

lit. föld. o. 816. / 57.

A MAGYAR
FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI
CHOLNOKY JENŐ

ISTENEK CSATATERE

ÍRTA

KELEMEN PÁL

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

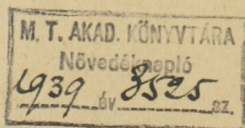
109492

Az angol eredeti címe:

BATTLEFIELD OF THE GODS

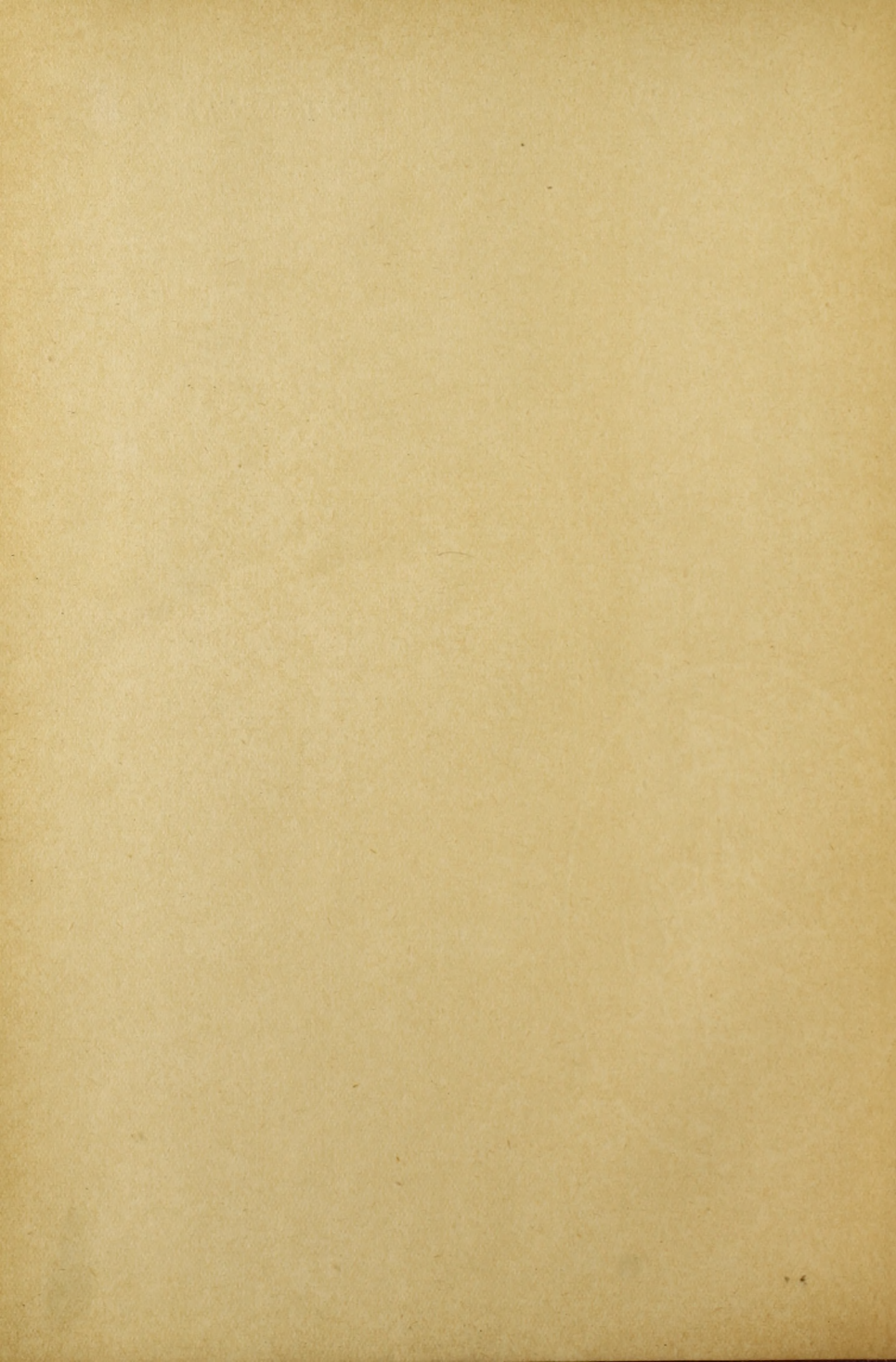
FORDÍTOTTA F. RÉTAY MARGIT

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

FELESÉGEMNEK

BEVEZETÉS.

A művészettörténész mérővesszejével mentem Yucatanba és Mexikó völgyébe, hogy a Kolumbus előtti idők régi művészetének maradványait tanulmányozzam. Meglepődve álltam a tenger szintjének magasságában fekvő Yucatan-félsziget tropikus őserdejében a csillogó maya építmények előtt és lenyűgöző hatást tett rám a barbár aztékok művészete, 7600 lábnyira a tenger színe fölött. De miközben a Kolumbus előtti művelődés remekműveire összpontosítottam figyelmemet, kénytelen voltam ugyanazon a földön a spanyol gyarmati korszak csodálatos művészetével, a kereszténység térhódításával megismerkedni.

Annyira megragadott ennek a földnek határtalan művészeti gazdagsága, hogy arról vázlatokat és tanulmányokat készítettem. Előkészületül akarnak szolgálni későbbi művemhez, amelyben kizárólag a nyugati földgömb ősi művészetével kívánok foglalkozni.

Mexikóban nem olyan könnyű utazni, mint Európa országútjain, amelyeket már az utazók leírásai tesznek járhatókká. A tárgyak nincsenek üvegszekrényekben kiállítva. A talaj gyakran ellentálló és kemény, de olyan szépségeket és mélységeket tár fel, hogy megérdemli azt a fáradságot, amellyel a felület alá hatoltunk. Ha idegen országot akarunk beutazni, nem szabad határozott várakozással elindulnunk. A naponkint szerzett tapasztalatok keltik az igazi hatást. Mindenki maga fedezheti fel még a maga Mexikóját. Olyan ez, mint valami ritka finom bornak a zamata és illata : minél többet iszunk belőle, annál inkább csábít és annál jobban kívánjuk.

Hálás elismeréssel tartozom Alfred M. Tozzer úrnak, a

«Peabody Museum of Harvard» egyetem tanárának, Hermann Beyer úrnak, a new orleansi Tulane egyetem tanárának, dr. Sylvanus G. Morley úrnak, a «Reconstruction Project of the Carnegie Institution at Chichen Itza» tagjának és Don Eduardo Noguerának, a «Dirección de Monumentos Prehispánicos, Mexico D. F.» tagjának művemet támogató szíves segítségükért és tanácsukért. Úgyszintén hálával kell megemlékeznem azokról az intézményekről, amelyek szívesek voltak értékes anyagukat rendelkezésemre bocsátani. Ezek a következők: a British Museum, a Boston Public Library, az American Museum of Natural History, a New York Museum of the American Indian, a Heye Foundation New York, és a Carnegie Institution of Washington.

Ez a könyv nem szolgai elragadtatásban íródott. Azt sem állítom, hogy Mexikó összes értékei fel vannak benne jegyezve. De remélem, hogy az olvasó emlékezetében megmarad egy sajátos íz, egy olyan hangulat, amelyet csak ez az ország tud kelteni, mert ez az egyetlen ország, ahol két, egymástól külön fejlődő művelődés művészeti eredményei tárulnak elénk.

A mexikói öböl bejárata.

Néhány óra hosszat a Mississippi bőtermésű árterületén halad keresztül a vonat. Azután állandó csengőszó mellett gurul végig a forgalmas városi utcákon, hogy New Orleans állomásán megálljon.

Amikor tegnap reggel elhagytuk New York-ot, a Pennsylvania állomáson nehéz télikabátokban szorongtak az idegenek. Itt ingujjban és vászonnadrágban ülnek az emberek a járda szélén, hátradülnek nádfonatú székükben és élvezik az esti szellőt. Az állomás körül lebzselő négerek talán néhány árnyalattal sötétebbek, mint északi testvéreik. De a város egész felépítése, az alapítók idejéből származó régi városrészekről kezdve egészen a modern város fényesen kivilágított utcáiig nagyobb különbséget mutat, mint amit egyedül az éghajlati és földrajzi fekvéssel meg lehetne magyarázni.

Több mint százötven évvel azután, hogy a spanyolok birtokukba vették Közép- és Dél-Amerikát és megalapították az Új-Spanyolország gazdag gyarmatait, a francia származású La Salle elindult hősi felfedező útjára a Mississippifolyó mentén. Igénybe vette Franciaország számára az óriási fölméretlen, mocsaras területet, a pusztaságot és nyugaton a gazdag alföldet. XIV. Lajos után Louisianának nevezte el ezt a területet. 1718-ban a Mississippideltájánál várost alapítottak és a franciaországi uralkodó család tiszteletére Nouvelle Orléans-nak nevezték el.

Pompázón feküdt ez a város Észak-Amerika fő vízi-útjának torkolatánál. Érintkezésben volt Európa és Új-Spanyolország kikötőivel. 1765-ig a franciák birtokában virágzott. Ekkor az európai háborúk sikertelensége és a

rokokó királyok tékozlása arra kényszerítette Franciaországot, hogy átadja gyarmatát Spanyolországnek. De mikor az idegen katonák megjelentek, hogy átvegyék Nouvelle Orléant, a méltatlankodó polgárok elkergették őket. Ezután függetlenek maradtak és négy éven át kormányozták önmagukat. Végül a spanyolok ostrommal elfoglalták a várost és 1800-ig birtokukban tartották. Az európai politika szeszélyes alakulásainak azonban ismét az volt a következményük, hogy titkos szerződéssel Franciaországnek adták át Louisianát. 1803-ban az Egyesült Államok vették meg tizenöt millió dollárért Napoleontól, Franciaországnek akkoriban első konzuljától.

Amint ismeretes, egy ideig maga Napoleon is tervbe vette ennek a gazdag és nagy kiterjedésű földnek a felvirágoztatását. De az Angliával küszöbön álló újabb háború, az ehhez szükséges pénz és azok a veszteségek, amelyeket a franciák a santodomingói szörnyű négerláadások alkalmával emberekben és az erkölcsök bomlásában szenvedtek, lelohasztották becsvágyát és elvették kedvét az Újvilágtól. Abban az évben, amikor az Egyesült Államok kiküldöttei megkapták New Orléans városának kulcsait, tízezer volt a lakosság száma.

A vidék népességének nagyobbik része néger rabszolgákból állt. A fehérbőrű lakosság többsége kreol volt, vagyis francia és spanyol keverék. A tizennyolcadik századbeli kalandos francia «emigré»-k, akik a kávé-, cukor-, gyapot- és dohányültetvényeken meggazdagodtak, szívesen adták feleségül leányaikat a későbbi kormányzat előkelő, hosszúnevű spanyol hivatalnokaihoz. Így született meg a kreol gyermek, két ősi kultúra örököse, de egy új ország gyümölcse.

Ezek a gyermekek építették fel azt a várost, amely ma a Mississipp partjain áll. A síma homlokzatú, alacsony házak keskeny utcákra nyílnak. Ezekben még ma is korszerűtlenek az időnkint feltűnő, lármás villamoskocsik. A «Vieux Carré»-ben szigorú kastiliai hagyomány szerint épült házakat látunk. Az erkélyek olyanok, mint amelyekben Goya helyezte el a szép hölgyeket. Az ablakok sok sárga,

recés üvegtáblára oszlanak. A házak egész hosszában vasfolyosók húzódnak. Rácsozatukat kimarta a rozsdá. Az egyszerű homlokzat mögött minden háznak van udvara. Burkolata töredezett kövekből áll. Kis kertrészek, kútfők, nagy cserépkorsók vagy faládákba ültetett dísznövények ékesítik.

Az utcák hangulatát a sok régi épület története tette regényessé. A Rue d'Orléansban áll egy kétemeletes ház. Kékes-szürke falain ódivatú, erős redőnyök vannak, kapubejárata szélesen ívelt. Előbb színház, azután egy ideig az állami törvényhozás székhelye volt. Később a híres «Quadron bálók»-nak lett a színhelye. Az ezekből keletkezett különféle becsületbeli ügyeket a legalkalmasabban a közeli temető gypén intézték el. Ezt a helyet most egy néger vallásos rend foglalja el, mintegy kiengesztelésül a viharos évtizedekért. Sötétbőrű nők, rózsafüzérek morzsolgatva mennek végig a régi padló nyikorgó deszkáin. Szíves vendégszeretettel mutogatnak meg mindent a látogatónak. Az épület egyik szárnyát, amely egykor az érzéki Thalia és Terpsichore istennőknek szolgált, most kápolnává alakították át. S amint elmegyünk mellette, bársonyos hangok éneke hallatszik ki a déli miséről.

A Rue Royale-on düledező kávéház van. A francia forradalom elől ide menekült royalisták itt tartották összejöveteleiket, amelyeken lázas álmokat szöttek a régi idők visszaállításáról. Ugyanitt gyűltek össze a santodomingói néger felkelés menekültjei. Néhány kapuval odébb palota áll, a tizenharmadik századbeli nemesség jellegzetes építménye. Lajos Fülöp, a Bourbon trónkövetelő talált itt egy ideig menedéket. A bútorzat ízléses és a fal festmények is korszerűek. Mégis komor a ház külseje. Az egyik tulajdonos, Madame Lalaurie, a rabszolgák titkos kínzásának színhelyévé tette. Mikor ezt felfedezték, csak nehezen tudott Európába menekülni. A közeli kávéház, magas rácsos kapujával és faburkolatú falaival, kalózok, csempészek, rablók és asszonyaik találkahelye volt. Itt, a tengerpart mellett keresték szerencséjüket.

A Jackson Square előbb a «Place d'Armes», majd ké-

sőbb a «Plaza de Armas» nevet viselte. A székesegyház a «bourgeoisie»-nak kései tizenharmadik századbéli alkotása, a gót és a renaissance stílus felhígított keveréke. A tér minden oldalán négyemeletes, boltíves házak emelkednek. A tizenkilencedik század közepén épültek és Amerika első «apartment-house»-ainak tartják őket. A földszint boltozatos helyiségei divatos üzletek mintaraktárai voltak. A folyón kifejlődött forgalom ezeket is felvirágoztatta. Tutajok, uszályok, csónakok szállították az ország belsejének gazdag termékeit és a nagy tengerjáró hajótestek ontották magukból Európa finom áruit ez ország elkényeztetett gyermekei számára. Ma ezeket az épületeket raktáraknak és műhelyeknek használják. A magas ablakok be vannak deszkázva. A nyilvános kertekben még ódivatú gázlámpák égnek, a szomszédos utcák házait pedig gyertyákkal és kőolajlámpákkal világítják.

Az idők fejlődése megfeledezett erről a városnegyedről. A modern élet egyedüli jele a vasúti pályatest, amelyen árut szállítanak a nagy vásárcsarnokba. A zöldségtermelők a kora esti órákban jönnek a városba. Tanyát ütnek a kocsik körül, zsákokon heverésznek, várják a napkeltét és a vásárcsarnok megnyitását. A fiatal népség közül néhány gitáron vagy banjon cincog, hogy eltöltse az időt. De a zenét elfojtják az árusító bódék felől idehangzó beszédek, a spanyol-, olasz-, görögnyelvű csevegés.

A vásárcsarnok végén levő fehércsempés falatozó éjjelnappal nyitva van. Éjjeli mulatozók tanyája. Kikötőbeli rakodómunkások és piaci árusok ülnek egyetemi hallgatók és alkalomadtán egy-egy autbuszrakomány kiránduló utas mellett. Néha betéved a táncos mulatók közönsége is egy utolsó csésze feketekávéra. Néha egészen elhagyatott ez a hely és a bódék sötétségéből óriási svábbogár merészkedik elő a csempék vakító fehérségén.

A szomszédságban matróz-mulatók vannak. Alacsony házak, befödött ablakok. Fiatal fickók ülnek ingujjban kis asztalok körül a «patio»-ban. Összezsúfolt társaság, egymásra dőlnek, isznak és hangosan tréfálódznak. Félig-öltözött leányok összefogódzva ringanak a néger zenekar ritmusos

muzsikájára. Közben hivatólag mosolyognak a vendégekre. A tropikus dallamok forrásának, Kubának a közelsége érezhető a zenekar érzéki hangjaiban.

Más vendéglők megtartották a kreolok hagyományos főzésmódját. Ezek előkelő polgárházakban vannak, melyek még az elmúlt időkből megmaradtak. Fent a második emeleten levő fogadószobákban minden úgy van, mint régen volt. Lószörpárnázatúak a bútorok, virágosak a szőnyegek és kristályüvegből készültek a karos gyertyatartók. A nyitott udvarban pálmák állnak, szökőkutak csobognak. És a lámpák homályos világánál, az öreg téglafalak és erkélyek háttérében díszes öltözetű párok táncolnak.

A régiségüzletek kirakataiban poros porcellán és üveg csillog. Találunk itt régi amerikai koppantókat, cinkupákat, kancsókat és csiszolt üvegből való, szélvédővel ellátott gyertyatartókat.

A városnak ez az elbűvölő negyede a Canal Streetig terjed. Valamikor ez volt az osztrigát szállító vitorláshajók és halászbárkák vízi útja. Most fasorral szegélyezett széles utca borítja, amelyre ívlámpák szórnak pazar világítást.

Ezen az utcán túl van a modern amerikai város. Itt áll néhány felhőkarcoló, a város büszkesége. A bankok, a gyapottözsde, az áruházak körül hullámzó néptömeg mutatja, hogy «a csillagos és sávós lobogó» alatt milyen nagyszabású élet folyik. Egyrészt az a különös tájszólás, amelyen a sapkás, feketébe öltözött *tantes*-ek déli vásárlásaik közben köszöntik egymást, másrészt pedig a bankhivatalnokok folyékony spanyol beszéde elárulja, hogy itt egészen szokatlan légkörben vagyunk.

Látogatásunk főcélja, a Tulane egyetem, gyönyörű villákkal és szép kertekkel szegélyezett virágzó sétaút végén fekszik. Az alig tíz év előtt alapított «Középamerikai kutató szakosztály» miatt az intézménynek nagy a hírneve. Amerika belsejének még ismeretlen tájaira vezetett kutató vállalkozások fontos régiségtani felfedezésekkel végződtek. Könyvtára ritka könyvek és térképek gyűjteményét tartalmazza Mexikó meghódításának idejéből. Múzeuma pedig, itt, a Mexikói-öböl bejáratánál, útmutatást ad arra nézve,

hogy mit láthatunk az öblön túl és mennyi kincs után kutathatunk még ezen a helyen.

A túlságosan divatos felszerelésű egyetemről hosszú út vezet a keskenyedő utcák és mind düledezőbbé váló házak között a város másik végébe, a nagy, üres, vastetejű hajógyárba, amely a vídáman játszó négerek kiáltásaitól visszhangzik. A Mississippin haladó gőzhajók rég letűnt korszak emlékeinek látszanak. A kormánykerekek lapátja köpüli a sárga vizet. A két karcsú füstoszlopot néhány emeletnyi nyitott fedélzet veszi körül. Saját tengerjáró hajónk, mely már újszerű tervek alapján épült, alig ért el nagyobb sebességet, mint azok. Kényelmesen, lassan haladtunk a Mississippi torkolata felé s most ehhez mégis majdnem kétszeres erő kellett, olyan nagy volt a növekvő ár taszítása.

Órákhosszat haladtunk át a delta területén. Elhagytuk a nyomorúságos néger tanyákkal tarkázott rizsültetvényeket. Lenn, a töltéseknél fák teteje, bozót, vad, mocsaras mezők váltak láthatókká. A szürkületben már égtek a jelzőlámpák végig a parton. A sok homokzátony között és a szélesedő folyam óriási, félkör alakú görbéi körül jelezték a folyamágó irányát. A hajó lámpáinak fénye áttörte a végtelen mocsár sötéttségét. Rovarok hadai rajzottak a fénysugarakban. Csend honolt mindenütt, a folyón és a szárazföldön egyaránt. Csak a víz susogott a hajó orra körül.

Éjfél tájban megálltak a hajó gépei. A kormányos leszállt a csónakjába. Nagy zörgéssel húzták fel a hágsót. Hamarosan balról és jobbról is eltűnt a part és a csillagok boltozata alatt suhant ki a hajó a nyílt tengerre. Azokon a vizeken jártunk, amelyeken egykor Cortez vitorlázott az új földrész meghódítására.

Cortez és a kapitánya, Mexikó meghódításáról szóló leírásuk alapján.

A fehér emberek művelődésének első úttörője a nyugati félgömbön a spanyol származású Hernando Cortez volt. Nemes, de jelentéktelen családból született 1485-ben, egy kis castiliai városban. Eseményekben dús élet után hatvankét éves korában halt meg, mint a történelem legregényesebb alakja.

Ifjúsága és neveltetése olyan volt, mint általában a castiliai fiúké, akiknek a szülei eléggé tehetősek voltak ahhoz, hogy az egyetemre küldjék gyermekeiket. De kalandos lelke nem elégedett meg az éjjeli zenékkal és párbajokkal. Tizenkilenc éves korában már útnak indult Santo Domingo (Haiti) felé, ahol a spanyolok éppen akkor telepedtek le.

Ez 1504-ben történt, tizenegy évvel azután, hogy Kolumbus először tért vissza a felfedezés hírével. Nem nehéz lefesteni, hogy milyen kezdetleges viszonyok voltak akkoriban a szigeten. Santo Domingo a keresztény spanyol birodalom nyugati előőrse volt. A jövevények közül senki sem gyanította, hogy valamivel távolabb óriási világrész fekszik az ismeretlenség homályában. A spanyolok már le is rakták egy nagy templomnak és a kormányzó palotájának alapjait. Ez utóbbit, Kolumbus fiának, Diego Colon-nak kellett volna elsőnek elfoglalnia. Ennek a két hatalmas, középkori épületnek a maradványai még most is láthatók Santo Domingo városában.

Itt telepedett le Cortez és itt ismerkedett meg a gyarmati élet szokásaival. Kinevezték jegyzővé s ebben az állásában sajátította el azt a szolgálai és dagályos stílust,

amely Mexikó meghódításáról szóló későbbi beszámolóit is jellemzi.

Amint a spanyolok számban növekedtek, mind határozottabban kezdtek terjedni az indiánoktól származó hírek, hogy más szigetek és szárazföldek is vannak nyugaton. Így történt, hogy Diego Velasquez, a legvállalkozóbb gyarmatosok egyike, elindult néhány emberével, köztük Cortezzel, hogy megbizonyosodjék a híresztelések valódiságáról. Birtokukba vették Kuba szigetét és ott letelepedtek. Cortez elsajátította a hódítás művészetét, vagyis azt, hogyan kell a bennszülötteket leigázni.

A sziget kormányzójává Velasquezt nevezték ki, a csapat pénztárosának titkára pedig Cortez lett, aki egy darab földet is kapott. Nagy sikerrel alkalmazta gyakorlatban azt, amit Santo Domingóban tanult. Ő volt Kubában az első, aki ökrökkel szántott. Lovakat, marhákat, juhokat tenyésztett, eladta a terményeit és megvagyonosodott. Ez idő alatt törvénytelen gyermeke született egy kubai bennszülött nőtől. Az indiánokkal való rokoni kapcsolata folytán sok minden érthetővé vált számára a bennszülöttek világában s ennek a későbbi években nagy hasznát is vette.

De később Kubában is izgató hírek keringtek arról, hogy távolabb nyugaton még nagyobb szárazföld van. Talán az idegen indián kereskedők csónakjai voltak időnkint láthatók a partokon. A további felfedezésekre tehát 1517-ben két hajót küldtek ki. Ezek véres csatározások árán kötöttek ki több helyen, valószínűleg Yucatan partján is. Felfedték tehát ezt a földet is.

1518-ban egy második kutatótársaság indult el négy hajóval további felfedezésekre. Az utazás költségeit részben Kuba kormányzója fedezte a saját zsebéből, részben a társaság tagjai adták össze. Anyaggal, pénzzel és fegyverekkel járultak hozzá, amennyire csak tőlük tellett. Ez a kutatócsapat is kemény ellenállásra talált, mert a bennszülötteket már elfogta a fehér embertől való félelem. Tudták, ezek azért jönnek, hogy birtokukba vegyék földjüket. Ezen az utazáson történt először, hogy a spanyolok útjukon mindenütt elfogadták a helységek indián neveit.

A szavakat hangzásuk szerint elspanyolosították, anélkül hogy tekintetbe vették volna indián jelentésüket. Ezek az elnevezések a mai napig megmaradtak.

A második felfedező útról hozott zsákmány növelte a kubai gyarmatosok érdeklődését. A következő évben Cortez vezetése mellett tíz hajót indítottak el még több emberrel és jobb felszereléssel. Az utazás költségeit ismét Velasquez, Kuba kormányzója és Cortez fedezte legnagyobb részben. A hiányokat a vállalkozás résztvevői egészítették ki.

A katonák sorozásánál elsőbbségben azok részesültek, akik már részt vettek az új világrész partjainak felkutatására indított egyik vagy másik úton. Különösen szívesen fogadták Bernál Diaz de Castillo-t, mert már 1514 óta élt az Újvilágban és mind a két előbb említett felfedező úton részt vett. Így került össze Cortez a kapitányával, Diaz-zal. Visszaemlékezéseiben elmeséli Diaz, hogy amikor Cortezt a felfedezésekre induló csapat vezetőjévé nevezték ki, a különben igen szerényen öltözködő ember pompás öltözetet csináltatott magának és struccollakkal ékesített acélsisakban járt.

Mikor a vállalkozáshoz elegendő számú embert tobozotak össze, azok, akik hozzájárultak a felfedező út költségeihez, összegyűltek és szerződést kötöttek, hogy miképpen osztozzanak meg a remélt kincseken. Azután a Szent Kereszt jegyében elvitorlázott a kis hajóraj. A spanyol királynak nem igen volt szerepe ezekben a kutató vállalkozásokban. Csak királyi engedélyét küldte el nekik, de ez is néha kis idővel a hajók indulása után érkezett meg.

Változatos kalandok után ismét elértek ugyanarra a szárazföldre. De ezúttal barátságos bennszülött törzsre akadtak. Cortezt az indiánok ajándékokkal halmozták el, így többek közt húsz rabszolganőt is kapott. Köztük volt egy indián törzsfőnek a leánya, akit a mostohaanyja adott el rabszolgának. Éppen olyan jól beszélt anyanyelvét, a nahuatl-t, mint a maya-t. Műveltsége és szép megjelenése mindjárt magára vonta Cortez figyelmét. A keresztségben ez a nő a Doña Marina nevet nyerte.

Sok éven át maradt Cortez oldalán és nagy szolgálatoakat tett neki.

Corteznek szerencséje volt abban is, hogy Geronimo de Aguilar nevű spanyol pappal találkozott. Ez a pap egy előbbi felfedező úton vett részt és Yucatan partjain 1511-ben hajótörést szenvedett. Egy barátságos törzs befogadta Aguilart; köztük megtanulta a maya nyelvet. Cortez tehát ennek a papnak, valamint Doña Marinának a tolmácsolásával tudta magát megértetni az egész kalandos vállalkozás ideje alatt.

Mindaddig, amíg nem volt veszteségük és az éhség sem kínozta őket, nem csökkent az emberek buzgalma és lelkesedése. De amikor megkezdődött a küzdelem és a nélkülözés, a vagyonosabb résztvevők belefáradtak, elégedetlenkedni kezdtek és hazavágytak virágzó ültetvényeikre. A megbízhatókat Cortez maga mellett tartotta, az elégedetlenkedőket pedig kémlelő utakra küldte vagy egyéb veszélyes feladatokat bízott rájuk.

Mind mélyebbre hatoltak a szárazföld belsejébe, mert fülükbe jutott az azték birodalom gazdagságának híre és azt keresték. Közben a spanyolok számos indián törzset győztek le. A leigázottak között voltak a tlaxcalanok is. Ez a hatalmas nép hadilábon állt az aztékokkal Mexikó völgyében és örült, hogy a fehér csapatok segítették vérszomjas szomszédai ellen.

Itt nyolc pompás, színes ruhába öltözött, arany nyakláncokkal és fülbevalókkal ékesített, nemes nőt ajánlottak fel Corteznek. Diaz könyvében ravasz humorral írja le szépségüket. Cortez kijelentette, hogy csak akkor lép az indiánokkal szövetségre, ha ezeket az asszonyokat megkeresztelik, ha a törzs lemond az emberáldozatok szokásáról és ha a pogány templomokat római katolikus templomokká alakítják át. A bennszülöttek türelmesen hallgatták a spanyol lelkészek prédikációit. Igazán öröm volt nézni, amikor a viaszgyertyák készítésére tanították őket. Azután boldogan térdeltek új hitük miséjén, mindegyik kis égő viaszgyertyával a kezében. A tűz ugyanis régi vallásuknak egyik főistene volt.

A főképpen ajándékokból összegyűjtött aranyból Cortez azonnal félretett egy ötödöt a spanyol király számára. A maradvány felosztása elégedetlenkedést keltett a katonák között. Cortez azonban tudta, hogyan kell őket ügyesen lecsöndesíteni.

Akkoriban az aztékok mérhetetlenül gazdagok voltak. Nagykiterjedésű területen leigázták szomszédaik legnagyobb részét és arra kényszerítették őket, hogy évi adót fizessenek nekik. Az azték birodalom határán Montezuma uralkodó kiküldötteivel találkoztak a spanyolok. Ezek rajzolókkal jöttek, hogy ne csak szóbeli leírásokat, hanem képeket is vigyenek vissza magukkal a jövevényekről és azokról az előttük ismeretlen, csodálatos állatokról, amelyek az idegenek lovagoltak s amelyeket a bennszülöttek nem ismertek.

Később csatározások is folytak azték földön. Az egyik városban csak Doña Marina éleslátása mentette meg a spanyolokat a pusztulástól. De amikor az aztékok fővárosa felé közeledtek, maga Montezuma jött eléjük és üdvözölte őket. Erre az alkalomra a spanyol kalandorok csapata amennyire csak lehetett, kicsípte magát. Diaz elbeszélésének legélénkebb része az, amelyben az azték uralkodónak és díszes kíséretének a spanyolokkal való találkozását leírja. Őszinte bámulattal beszél Montezuma viselkedéséről, nemes magatartásáról és kíséretének pompájáról.

1519 novemberében a spanyolok bevonultak Tenochtitlanba, a fővárosba, mint az aztékok uralkodójának vendégei. Mexikó jelenlegi fővárosának táján épült ez a város és nagyszerűsége bámulatba ejtette mindnyájukat. Kubából annakidején négyszázötven spanyol katona indult el, de közülük sokan estek el csatában vagy haltak meg maláriában. A megmaradt kis csapat nem léphetett fel támadón itt, sok száz kilométernyire a legközelebbi fehér gyarmattól, olyan városban, amelynek a lakossága számban meghaladta akárhány nagy európai fővárosét.

Az aztékok nagy tisztelettel bántak velük és pazar ajándékokkal halmozták el őket. Kaptak: bálványokat, korongokat, sisakokat, fülbevalókat és aranykarpereceket,

arany fejszorítókat, nyakláncokat, serlegeket, bárdokat, két aranyozott arccal díszített tükröt, tollból és aranyból készült legyezőt, aranyozott fán levő két mozaik álarcot. Észrevették azt is, hogy a mexikóiak még az aranynál is többre becsülik a zöld, vésett kőből, jadeitből készült kis tárgyakat.

De Montezuma kimeríthetetlen kincseinek látása meg-részigítette a spanyolokat. A civódások és viszálykodások elárulták az aztékok előtt emberi gyengeségüket. Hiába bánt Montezuma barátságosan a vendégeivel, tekintettel arra az ősi jóslatra, hogy egy napon az uralkodónak át kell adnia hatalmát egy távoli, napkeleti birodalom fejének, emberei fellázadtak a jövevények ellen. Cortez, aki vakon hitt küldetésében, a nagy város nyilvános terén tizenhetet elégetett közülök.

Eközben olyan hírek érkeztek, hogy Velasquez, Kuba kormányzója elégedetlen a vállalkozás első aranyszállítmányaival, engedetlenséggel vádolja Cortezt és büntető csapatot küld ellene. Tizenkilenc hajó indult el Kubából ezernégyszáz katonával és húsz ágyúval, Narvaez vezetése mellett. Cortez sietve kijavíttatta a vadakkal hadi felszerelését, bennszülött iparosok által készített háromszáz lándzsával egészítette ki készletét és így ment fehér testvérei elé. Írt Narvaeznek, teljes meghódolást és a zsákmányban való osztozást ajánlott fel neki, de Narvaez visszautasította közeledését, mert az volt a szándéka, hogy az egész hatalmat és kincset megszerezze.

Ennek a bohózatnak tragikus oldalát megvilágítja az a tény, hogy a meg nem hódított főváros őrzésére csak nyolcvanhárom spanyol katonát, négy ágyút és hét lovat hagyhattak vissza. A tlaxcalan indián szövetségeseik nem voltak hajlandók harcba szállani fehér emberek ellen. Kijelentették, hogy csak az aztékok ellen harcolnak Cortezzel. Így tehát fehér ember a fehér ember ellen, spanyol a spanyol ellen indult harcba a vademberek szemeláttára, ismeretlen világrészben.

Cortez leverte Narvaez seregét, mert a katonákat egyrészt elgyengítették a betegségek és az indiánokkal való

előzetes csatározások, másrészt sokan közülök az ellenséges táborba szöktek át. Foglyul ejtette tehát a vezért, a jövevényeket pedig ügyesen a saját csapatába olvasztotta, ajándékokkal és ígéretekkel az aztékok fővárosába csalta.

Időközben értesítést kapott, hogy Montezuma levelezésben áll Narvaezzel, arany ajándékokat küld neki és felajánlja segítségét Cortez ellen. Amikor a spanyolok visszatértek Tenochtitlanba, Cortez és Montezuma egymáshoz való viszonya jóval hűvösebb és óvatosabb volt, mint azelőtt. Montezumát tulajdonképpen a spanyol őrség foglyaként őrizte palotájában. De az uralkodó megóvta még így is méltóságát és előkelőségét. Mikor meghallotta, hogy ez volt Diaznak harmadik felfedező útja, amelyet erre a földre vezetett, a fogoly uralkodó egy szép fiatal leánnyal, három aranytányérral és két rakomány takaróval ajándékozta meg.

A városban mindjobban terjedő lappangó nyugtalan-ság nem akadályozta meg Cortezt abban, hogy Montezumával naponkint játékot ne rendezzen aranylabdákkal. Sőt vadászkirándulásokon is részt vett az uralkodónak és kíséretének társaságában. Ez utóbbiakat tuszokul tartotta. Corteznek és tisztjeinek kényszerítésére Montezuma megmutatott nekik egy szövetre festett térképet, amely az északi partvidék aranybányáit jelezte.

Időközben az arany állandóan szaporodott a spanyolok pénzesládáiban, de a legnagyobb rész mégis Cortez kezében maradt. Ő ugyanis nemcsak a királynak és a vállalkozással megbízottaknak, — beleértve a saját magának — járó részt választotta külön, hanem az útközben elpusztult lovak árát is levonta, mielőtt a maradék kincset elosztotta volna katonái között. Napról-napra jobban megvilágosodott a bennszülöttek előtt, hogy a spanyolok semmiesetre sem tekinthetők emberfölötti lényeknek. Montezuma hadvezé-reinek csatározásai mind kényelmetlenebbé tették a betolakodók ott-tartózkodását. Cortez elhatározta, hogy visszavonul a városból. Visszavonulását siettetete az a tény, hogy egy nyilvános gyűlésen zendülés tört ki és Montezumát

meggyilkolták. A helyzet most már teljesen reménytelené vált.

De a 600,000 aranykorona értékű kincset előbb ládába kellett csomagolni. A spanyolok a bennszülötteket kényszerítették a ládák elkészítésére. Az arany hátralevő részét, amelynek elszállítására már nem volt mód, átadták a katonáknak, hogy mindegyik vegyen belőle annyit, amennyit magával tud vinni. Hogy milyen nagy volt ez a maradvány, az a «*noche triste*», a szomorú éjszaka leírásából tűnik ki. Az aztékok megtámadták a visszavonuló spanyolokat a sötétségben és a zsákmányaikkal súlyosan megterhelt kapzsi katonák megbotlottak és belevesztek a fővárost övező mocsarakba.

Diaz elbeszélésének egyik legizgalmasabb része az, amelyben a «*noche triste*»-t, a katonák kétségbeesését, bajtársaiknak elpusztulását a mocsarakban és a megvert sereg megfutamodását írja le. Olvassuk, hogy egyesek saját lábukon vonszolták magukat tovább, sebeiket falevelekkel kötötték be, mások megsántult lovakon menekültek. Maga Diaz csak annak köszönhetette az életét, hogy nem akart sokat elvinni a zsákmányból, Cortez pedig úgy menekült meg, hogy a csapat élén lovagolt.

A megtizedelt sereg állandó menekülésben volt mindaddig, amíg el nem érte szövetségésüknek, a tlaxcalanoknak a földjét. Hűséges támogatóik országában fellelegzettek a spanyol katonák. De saját embereik között összeesküvés támadt, meg akarták gyilkolni Cortezt. Ezt még idejében meg tudta akadályozni s nagyon bölcsen cselekedett, hogy nem büntette meg rögtön a lázadókat.

Az 1520. év második fele előkészületekkel telt el. Ismét az aztékok ellen akartak indulni. A sereg néhány hajórakomány kalandorral gyarapodott. Ezek eleinte önállók voltak, de később a gyakorlott vezetőhöz csatlakoztak. A következő év elején a spanyolok ismét kiharcolták maguknak az azték területre vezető utat. May-nál a megerősödött csapat elérte a főváros határát.

A várost hatalmas erődítések védték. Így készültek az aztékok az utolsó ütközetre. A független törzsek köréből

csapatokat toboroztak és azt ígérték nekik, hogy egy évre felmentik őket az adófizetés alól. Ellenséges törzseknek barátságot ajánlottak fel, csakhogy megnyerjék segítségüket. De hiábavaló volt az indiánok bátor ellenállása. A spanyolok lépésről lépésre haladtak előre. Birtokukba vették a tó partvidékét. Ennek a közepében állt Tenochtitlan. Körülvették a várost s a csatornákat a lerombolt templomok és paloták köveivel töltötték fel. Ebben a munkában Cortez buzdító példával járt elől. Hordta a köveket, a földet és saját kezével vonszolta a fatörzseket.

Hetvenöt napig tartó ostrom után a véres romokban heverő, hullákkal teli, elhagyott város a spanyolok birtokába került. A meghódolást spanyol borral ünnepelték meg. Eppen akkor érkezett belőle egy új hajószállítmány.

*

Cortez több levelet írt a spanyol királynak s ezekben a hódításokról számolt be. Az első levél, az 1519 júliusi keltezésű, nem jelent meg nyomtatásban és tartalmát sohasem hozták nyilvánosságra. De indiánok vitték Spanyolországba s ezek a legmegbízhatóbb tanúk arra, hogy a levél valóban meg is érkezett. Négy nemesember és két előkelő származású nő volt a levélvivő, s érthetően — nagy érdeklődést keltettek az udvarnál. Még nagyobb izgalmat okoztak a magukkal hozott ékszerek, szövetek és a tollból készült finom díszmunkák. Akkoriban, valamint később is azt mondták ezekről a tárgyakról, hogy Európa sem színben, sem gazdagságban, sem a rajzok bonyolultságában, vagy az anyagok tartósságában nem tud hasonlót alkotni.

Diaz feljegyzi, hogy Cortez kitörölte az első levél szövegéből az addig összegyűjtött kincsek értékebecslését. Úgyszintén elhallgatta a mások által vezetett két előző felfedező útnak eredményeit. Pedig tulajdonképpen ezeken alapult saját vállalkozása.

A második levelet Cortez 1520 októberében írta, akkor, amikor a spanyolokat kiűzték az azték fővárosból s javában folytak az előkészületek Tenochtitlan utolsó ostromára. Ez a levél Sevillában 1522-ben jelent meg nyomtatásban.

Ha meggondoljuk, hogy a tengeri utazás hónapokig tartott, hogy a levél először az udvari emberek kezében forogott, és hogy a könyvnyomdászat még gyermekkorát élte, akkor a két év rövid időnek tűnik fel egy negyvenhatezer szóból álló leíró mű megjelentetésére.

Hogy a levél milyen érdeklődést keltett, mutatja az a tény, hogy alig két évvel később lefordították olaszra és Velencében kinyomatták. Abban az időben a dogek városa volt az ura a Földközi-tengernek és Ázsia karavánútjait is ellenőrizte. Kereskedői érezték az új vízi-út felfedezésének óriási jelentőségét, mert tudták, hogy ez hamarosan megszüntetheti kereskedelmi egyeduralmukat.

Cortez másik két levele negyvennyolcezer, illetve huszonnégyezer szóból áll. Ezeket akkor írta, amikor Tenochtitlan már elesett és az egész művelt Európa kíváncsian figyelte az Újvilágból érkező hajókat.

A levelek stílusa élénk, a szavak elrendezése méltó a gyakorlott író tollához. Valóban, az írás terjedelme — összesen több mint százötvenezer szó, ami két mai kötetnek felel meg — magában véve is szép teljesítmény. De Cortez nemcsak, hogy megírta a történetet, hanem végigtapasztalta, átélte.

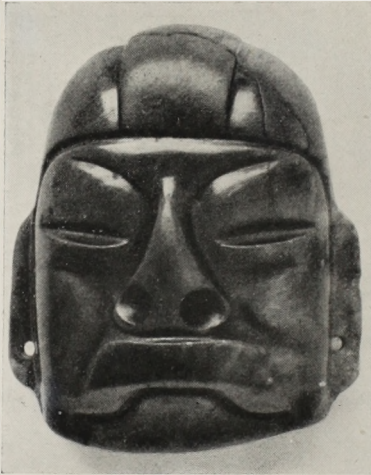
Mikor Cortez a spanyol korona számára leírja Mexikó meghódítását, saját személyét állandóan előtérbe helyezi. Alig említi kapitányainak bátorságát és sohasem beszél katonái kiválóságáról. Saját személyének a dicsőítését mégsem lehet tőle rossznéven venni. Hiszen Cortez az inkvizíció országának királyához írja leveleit. Annak ő nem más, mint «Szent Felségednek nagyon alázatos szolgája és alattvalója, aki Felségednek királyi lábát és kezét csókolja». Nem várhatunk teljes őszinteséget olyan embertől, aki tudja, hogy otthon már hamis vádakkal áskálódnak ellene. Az átszenvedett veszedelmek és borzalmak feszültsége után nem lehet őt túlságosan hibáztatni azért, hogy ügyeskedett és a sikereket személyes teljesítményeinek középpontjába helyezte. Szükséges volt számára, hogy aranyföldről számoljon be V. Károlynak és udvarának, ha segítséget és elismerést akart továbbra is remélni. Elégé okos volt

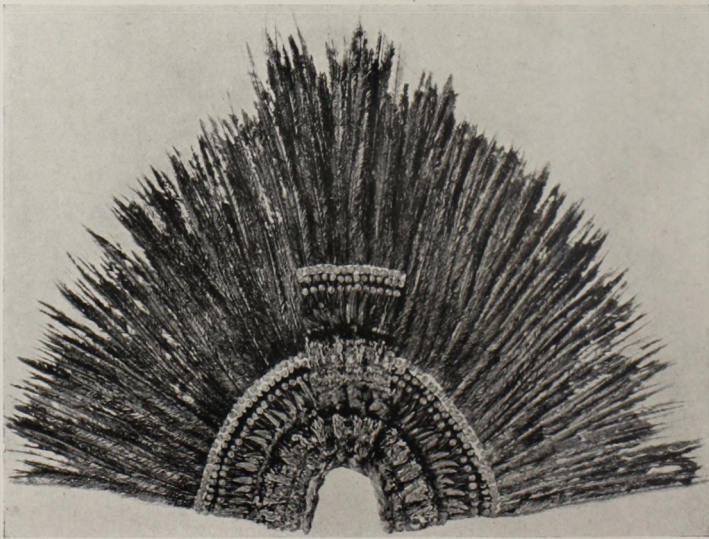
(R. Weillamer-gyűjtemény, Tacubaya).

Festett mexikói terrakotta tömjénező.

(Brummer Gallery, New-York.)

Mexikói jade-fejek. (Precolumbian-korszak.)

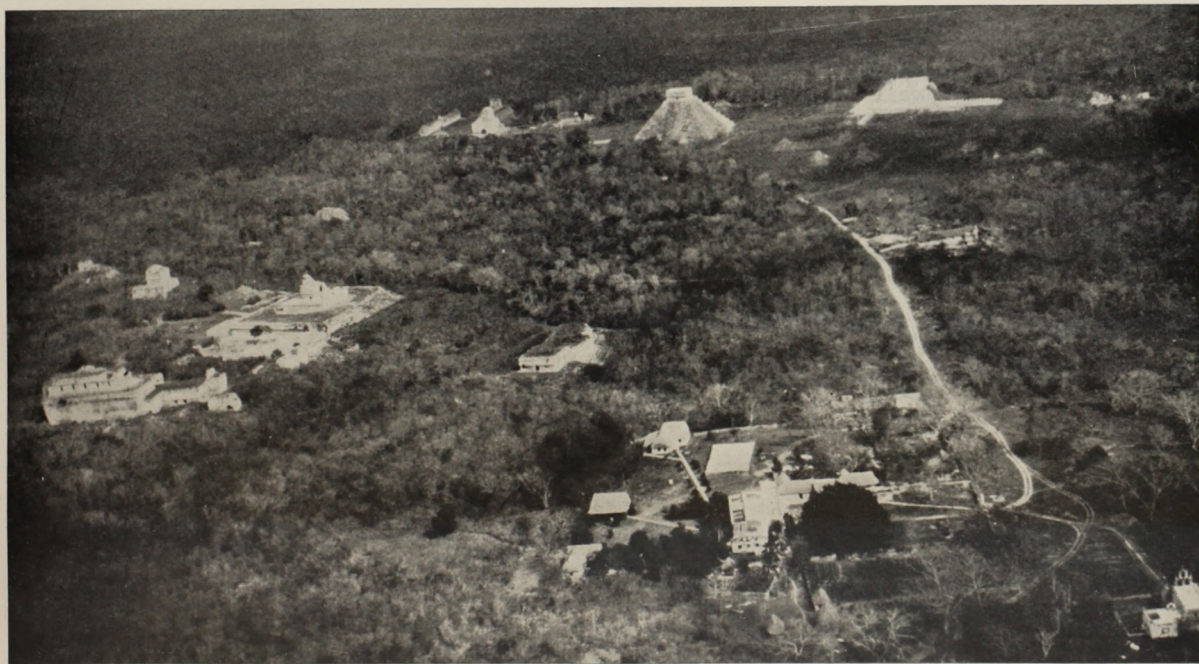
(Az American Museum of Natural History fényképe.)

Aztek fejdísz csillogószínű madártollakból, aranylemezekkel.

(Az American Museum of Natural History fényképe.)

Áldozópap. Maya kődombormű (Tabasco, Mexico).

Repülőfelvétel Chichen-Itzáról. Körül a maya-épületek, előtérben az épülő Carnegie-Intézet.

ahhoz, hogy erősen kitartson a vezető bizonytalan helyzetében.

Cortez a nyolc évig tartó csatározások közben a Nyugat-indiai szigeteken megmutatta, hogy alkalmas a vezetőszerepre. De tehetsége mellett a legnagyobb értéket mégis a tlaxcalanok és aztékok között dúló ellenségeskedés jelentette számára. Teljes mértékben élt is ezzel az előnnyel, tízezernyi tlaxcalan harcossal erősítette meg seregét, országukat pedig az előkészületekre és felszerelések kiegészítésére használta fel. Doña Marina a terjedelmes testalkatú, indián asszony szintén igen nagy hasznára volt. A bennszülöttek közül ő tanult meg először spanyolul. Szeretetével és értelmességével valóságos őrzőangyala volt Corteznek, még jóval a hódítás után is. Szülőföldjének területén Cortez nagy birtokokat adott neki és egy castiliai lovaghoz adta feleségül.

Cortez hosszú leveleiből sok fontos részlet és körülmény leírása maradt ki. Ezek bőségesen szerepelnek Bernál Diaz : *Historia Verdadera de la Conquista de la Nueva Espana* (Az új Spanyolország meghódításának hiteles története) című művében. Mint Guatemala városának nyugalmazott kormányzója, jelentését csaknem ötven évvel a hódítás után írta meg, és pedig bevallottan abból a célból, hogy kapitányainak és közkatonáinak is igazságos részt juttasson Cortez hőstetteinek dicsőségéből.

Cortez leveleiből spanyol mester ecsetjére méltó önarckép bontakozik ki : rugalmas alak, kemény arckifejezés, kis hegyes szakáll. Az egész embert valami középkori légkör veszi körül. Bernál Diaz éles világosságot vet ennek a festménynek homályosabb részeire és a fénysugarakat olyan részletekre irányítja, amelyek az alakokra nézve nem mindig a legkedvezőbbek.

Diaz könyvében olyan titkokra akadunk, amelyeket Cortez különféle okokból leplezett vagy teljesen kihagyott leveleiből. A két embernek statisztikái sohasem egyeznek. Cortez hajlamos arra, hogy nagyítsa az ellenségnek és veszteségeinek a számát. Viszont szépít minden olyan részletet, amelyben saját erejét méltathatja. Diaz tárgyilagosabbnak

és pontosabbnak látszik. Megírja, hogy Montezuma palotájában a spanyolok megtalálták az adózási lajstromokat; ezek az egyes vidékek adófizetéseit tartalmazták. Így tehát könnyű volt megtudni, hogy merre irányítsák útjukat és hol találnak az ország leggazdagabb vidékeire. Leírja a katonák felszerelésében mutatkozó hiányokat. A hódítást nem teljes fegyverzetű lovagok vitték véghez, hanem vihar-edzett csapatok, amelyeknek a felszerelése távolról sem volt tökéletes. Fegyverük gyakran elveszett vagy úgy megsérült, hogy megjavítani sem lehetett. Tartózkodás nélkül beszél a veszteségekről és olyan számokat említ, amelyek az akkori körülmények között sokkal valószínűbbeknek látszanak, mint Cortez adatai. Diaz, a kitűnő megfigyelő, elmondja, hogy Cortez későbbi napjaiban szeretett ebéd után lepihenni. Még az ostrom idején is köpenyt vagy kis szőnyeget terítettek ki számára az egyik fa alá. Leírja a hódítás győzelmes idejének éjszakáit, amikor Cortez szemlátomást szenvedett lelkileg, nem tudott aludni és szünet nélkül járkált a kora reggeli órákban. Egyszer egy elhagyott pogány templom lépcsőjén leesett és fájdalmasan megsérült. Ezt az esetet gondosan eltitkolta bajtársai előtt.

Cortez vidám és gyors észjárású ember volt. Szükség esetén számíthatott arra, hogy buzdító beszédével megnyerheti és cselekvésre sarkalhatja katonáit. A hódítás után, amikor a spanyolok már biztonságban voltak és elhelyezkedtek az új földön, a kiürített fővárosban nem találtak elegendő aranyat a katonák kielégítésére. Cortez ekkor gyakran talált palotájának falára írt gúnyverseket. Sohasem kísérelte meg a tettesek felkutatását, hanem válaszul sokkal szellemesebb gúnyverseket írt az övéké mellé.

Diaz leírásából leplezetlenül felismerjük Cortez személyében a született vezért. Szelíd gúnnyal szól a jelentés a spanyol királyné gyermekes magatartásáról. A Cortez első látogatása alkalmából hozott ajándékok ugyanis csalódást okoztak neki s ezért duzzogott és áskálódott ellene.

Diaz azért írta meg könyvét, mert érezte, hogy a hódításban résztvett vagy nemsokára azután Mexikóba érkezett nyugdíjas katonák fecsegései elhomályosítják az ese-

mények igazi történetét. Könyvének első fejezeteiben leírja azt a Yucatan partjaira vezetett két előző spanyol felfedező utat, amelyben ő maga is résztvett. Annyi év után is számos részletre tudott visszaemlékezni. Elmondja például, hogy a második felfedező úton a zsákmányolás után sietve vissza kellett térniök a hajóra s a parton felejtettek egy kutyát. Mikor Cortez vezetésével a harmadik felfedező út alkalmával csaknem ugyanazon a helyen kikötöttek, ugyanannak a kutyának a vidám ugatása fogadta az embereket. Szerencsésen életbenmaradt és meghízott a vadonban.

Diaz rendkívüli emlékezőtehetsége segítségére van abban, hogy könyvének végén összeállítsa az érdemek listáját. A kapitányok, tiszték és a különösen érdemes katonák pantheonja ez. Mindegyik számára talál egy jó szót:

«Don P. de Alvarado — Guatemala kormányzója — kellemes megjelenésű, vidám arckifejezésű és szelíd tekintetű. Nagyon tevékeny ember, jó lovas. Nemeslelkű, udvarias viselkedésű, az öltözködésben pazar. Nyakán aranyláncot, ujjain aranygyűrűt visel.»

«F. de Montejo, középtermetű és jókedélyű — alkalmasabb volt az üzletre, mint a háborúra, a szabadelvű irányzat híve... később Yucatan kormányzója lett.»

«Sandoval — izmos testalkatú, lábai kissé hajlottak, magatartása férfias. Az övé volt a világ legjobb lova; gesztenyeszínű paripa, a homlokán csillaggal.»

«Ircio — nagyon kérkedik hőstetteivel...»

«Avila — bátor, büszke, szeret parancsolni és nyugtalan...»

«Morales, öreg, béalábú ember, az igazság szigorú öre...»

«Ortiz hegedült és táncolni tanított...»

«Martin de Agamente, jó katona...»

Mexikó meghódításának hiteles történetét olyan harcos írta, aki nem volt művelt, nem volt íróember s műve mégis következetes, stílusa pedig gördülékeny. Ezek a lapok az utókor olvasója előtt tisztafejű, vasidegzetű embernek mutatják Diazt. Szíves jótermészetét öregkoráig megőrizte. Huszonegy éves kora óta kóborolt az Újvilágban és csak

hetvenkét éves korában ült neki könyve megírásának. Négy évig dolgozott rajta. Érett, öreg korának csendes éveiben az emberi gyengeséget türelmesen bírálta. A pátriarka-kor küszöbén, kiegyenlítő távlatból tudta szemlélni a vakmerő ifjak harcát az aranyért.

Égészséges tárgyilagossága abban mutatkozik a legjobban, hogy ő, aki szemtanúja volt az indiánok részéről véghezvitt borzalmaknak, mindig talál egy jó szót a bennszülöttek bátorságának méltánylására. Ezt még azokkal szemben is megteszi, akiket spanyol parancsra elégettek vagy felakasztottak. Élete végéig kísértette őt fehér bajtársai halálának emléke. A kétségbeesett aztékok ugyanis feláldozták őket az ostromlott fővárosban emelt templomokban s Diazt arra kényszerítették, hogy ezt bizonyos távolságból tehetetlenül nézze végig.

Diaz kéziratának másolatát elküldték II. Fülöpnek. Sok más értékes forrásmunkához hasonlóan kiadatlanul hevert, amíg a spanyol Indiai Tanács kezén át nem ment. Ez a bizottság ezer mérföldnyi távolságból irányította Amerika ügyeit. 1632-ben Madridban jelent meg, lényegében meghamisított kiadása. Sokat kihagytak belőle, tele volt jelentős változtatásokkal és toldásokkal. Első angol fordítása 1880-ban jelent meg. A mexikói kormány dícséretre méltó igyekezettel megkísérelte a könyv hiteles kiadásának megjelentetését 1901-ben, a Guatemalában talált eredeti kézirat nyomán.

Cortez levelei viszont egyszerre jelentek meg és szerzőjük hírnevét még életében növelték. De hiába volt hírnév, elismerés és a «Marquess del Valle» cím. Cortez Mexikója versenytársat talált hamarosan El Doradóban, ahonnan Pizarro az inkák aranykincsét küldte el királyának. A figyelem a perui új felfedezések felé irányult. Hiába harcolt Cortez uralkodójának oldalán Algírban a mórok ellen; hiába fedezett fel új területeket saját költségén, így többek között a kaliforniai félszigetet. Nem tudta elérni azt a megbecsülést, amelyre vágyott. Az Újvilág ezer veszedelmének legyőzője nem tudta legyőzni az Óvilág ezer ármánykodását. Csüggedésében éppen útnak indult,

hogy visszatérjen Mexikóba, amikor Sevilla közelében egy faluban utólérte a halál.

Végrendeletében gondoskodott nagyszámú gyermekéről, törvényesről és törvénytelenről egyaránt. Alapítványt tett kolostor, zárda és kórház építésére Mexikó földjén. Mindent megtett, hogy békét biztosítson magának a másvilágon. De a nagy kalandornak még a csontjai sem tudtak nyugodtan pihenni. Ideiglenesen Spanyolországban, azután Mexikóban temették el, egymásután négy különböző helyen. Először édesanyja mellé, azután Mexikó város templomába s végül az általa alapított kórház kápolnájába vitték hamvait. Az utóbbi időben a forradalmi csöcseléktől való félelem miatt titkos helyre, jeltelen sírba temették, mert a tömeg elsöpört mindent, ami spanyol.

A történelemnek keserű iróniája, hogy hamvait nem akarja befogadni az a föld, amelyre egy új világkorszak határkövét tette le.

A maya indiánok.

Az első maya indiánokat akkor pillantottuk meg, amikor hajónk Progresso-ban kikötött. Ott álltak a kikötőben ezek a kicsiny, vörösesbarna, fiatal fickók, arckifejezésük némileg a malájokéra emlékeztetett. Nem volt rajtuk más, mint rövid kartonnadrág és ujjatlan trikó. A 105 (Fahrenheit) fokos hőmérsékletben teljesen el voltunk lankadva. Végnélkülinek tűnt fel a gyaloglás a déli napon, hogy elérjük a kikötőgát másik végében várakozó kocsinkat. Az indiánok nesztelen léptekkel követtek bennünket és cipelték poggyászunkat. Nem is nagyon izzadtak; egyeseknek még kalapjuk sem volt.

A kikötőnek csekély a személyforgalma, ellenben itt van a sisalnak vagy a kendernek, Yucatan főterményének kiviteli központja. A tucatszori alacsony bungalowtömbökből és szétszórt pálmafákból álló város néptelennek látszott a déli pihenő idején. Felraktak bennünket egy Ford-kocsira, bőröndjeinket körülöttek halmozták fel és hátul kötéllel erősítették meg. A kocsit hamarosan elhagyta a kihalt utcákat és széles, aszfaltozott országúton haladt a kenderültetvények végtelen kőkerítései között. A gyors haladás nem nyújtott semmi változatosságot a nagy pusztaságban. Szemünk égett a vakító világosságban, arcunkat kiszáraitotta a szüntelenül fújó száraz szél. Csak egy csapat indián fiúval találkoztunk. Sánta kutyákat vittek a karjukban, és így bandukoltak előre a szörnyű napsütésben. Hamarosan megtettük a huszonegy mérföldnyi utat Meridáig. Itt gyorsan elszállásoltak bennünket házigazdánk árnyékos «patio»-jában és élvezettel szürcsöltük a jeges italokat.

Különös ország ez a Yucatan. A spanyol korszak előtt

maya indiánok lakták. A Kolumbus-előtti népek közül ezeknek volt a legmagasabb művészi érzékük és műveltségük. A benszülöttek ellenállása a fehér emberek támadásaival szemben itt sokkal erősebb és tartósabb volt, mint másutt. Yucatan távoleső fekvése miatt harcászati szempontból nem volt olyan fontos a spanyoloknak, mint a Mexikó völgyében fekvő azték terület. A régebbi kutatók különben is kiderítették, hogy aranyat ott nem lehet találni és ezért a lakosság ellen nem egyesítettek jelentékenyebb erőket. Az indiánok között sem tudtak szövetségeseket szerezni és egyik kutató vállalkozás a másik után balul ütött ki. Később, 1537-ben a spanyolok vereséget szenvedtek a mayáktól. Az azték birodalom romjain hosszú ideig spanyol alkirály uralkodott, miközben Yucatanban folytatódott a harc. Negyven évig tartott, míg ezt a földet spanyol gyarmattá tudták alakítani.

Yucatan birtoklása végtelen gondot okozott a spanyol koronának. Napirenden voltak a zendülések. A tizenkilencedik század elején pedig, amikor az egész Új-Spanyolország elszakadt a spanyol uralomtól, Yucatan, függetlenségének rövid korszakában egyedül legyőzte szomszédait. 1824 óta külön szerepe van az «Estados Unidos de Mexico»-ban. Míg máshol mindenütt a spanyol lett az államnyelv, itt még ma is a mayát használják hivatalosan. A Yucatan név spanyol fordítás, amelyet a benszülöttek ajkáról sohasem hallunk. Macegualnak vagy Mayalandnak hívják a félszigetet.

Az államok «enfant terrible»-jének elszigeteltsége jelentős tényezője volt az archaeologiai szempontból fontos ősi maya városok fennmaradásának. Így kerülték el a régi századokban a kereszténység rombolási buzgalmát. Yucatan és a környező államok között még ma sincs vasútközlekedés. Megközelítésük csak vízi úton vagy repülőgépen lehetséges. Ha ezt az ősrégi tájat hozzáférhetőbbé fogják tenni, akkor Merida, a mayák fővárosa, amely most a sisalkender főpiaca, a turistaság élénk központja lesz.

Magában a városban annyi a festői látnivaló, hogy egészen elragadja a látogatót. A tizenhatodik századbeli

spanyol gyarmati építészet jókarban levő alkotásait láthatjuk itt. A gyakori forradalmak golyói alaposan meglyuggatták a falakat. A sarokházakat fülkébe helyezett festett fából vagy gipszből készült alakok díszítik. Vannak köztük szentek, elefántok, bikák, flamingók. Abban az időben, amikor a népesség javarésze nem tudott olvasni, az utcákat az ilyen szobrokról nevezték el. Még ma is, amikor az utcák már számozva vannak, — akárcsak New Yorkban, — az öreg lakosok így beszélnek meg találkozásjukat: «a szerezsen-és a teknősbékasarkon találkozunk».

Bizonyos utcákban a kereskedők kirakják áruikat a kövezetre. Nagy a változatosság az árucikkekben, amelyeket négyszögletes vászondarabokon csinosan elrendeznek. Valamennyi hazai termék, a zöldségféléktől a szövött árukig, vagy a különleges fűszerféléktől a finom szalmakalapokig. Zománemunkák és ezüsttárgyak tanúskodnak a régi kézművesipar fennmaradásáról. Jellegzetes indián típusokat látunk guggolni a portékák mögött. A maya indián gondos gazda, jó, kitartó munkás, kitűnő kőműves. Kevéssel megelégszik, nem pénzsóvár, nem aggódik létének biztonságáért. Arc kifejezése egykedvű és mégis figyelem, eszesség tükröződik vissza vonásaiban. Benne van még őseinek fürkésző tekintete abból az időből, amikor a leskelődés az élethez hozzátartozott és az idegesség nem létezett.

A város főutcája a forradalom után új nevet kapott, de általában mégis egyszerűen «Plaza Mayor»-nak nevezik. A zörgő, nyitott omnibuszok, melyeknek színét megfakította a forróégővi nap és homok, minden irányba közlekednek innen. A csomagokat cipelő, különféle rendeltetési helyek felé siető utasok napról-napra változatossá teszik a város képét. De mindenki, aki csak teheti, kerüli a perzselő hőség óráit. Az üzleteket is bezárják ebédután néhány órára. Fényképészünk csak jóval napnyugta után tudja előhívni képeit, mert a tartályokban annyira felmelegszik a víz, hogy megolvasztaná a filmeket.

Amikor a villanylámpák sárga fénye áthatol a park sűrű zöldjén, élénk kép tárul elénk. Azok az emberek, akiknek ősei fadobok és agyagfuruylák hangjára táncoltak,

összegyűlnek a tér közepén, a zenekari emelvény körül és hallgatják a huszadik század keringőit és foxtrotjait. Csendesen viselkednek, ruházatuk rendes. Az asszonyok bő, fehér, rövidujjas bluzt viselnek. Ezt egyéni, színes mintázatú, alakokat, virágokat, madarakat és állatokat ábrázoló hímzett szegélyek díszítik. Hajuk fonatokban lóg vagy széles szalagokkal van felkötve. A férfiak nagy szalmaalapokat, fehér kartonnadrágokat, rövid trikókat hordanak, melyeken bőrük barnásvörös színe, mint a bronz, csillog át. Ritkán ősziúlnak vagy ráncosodnak meg és alakjuk sem lesz hajlott. Magatartásukban van valami öntudatlan előkelőség és szemüknek egyenes tekintete mosolytalan ugyan, de mégis barátságos.

A tér egyik oldalán, a kormányzói palotában, a belső udvar körül vezető legfelső nyitott folyosón maya táncot lejtenek a párok. Bennszülöttekből álló négy kis zenekar ül a négy sarokban és szolgáltatja a zenét. A széles folyosó agyonsufolt ugyan, de a párok mégis bámulatra méltó nyugalommal és méltósággal táncolnak. Egyszerű emberek, a bennszülöttek szokott viseletében vannak, de a férfiaknak szandálba szorított meztelen lábaival ellentétben, az asszonyok selyemharisnyát és csinos magassarkú cipőt viselnek. Annyira közel érzik magukat a természethez, hogy egy fiatal anya nyilvánosan szoptatja meg csecsemőjét a táncolók között. Bár nagy a tömeg, a levegő mégsem dohos vagy kellemetlen. Mi sokkal magasabbak vagyunk, mint a legmagasabbak közülök. Érdeklődéssel bámulnak tehát ránk, de nézésükben nincs kíváncsiság vagy ellenszenv.

A tér másik oldalán, az egyik árkádos házban, divatos cukrászüzlet van. Itt találkozik és szórakozik a város felsőbb köreinek ifjúsága, — akik nem mayák, hanem spanyolok vagy meszticek. A lányok természetes sötét arcszínét a pirosító még jobban kiemeli. Magas, nagykerékű kocsik vonulnak el az üzletek előtt. Pincérek hordják ki az édességekkel telt tálcákat, sörbetet, szódavízet, divatos húsítőkét. A félhomályban, a távoli zene hangjai mellett olyan ez a kép, mint valami regényes opera nagy jelenete.

Egy közeli kertiházban, amelyben több szellős szoba és

a bál megtartására alkalmas «patio» volt, táncmulatságot néztünk végig. Meszticek rendezték. A spanyol és indián vér keverékéből származott büszke népfaj, összekötőkapcsot alkot az egyszerűbb mayak és a cukrászdák aranyifjúsága között. A legutolsó divat szerint öltözködnek és mégis a zenekar hangjaitól kezdve a tánclépésekig minden egy idegen világot tár elénk. Azt a világot, ahol az állandó passzátszelek banánfákat és kókuszpalmákat lengetnek.

A zenekarban leginkább gitárok, mandolinok és vonós hangszerek szerepelnek. Ezek különös, búskomor jelleget adnak a zenének. A hosszúra nyújtott ritmust zörgettyűkkel és a fadob tompa hangjával emelik ki. Legkedveltebb táncuk a «jarana», három részre oszlik. Ezeket a ritmus megváltoztatása és a gyorsított időmérték jellemzi. Kissé hasonló a «rumbá»-hoz, csak hogy lassúbb, a dallam pedig még jobban takarékoskodik a hangokkal, anélkül, hogy egyhangúvá válnék. A párok úgy táncolnak, hogy igazán átérzik a zenét és a mozdulatokban meglepően találékonyak.

A fal mellett ülnek közben a kísérő anyák. Saját ifjúságuknak emlékei élénkítik fel őket. Régi utazók mondják, hogy itt mindig háromszor annyi volt a leány, mint a férfi. Most is, habár a férfiak nagyon figyelmesek, mégis sok csinos leány ül és legyezgeti magát, anélkül, hogy táncolna. Amikor a zene szünetel, a párok szertartásosan sétálnak karöltve a helyükre, vagy kimennek a szabad levegőre.

A távoli téren a gyümölcs piac egész éjjel nyitva van. Utolsó állomásuk ez az éjjeli mulatozóknak. A fabódék sora előtt az acetilen-fáklyák lobogó világánál, kis asztalok állnak az utcán. Kedvére válogathat itt az ember a szárított és friss gyümölcsökben. Banánfűrtök és kókuszdiók csüngenek le az ereszről. Ananászkoszorúk, zöldecs mangoval megrakott tálak, a dinnyefa sárga gyümölcse és a bíborszínű «mamey»-almák garmadával hevernek a bolti asztalokon, a fagyalttal vagy különleges színezetű gyümölcslevekkel telt óriási üvegekorsók között. Mielőtt a kereskedő bárkit kiszolgálna, szinte kérkedően megmossa a kezét, a gyümölcsöt, a tányérokat és a kést. Mivel azonban szűk kis helyén

rendesen csak egy vödör vizet tart, ez az eljárás nem mindig megnyugtató.

Amikor hazatértünk, a kora hajnali szél frissen fújdogált. Verandánk tropikus növényeire szórta világosságát a hold. Már félálomban voltunk, amikor az éjjeli zene első hangjai megütötték a fülünket. Valószínűleg a szomszédos ház ajtaja előtt szólt. Mandolin és gitár váltakozva felelgetett egymásnak. Mélabús férfihang kísérte a zenét, vonzó dallammal. Nem bántuk, hogy álmunkat megzavarta. Erkélyajtónk díszes vasrácsa mögül kémleltünk ki, de a szemben levő ablaksarokban semmi sem mozdult. Yucatanban nem illik a leánynak tudomásul vennie az éjjeli zenét.

Nem hiába ragyognak ezen az égen jobban a csillagok és nem hiába van a tejútnak olyan mennyei fénye, mint sehol másutt. Még a szerelemnek is más itt az íze.

Hacienda.*

Yucatannak kevés a jó autótútja. Még a nagy ültetvények tulajdonosai is inkább utaznak a keskeny nyomtávú, fával fűtött vonaton, amely Meridából több irányba ágazik, sem mint eltűrjék az állandó zökkenéseket a lehetetlen országutakon.

Éppen egy «hacienda» látogatására indultunk és korán mentünk ki az állomásra, hogy jó helyet kapjunk. Minden utas, amint megérkezett, ülőhelyet választott magának, azután hátrtolta az előtte levő ülést, telerakta csomagjaival és a közbeeső téren keresztül kinyújtotta a lábát. Mikor a vonat Merida külvárosán áthaladt, egy település ötlött a szemünkbe. Mind ugyanabban a stílusban épült csinos, kis villasorból állt. Megtudtuk, hogy a kis házak mindegyike az állami sorsjátékhozásoknak volt egy-egy főnyereménye. Mivel pedig itt mindenki játszik a sorsjátékon és a húzások gyakoriak, az eredmény ez a modern nyári lakokból álló virágzó telep lett. A házak tulajdonosait a véletlen szerencse határozza meg.

Tovább zakatolt a kis vonat és sűrű bozóterdőnek szaladt neki. Csupa ág, inda, cserje és olyan sűrűség, hogy alig lehetett látni benne néhány utat. Száraz évszak volt éppen, lombnak nyoma sem látszott. Kopár ágfonadék szegélyezte a vaspályát mind a két oldalon, mint a szöges sodronyakadály. Ebből a vadonból hirtelen zöld oázis bukkant fel, és jelezte a «hacienda»-házat.

Az állomáson a lármás vonattal együtt megállapodnak az utasok is. Kiugranak a pályaudvarra, hogy a maya asz-

* Hacienda a falusi ház, majorság spanyol elnevezése.

szonyoktól frissítő italokat vásároljanak. Majd másik száraz erdőrészt következett. A vonat, amely csak egyszer jár naponként, felriasztott egy csapat gyöngytyúkot. Gólyanagyságú, furcsa keselyűk mozdultak el pihenőhelyükről. A vaspálya mentén gyöngytyúk-, fűrj- és vadgalambvadászatra induló indián vadászok sétáltak.

Vendéglátó gazdánk öszvérfogatot küldött elénk a nyomorúságos állomásra. Ernyős alacsony kocsi, benne néhány pad. A játéksínekbe négy apró vaskerék illeszkedik. Szerencsére a lusta kis öszvér szépen követte a keskeny utat s hol a síneken belül, hol kívül lépegetett. Fialat maya fiú ösztökélte, miközben a kocsi szélén lelógatta a lábát.

Végtelen ültetvénymezők terpeszkedtek minden irányban, melyeket az utak szövevényes hálózata szelt keresztül-kasul. A sisal kardalakú levelei az embermagasságot is meghaladták. Kaktuszsorok tűnnek fel. Minden növény külön dombra van ültetve. Azt mondják, hogy a sisalkender vagy «henequen» az istenek ajándéka ezen a kiszáradt vidéken. Nincs szüksége sem gondozásra, sem öntözésre. Az ültetés után öt évre érik és harminc évig terem. Hosszú ideig nagy volt az ára. Az ültetvényes bőségben élt és Európában neveltette a gyermekeit. Most az árak olyan csekélyek, hogy még a munka költségeit sem fedezik. A földműveléssel alább hagytak, a sínek berozsdásodnak, de a kaktusz tovább virágzik.

Amint az egyik fordulónál bekanyarodtunk, ugyanazon a sínen másik kocsit láttunk gyorsan felénk közeledni. Mielőtt még elgondolhattuk volna, hogy a két kocsi hogyan halad majd el egymás mellett, a másik kocsiban ülők leugráltak és a sínről félretolták a kocsit a fűbe. Mikor elhaladtak mellettünk, a «hacienda» felügyelője a mi kocsinkra ugrott és üdvözölt bennünket. Aránylag fiatal ember volt, sötét spanyol típus, szabályos vonásokkal és fáradt arc kifejezéssel. Érdes hangon beszélt, látszott rajta, hogy parancsolni szokott, nem pedig társalogni. Ő volt az egyetlen fehér ember a «hacienda»-n.

Maya kunyhók sorai között haladtunk el. Néhány indián fiú részesülni akart a kocsizás ritka élvezetében, a

kocsihoz ugrott és velünk utazott a falun át. A fehér zsupfedelű kunyhókban csak egy szoba van, két — egymással szemközt — elhelyezett ajtóval. Ezek között üres függőágyak ringanak a forróégövi szélben. Imitt-amott öreg ember vagy asszony ül a küszöbön és kendert fon.

Hármasan ívelt, rózsaszínű gipszvakolattal bevont bejárat vezet a tulajdonos házába. A spanyol gyarmatosok magas kőalapra építették házaikat, hogy a miazmák és a moszkítók ellen védekezzenek. Az épületet hosszú fedett terraszs és keskeny kőoszlopok jellemzik. A háznak még a belseje is pusztulóban van, tönkre tette a yucatanai szél. A csekély butorzat már régen elvesztette a színét. Rideg sötétség vesz körül mindent. A fehérre meszelt falakról ferdén lecsüngő függőágyak mutatják, hogy a fehér ember átvette a bennszülöttek szokásait. Még a városban, Yucatan előkelő villáiban is megtaláljuk az óriási családi függőágy felakasztásához szükséges horgokat. Az ágyak hiánya miatt minden helyiség képe tökéletlen.

A fehér embernek a bennszülöttek nyelvéhez is alkalmazkodnia kell. A felügyelő megparancsolta a maga szolgálóinak, hogy az ebédet szolgálják fel. Megismerkedtünk a yucatanai ételekkel. Többek között voltak kukoricalisztból készült és pulykahússal töltött pástétomok, amelyeket hideg, borsos mártással tálaltak, továbbá kukoricadarából készült pép és banánlevelekbe takart, párolt, finom hús-vagdalék. A kitűnő csokoládét, amely porrá tört kakaóból és vízből készül, vaniliával és fahéjjal fűszerezik. Az ételek közül a legjobb volt a szeletekre vágott ananász. Az egész tálat beborította és illata betöltötte a szobát. Az ebéd erős fekete kávéval végződött. A hozzávaló szemeskávét a birtokon termelték.

Végimentünk a terraszon és ekkor felfedeztük az okát annak az állandó nyikorgásnak, amely étkezésünket kísérte. Az épület egyik végében ugyanis egy vak ló szüntelenül körben topogott és vízi szivattyút forgatott. A vödrök egész sora ontotta a vizet egy betontartályba. Innen a kertbe öntöző csatornák vezették.

Végigsétáltunk a vízvezetéki csatornákon és kikém-

leltük a «hacienda» környékét. A felügyelő fürge maya fiúkat küldött sebtiben a pálmafák karcsú törzsére. A kötél-táncosok könnyedségével egyensúlyozták magukat a hajladozó fatörzsön és vágták le a gyümölcsöket. A kertben datolyapálmák, kókusz- és banán-fák voltak, továbbá hársfa- és citromligetek, ananász, mandarin, narancs és körtefa-erdők, valamint emberfej nagyságú grapefruitok. A felügyelő azzal dicsekedett, hogy a díszkertben minden fának ehető a gyümölcse. Néhány fényeslevelű díszes bokor borsot termett. Egy másik elkerített kertben olyan virágok és virágzó bokrok voltak, amelyek közül alig egynek volt ismert a neve. A virágok felett fecskefarkú, türkizkékkel pettyezett pillangók lebegtek. Amerre a vízvezeték folyik, a magasból ereszkedő alapzaton bújá növényzet virul a különben száraz talajon és perzselő éghajlaton.

Sétánk célja a «hacienda» híres «cenote»-je volt. Természetes barlang ez, tetejét előreugró szikla alkotja, mely elég nagy és magas ahhoz, hogy a nagyszerűség hatását keltse. Kis tó is volt benne, olyan tiszta, mint a kristály. A hosszú séta után jól esett leülni az árnyékban, a víz mellett. Hogy még jobban felfrissüljünk, az egyik magas fáról leszakítottak egy pompás kókuszdiót, a helyszínen összetörték és üvegekorsóban, jéggel szolgálták fel. A maya fiú mosolygott örömkön, amikor késének egy csavarintásával belefűrt a zöld kókuszdióba és a híg lé kifolyt belőle. Felhasította a diókat és mindegyikünknek átnyújtott egyet, hogy kikana-lazzuk belőle a levet.

A felügyelő elmondta, hogy milyen használhatóak az indiánok a földművelésben és milyen ügyesek a kézművés-ségben. De még most is, négyszáz évvel azután, hogy a fehér emberrel kapcsolatba kerültek, az eszköz egészen eltérő módon működik. Nagy a fogékonyságuk a modern gépek, így az automobil iránt is. Kitűnő vezetők lesznek belőlük, könnyedén vezetik a kocsit — az úttalan utakon. De a maya sofőr megteszi, hogy hosszú útra indul és nem gondol sem benzinre, sem tartalékkerékre. Általában az indiánok hűségese és figyelmesek azok iránt, akiket szeretnek. Az

alkoholfogyasztás azonban erőszakosakká teszi őket, akár csak egykor őseiket.

Mikor elhagytuk a barlangot, a kis maya fiúk, akik eddig tisztelettudón, távol állottak, a felügyelő intésére a víz szélére tolongtak. Ledobálták magukról a rajtuk levő néhány ruhadarabot és mint a barna rákok nyüzsögtek, lubickoltak a vízben. Nem kiabáltak, hanem halkán nevetve hívták egymást.

Felmásztunk a kútszerű barlang sziklafalába vájt lépcsőkön és a másik oldalról közelítettük meg a házat. Egy bekerített kopár helyen lovak és öszvérek tikkadtak a hőségben és várták a frissítő szelet, amely napnyugtával jön. Lehorgasztott fejfel álltak, szinte mozdulatlanul, pusztulásra ítélték. A háttérben a düledező «hacienda»-ház és a nagy, tétlen zúzómalom váza egészítette ki ezt a sivár képet.

Kaktuszlándzsákkal szegélyezett látóhatár mögött nyugodott le a nap. A falusi utca megérkezésünkkel olyan üres volt, mintha valamilyen varázslat alatt állott volna. Most azonban élénkület kezdett. Megmosakodott és tiszta ruhákba öltözött mayák nyüzsögtek mindenfelé. Ilyen frissek és élénkek akkor is, ha fennmaradnak a késő éjszakáig. Úgy látszik, kevés alvásra van szükségük.

Néhányan az indiánok közül a kápolna felé vették útjukat. Ez a kis szoba a «hacienda» egyik oldalán levő terrasz hosszából nyílt. Egyszerű faszékek álltak a kockás mintázatú, kövezett padlón. Hervadt virágok díszlettek a szentek gipszszobrai előtt. A szegényes szoba papírfüzérekkel volt díszítve és a menyezet közepéről bádogból készült füstölgő olajlámpa csüngött alá. Mégis volt a kápolnában valami, ami a római katolikus egyházra emlékeztetett. Különösen akkor tűnik ez fel, ha összehasonlítjuk az ötven mérfölddel délebbre levő, szabadban felállított oltárokkal. Ezeket baromfit, gabonát, gyümölcsöt és virágot áldoznak az agyagbálványokkal körülvett kereszt előtt.

Lépcső vezetett a kápolna tetejére. Itt kőpadok álltak és messze vidékre nyílt kilátás. A felügyelő megmutatta a romokban heverő maya városok és Merida irányát. Egy

A chichen-itzai «zárda».

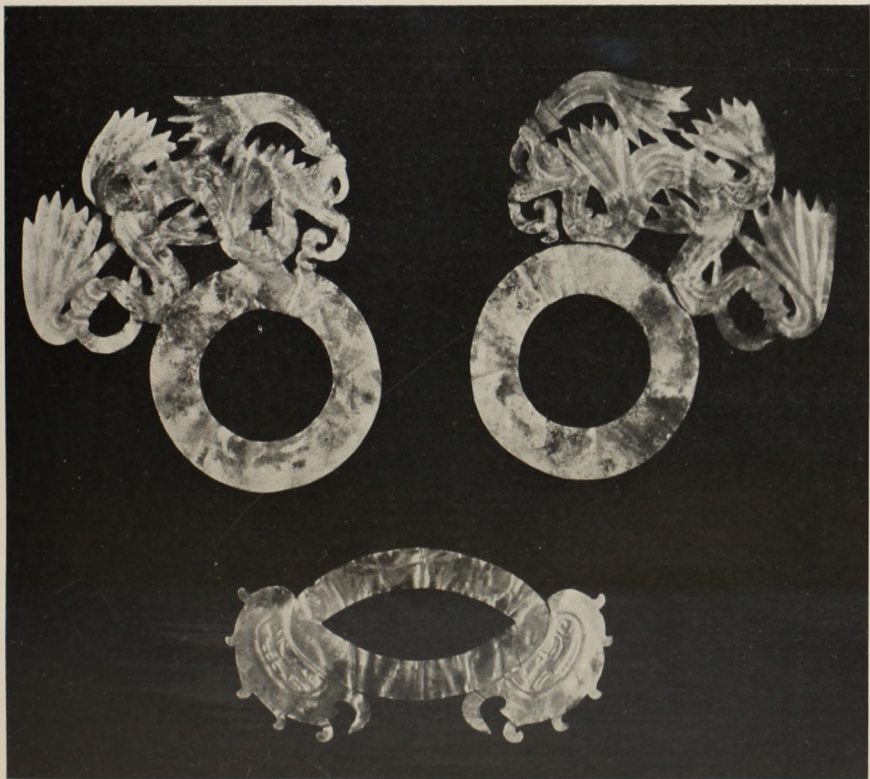
(A Carnegie Institution of Washington fényképe.)

A «Caracol» Chichen-Itzában.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Chichen-Itza : «El Castillo».

(A Peabody Museum of Harvard University fényképe.)

Álarcra illeszthető, vertaranyból készült száj- és szemkeretek.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

öreg ember a torony lábához ment és meghúzta a harangot. Figyelmeztetés akart lenni, hogy búcsút vegyünk. A fa alatt álldogáló öszvért befogták és a «hacienda» magánvonata nehézkesen elénk gördült. Utolsó pillantásunk a felügyelőt kísérte, aki szomorúan állt és nézett utánunk. Ezen az éjszakán Meridába érhattünk volna, olyan közel volt innen a főváros, amely pedig bő anyagot nyújthatott volna ennek a fiatal, tanult embernek. Csakhogy ez a néhány órányi távolság mégis az elérhetetlent jelentette neki.

Építészeti remek az öserdőben.

Csaknem öt órahosszat halad a vonat a bozótos vado-non át. Azután még másfélóráig kell kocsiznunk, hogy Chichen Itza-ba érjünk. Útközben nincs egyéb látnivaló, mint a növényzet zavaros összevisszasága. A kanyargó út utolsó fordulójához érünk. És az egyenes térség végén kiemelkednek az első remekműví maya építmények. «El Castillo» a nagyszerűség tetőfoka. Mikor felvillan a szemünk előtt, elfelejtjük a nagy hőséget és fáradságot, amelyet el-szenvedtünk, amíg ide értünk. Elfelejtjük a végtelen sok könyvet, amit olvastunk róla, a sok képet, amit áttanul-mányoztunk, elfelejtünk mindent. Az ilyen látványra nem lehet előkészülni. A ragyogó, forróégövi napfényben csil-lámló köveinek sugárzásában álló épület, körülötte a mér-hetetlen sok bokorral, többet fejez ki egy pillanat alatt, mint valamennyi fénykép, rajz, leírás együttvéve.

Chichen Itza, a mayák fővárosa Kr. e. a tizenhetedik századtól a tizenharmadikig virágzott. A neve azt jelenti, hogy «az Itzák kútjainak a szája». Abban az időben főképpen az Itza-család uralkodott a mayákon. Két nagy kút van itt, mészsziklába vajt óriási, természetes lyukak, az ú. n. «cenote»-k. Yucatanban a város életének főfeltétele a víz-szükséglet biztosítása.

A régi város táján, több mint egy négyzetmérföldnyi területen még most is fennálló sok épület közül a «Nunnery» (zárda) egyike azoknak a keveseknek, amelyeknek eredete az első korszakba nyúlik vissza. A neve, a spanyol «casa de monjas» fordítása. Éppen úgy, mint az összes többi épületek neve, ez is a hódítás utáni időkből származik. Századok folyamán feledésbe mentek az indián hagyományok és így

csak találgatás útján lehet megállapítani, hogy eredetileg milyen célból emelték ezeket. A «Nunnery» elnevezést a spanyolok azért adták, mert az épület szárnyán, akárcsak valamely kolostorban, a kis szobák egész sora állott, a falak pedig kőrácsozattal voltak ellátva. Egyesek szerint a «Casa de Monjas» az uralkodó palotája volt. Ismeretes, hogy a mayák, vallási előírásuknak megfelelően szüzeket avattak fel papnőkké. Bár a szertartásokban nem volt semmiféle fontos ténykedésük, mégis részt vettek az istenek szolgálatában, a papi öltözékek szövésében, a templomok gondozásában, díszítésében és az örökké égő tűzek őrzésében.

A «Nunnery» körülbelül 230 lábnyi hosszúságú és a legszélesebb részén 150 lábnyi szélességű épület-csoport. Nagy, derékszög alakú épülettömbből áll. Ennek a baloldalához, úgylátszik az idők folyamán, gondosan díszített, alacsony, keskeny szárnyat építettek. Az oldalszárnynak távolabbi sarka mellett ugyanebben a stílusban két kis külön épületet emeltek.

Hogy a mayák mennyire ismerték az épületek művészi megnagyobbításának titkát, azt mutatják a későbbi századokban készült toldalékok. Ezek tökéletesen megfelelnek a régebbi épületek szerkezetének anélkül, hogy ugyanolyan gondosan kidolgozott, tömör díszítésük volna. Az egyes részeknek: a főépülettömegnek és a szárnynak, az újabb részeknek és az eredeti építménynek összhangja bizonyítja a tökéletes művészeti munkát.

A megfigyelőnek először a nagy falfelület ötlük a szemébe. Csak itt-ott töri meg egy-egy ajtó. A maya építészek készítették ugyan az emeleten nyílásokat a be- és kijárat céljára, de ablakokat nem építettek. Ez a terv, amelyet még ma is sok épületnél alkalmaznak, minden valóságosság szerint a jobb szellőztetés célját szolgálja. A régi építmények olyan tömörek voltak, hogy a teherbíró képesség kérdése szóba sem jöhetett. A szobákat kellemesen és kellően megvilágítja a forró égövi ragyogásból kívülről, az ajtónyíláson keresztül behatoló fény.

A fő épületrész magasabb, mint a szárny. A hátsó szobasor kivételével látszólag szilárd is. Az üres falfelületet

felső és alsó szélén faragott kövekből álló kidomborodó szegély díszíti. Ez kisebbíti az építmény arányait. A maya párkánykoszorú felső széle mindig jobban kiemelkedik. Akár szándékos ez, akár nem, ugyanazt a gyakorlati célt szolgálja, mint a csatorna a modern háztetőn. A kifelé haladó lejtős párkányzat távol tartja az épülettől az esővizet. Ennek tudható be, hogy annyi évszázad után az épület falain aránylag nem hagytak erősebb nyomot az időjárás viszontagságai. A ház oromzata mindenütt sértetlen.

A fő háztömb tetején emelkedik néhány — ajtóval ellátott — kisebb épület és fölötte a harmadik építkezés, amely nagyon kicsi és újabb keletű. A maya indiánok rendszeren erős alapra emelték építményeiket. Az első kis épület belső szobáit megtöltötték kövekkel, hogy elbírják a fölöttük levő ház súlyát.

A főépület homlokzatának jórészét nagy, széles lépcső foglalja el. Ez vezet a felső épületekhez. A lépcső tökéletes vonala kétszer megtörik, amikor keresztezi a lapos tetőt, amelyen az épületek állnak. Ez még növeli nagyszerű hatását. Újabban a második emeleti lépcsőzet alatt vájt alagút pompás kődíszítményeket tárt fel. A későbbi átépítéseknel elfedték ezeket.

Az épület oldalszárnya csak egyemeletes és régebbi korszakból származik. A maya épületek külső fala rendszeren többé-kevésbé sík felületből állott. Ez kissé az ajtónyílások magassága fölé húzódott. Csaknem ugyanolyan magasságban van fölötte a nehézkes díszítésű, kiálló gerendázat. Az építkezésnek ez a módja a belső szerkezet következménye. A szobák sorát ugyanis csúcsos boltozatok vagy félkör alakú boltívek zárják be főtámasz nélkül. A boltív valamivel az ajtó magassága fölött kezdődik. Óriási súlyánál fogva nagy nyomással nehezedik a falakra s ennek ellensúlyozására a nehéz párkánykoszorú rendszeren kissé kifelé hajlik.

A «Nunnery»-ben fent a külső szegélydíszít köbe vésett óriási arcok sorozata alkotja. Ezek az esőisten arcát ábrázolják. Az építmény alapja körül is az előbbivel meg-

egyező széles, vésett szegély fut. A sarkokon úgy oldották meg a díszítést, hogy az arcot a fal szöge két részre osztja. És az istenség hosszú, kampós orra kiáll az épület oldal-metszetéből. Ennek az arcnak nagy szeme és fogai nekünk különösnek és furcsának látszanak ugyan, de mégsem hatnak borzalmasan.

A szegélydísz alatt az oldalfalak kőrácsozatból állnak, míg a szárnyépület végéig terjedő egész főhomlokzat az eső-isten arcmasával van díszítve. A főkapu felett csonka kőalak ül kőkeretben, mintha dicsfényben volna. Fínoman kidolgozott, fénymázzal bekenet, tollas fejdíszre még most is sértetlen.

A belső szobáknak a padlózata szép cementburkolatú. Hogy ilyen sok évszázad múlva is kitűnő állapotban van, az elsőrendű munka bizonyítéka. A falak kivétel nélkül síma gipszvakolattal vannak borítva. Kitűnő alapul szolgál a falfestményeknek. Lehet, hogy itt voltak is ilyenek, de az idők folyamán eltűntek.

Az épületek anyaga mészkő, amelyet a közeli bányák bőven termeltek. Ugyanebből az anyagból készült a tartós vakolat is.

A «Nunnery» közelében áll a «Caracol» (spanyolul: csigalépcső), amely valószínűleg csillagászati megfigyelőállomásul szolgált. A terület meghódítása idején a maya időszámítás és naptár sokkal pontosabb volt és közelebb állott mai számításainkhoz, mint a spanyolok naptára. Az európai kalendárium mai modern alakját csak XIII. Gergely pápának 1582-ben kiadott bullája nyomán közelítette meg. Megfontolásra méltó, hogy Cortezt 1521-ben már az Új-spanyolország kormányzójává nevezték ki; félszázadnyi idő alatt a Vatikán némi tudomást szerezhetett már az Újvilág csillagászati számításairól a sok hittérítőnek és szerzetesnek a bennszülöttek műveltségére vonatkozó jelentéseiből.

A «Caracol» kis négyzet alakú terrazon áll, a fordulónál pedig szélesebb derékszög alakú alapon nyugszik. Lépcső vezet fel az egyik oldalra. Az épület maga kerek torony, amely három különböző átmérőjű részből áll. Mint az egyéb

maya épületeknél, itt is gyakran előfordul, hogy a torony falai kissé kifelé hajlanak. Így ellensúlyozzák a belsőrész magas, csúcsíves boltozatú építményének a nyomását.

Az épületet kikezdték az időjárás viszontagságai. Az északi oldalon nagy faldarab tört le. Ott fekszik a torony alapzatán, amelynek valamikor része volt. Olyan tömör, mintha külön tömb volna, olyan szilárdan tartja össze a hihetetlenül kemény vakolat. Itt tűnik elő a maya építkezések módszere: tömör vakolatréteg és szorosan tömített terméskő, a homlokzaton pedig vésett kő.

Négy bejárat vezet a «Caracol»-ba. Ezek pontosan az iránytű négy pontja felé nyílnak. Belül a szűk, köralakú boltíves szoba zöld a nyirkosságtól. A középen levő vaskos pillér nyílása, ahonnan az épületnek nevét alkotó csigalépcső felfelé vezet, tele van omladékkal.

A legfelső emelet részben összedőlt. Itt vannak azok a nyílások, amelyek az égitestek megfigyelésére szolgáltak. Pályájuk iránya volt az időszámítás alapja. Az időszámítás a papi rend legjavának a kezében volt. Mellettük még a szertartásoknak, a háborúnak és az orvostudománynak is voltak külön papjai.

A «Caracol» egyedüli díszítése, a minden egyes ajtó fölött levő egyetlen faragott arcmás kivételével, ügyesen alkalmazott kiálló kőszegélyből vagy a terraszos alap és a torony részeiben végződő párkánykoszorúból áll. A díszítés hiánya jelzi, hogy az épület Chichen Itza építészeti rendszerének későbbi időszakában készült, mint a «Nunnery».

A felső terrasz széle körül, körülbelül hat lábnyi távolságban, emberi fejek alakjában faragott tömjénegők sora áll. Nem nehéz elképzelni a mélykék éjszakákat, amikor kopálgyanta-lángok égtek bennük és vörös fényt vetettek a torony fehér falaira.

A Caracol az egyetlen kerek épület a régi városban. Kívüle alig van néhány ilyen a mayák egész földjén. Bár a két terrasz nem egészen részarányosan helyeződik el egymás fölött, mégis tökéletesen szolgálja azt a célt, hogy a torony magasságát emelje. A három hengeralakú emelet arányai meglepően kiegyensúlyozottak, hatásuk pedig köny-

nyedebb és kecsesebb, mint amilyent a beléjük épített kőtömegetől várhatnánk.

Bár a Caracol kerek alakja miatt egyedülálló Chichen Itzaban, a fehér ember számára talán mégis a legkönnyebben megérthető az összes ilyen épületek közül. Tulajdonképpen óriási sakkbástyára emlékeztet. De az ilyen hasonlat sántikál. A Caracol a legkevésbé sem mondható egyszerű alkotásnak, mert mély, ősi alkotóerőnek a megnyilvánulása. Az épület olyan építészeti érettséget árul el, hogy a híres római és ravennai kerek épületekre, Caecilia Metella sírjára, a középkori Castell' Sant' Angelóra és Theodorik sírjára emlékeztet. Nyílt kérdés, hogy vajjon ezek közül melyik a legszebb?

«El Castillo» a nevét abból az időből kapta, amikor Yucatan egyik spanyol kormányzója ágyút vontatott fel a magasba. A templom falán lyukat töretett, hogy ágyúcsövet lehessen kidugni rajta. Azután «kastélyának» nevezte el ezt a helyet. A mexikói kormány régiségbúvárai gondosan helyreállították az épületet és eltörölték ennek a vandalizmusnak a nyomait.

A «Kukulcan»-ról vagy a «Tollas kígyóról» elnevezett templom alapzata kilenc terraszból áll és körülbelül hetvenöt lábnyi magas. Minden terras alapjában véve négyzet alakú és kisebb, valamint alacsonyabb is mint az előző. A terraszok folytonos kisebbedésében mutatkozó művészi megoldás az egész építmény páratlan könnyedségének, valamint túlzott magasságának hatását kelti.

Mind a négy oldalon, a legfelső terrasznál valamivel keskenyebb lépcső vezet a tetőre, a kis, négyszobás épülethez. Minden lépcső alacsony támkőben végződik. Ezeknek a hosszában kígyótest van a kőbe vésvé, s ez a lépcsőfok végén szájáttató, nagy fejjel fejeződik be. A csúszó-mászó olyan csodálatosan csúnya és annyira élethű, hogy az ember szinte érzi a tekergődését. A terraszok emelkedésével a lépcsők különféle szög alatt illeszkednek az alsó építményhez. Az alacsonyabb lépcsőfokok távolabb vannak a kőmunka tömegétől, mint a felsőbbek. Ez is kiemeli az épület nagyszerű hatását. Úgy tűnik fel, mintha gyökeret

vert volna a földre és szilárdan állna, mint a fa vagy a virág. Ugyanezt az ötletes művészi megoldást találjuk — bár nem ilyen gondos kidolgozásban — a mexikói völgyben, a Cortez előtti időkből származó épületeken.

Maga az épület szerkezete a számoknak bizonyos rendszerét foglalja magában. Az alapépítmény mindkét oldalán kilenc terrasz húzódik két sorozatban. Ezeket a lépcső töri meg. Így tehát ez tizennyolcat tesz, vagyis a maya indiánok időszámítása szerint az év hónapjainak a számát. Az épületen egyenkint kilencven lépcsőfokot számláló négy emelet vagy együttesen háromszázhatvan lépcsőfok van. Ez a maya év napjainak a száma. A tizennyolc hónap mindegyike húsz napból állt. Volt még egy rövid öt napból álló hónap, amely az időszámítás kiegyenlítésére szolgált. Ezt azonban szerencsétlen elgondolásnak tartották és nem «ismerték el».

A templom négy bejárata körülbelül a négy világtáj, észak, kelet, dél és nyugat felé irányul. Az északi oldalon levő széles nyílást két óriási oszlop osztja meg. Faragásuk az egyenesen álló tollbóbitás kígyók testét ábrázolja. Tolluk és csörgőjük az oszlopfő körül csavarodik, súlyos fejük az alaphoz támaszkodva fekszik.

Az ajtószárfák «sapote»-fából készültek s látható részeik szép képjelírással faragásokkal vannak díszítve. A «sapote» fája a legkeményebb és legtartósabb fák egyike. Most ugyan a fát legfőképpen nedve miatt értékelik, mert belőle nyerik a rágó-gumi gyártásához szükséges «chicle»-t. A «chicleros»-ok az új sapote-erdők keresése közben sok elhagyott romra akadtak és így jutottak el az archeológusok néhány elrejtett maya városba.

A négyzetalakú «Castillo» Chichen Itza legdrámaibb épülete. De ez csak gyengén jellemzi, mert nagyszerűségével a színpadi hatást messze felülmúlja. Nem a könnyű éjszakai szórakozások céljaira épült, hanem a Természet örök színpadául.

Ebben az időben a színpad és az oltár szoros kapcsolatban volt egymással. Éhinség vagy nagy szorongatás idején, az ősi maya indiánok távoli helyekről zarándokoltak

a kilenc terrasz lábához, hogy az ott összegyűlt tömeget növeljék. A templom legfelső részén kevés számú magasrangú pap vezette az eső istenének tiszteletére rendelt szertartásokat a szigorú vallási szokásoknak megfelelően. Azután a menet, élén a papokkal, a símakövezetű úton a Szent Kúthoz vonult le.

A Szent Kút óriási természetes víztartó vagy mélyedés, amelyet földalatti források táplálnak, mélyen az egész Yucatan talaját alkotó mészkőréteg alatt. Azon a ponton, ahol a menet elérte a kutat, kis templom romjai állottak. A templom egyik fala közvetlenül a meredek szélén épült. Itt folytatódtek a szertartások, a végén pedig díszes öltözetű és ékszerekkel borított fiatal leányokat taszítottak a mélységbe az eső istenének kiengesztelésére. Néha — sokkal ritkábban — foglyul ejtett harcosokat ajánlottak fel áldozatul. Egyéni ajándékuul értékes tárgyakat is szoktak a vízbe dobni.

Az a feltevés, hogy az áldozatokat felajánlásuk előtt elkábították. A mayáknak tudomásuk volt a kokacserjelevelek (amelyből a kokaint nyerik) és egyéb kábító növények bódító hatásáról. Kívánatosnak tartották, hogy az áldozatok az elragadtatás állapotában legyenek. A feláldozás nem jelentette életük végét, mert azt hitték, hogy az istenek társaságában tovább élnek. Egyik-másik szerencsétlent, aki ismét felkerült, a víz felszínére kimentették. Azt tartották róluk, hogy az istenek visszautasították őket. Szorgosan kifaggatták az ilyeneket, hogy milyen üzenetet küldött az eső istene. Ez a különös, vizen való átmenéssel kapcsolatos szertartás a Styx-folyón való átkelésről szóló görög mondára emlékeztet.

Később E. H. Thompson, Chichen Itza első alapos kutatója, jelentős munkát végzett, hogy a Szent Kútról szóló különféle legendákat hitelesítse. Az áldozatul szánt emberek testének esési irányát úgy állapította meg, hogy a templomromok lapos tetejéről életnagyságú babákat dobált a vízbe. Ezen a ponton kikotortatta a kút fenekét és bűvaruhában még le is szállt a sötét vizekbe. Az iszap- és üledék-reteg alatt fiatal emberi csontokra és ezekkel együtt szépen

kidolgozott arany- és réztárgyakra, serlegekre, csészékre, fejdíszekre és értékes fémből készült harangokra akadt. Felhozott obsidiánból készült áldozati késeket, jadeitből való dísztárgyakat, melltűket és agyagkorsótöredékeket. Úgy vélik, hogy ezeket még a feláldozásuk előtt eltörték. A Costa Ricá-ból származó arany csengők és a Mexikó északnyugati részén jellegzetes cserépedények mutatják, hogy a zarándokok milyen messziről jöttek, az ünnepi szertartásokra.

A kiásott épületek között, gazdagon kidolgozott díszítésével párját ritkítja a Nunnery. Az Observatory és a Castillo jóval későbbi kor alkotása. Akkor már inkább a tökéletes vonalakon és a kellemes arányokon volt a hangsúly. A részletek szépségét és gazdagságát nem tartották olyan fontosnak. Ez talán a megnövekedett termelés eredménye volt.

Nem messze a «Castillo»-tól van a «Tigrisek temploma». Ez abban a korszakban épülhetett, amikor a stílus megváltozott. Hosszú magas, falszerű építmény végében áll. Ezzel a fallal szemben van egy másik. A kettő együtt derékszög alakú udvart alkot, melyet a két végén két kisebb épület romjai zárnak be. Jelenlegi elképzelés szerint ez a hely lehetett ünnepélyes mérközések, labdajátékok, vallásos játékok és ünnepek színhelye.

A «Tigrisek temploma» méreteiben kicsi, de a vonalaiban annál nagyszerűbb. Egyetlen bejárata azon az oldalon van, ahonnan az udvar áttekinthető. Mint a «Castillo»-ban, itt is két kígyóoszlop osztja meg az ajtó széles nyílását. Az épület teteje magasabban van, mint a későbbi időkben emelt alkotásokon. Mozdó jaguárokat és jaguárbőrből készült kerek pajzsokat ábrázoló szegély futja körül.

Úgy látszik, minden világrésznek megvan a maga szent állata — a krokodilus, a fehér elefánt, a macska, a tehén, a galamb. A mayák szent állata az amerikai tigris és jaguár volt. A jaguárokat ábrázoló szegély a maya dombormű-vésésnek igazi mesterműve. Olyan meggyőzőn ábrázolja a hanyagjárású és lógónyelvű állatot, hogy még

mi is, — akiknek szokatlan a mayák művészetének kifejezés-módja — élethűnek találjuk.

Nagyszerű a szegélydísz széles csíkjának elhelyezése a falrészén. Fölötte és alatta keskenyebb, kiálló szalagsíkok vannak tojásalakú, homorú dísszel, melyet a szokásos kígyótestek összefonódása alkot. Fölötte az egész párkánykoszorú bemélyed. Szokásos kígyórajzokkal és érdekesen elhelyezett kis, kerek oszlopok csoportjával díszített szegélyben végződik. A változatos rajzok nem vonnak el semmit a jaguár-szegélyből, hanem gazdag keretet alkotnak számára.

Minden látható kő lényeges része a nagy műalkotásnak és beleilleszkedik a maga helyébe. Az épület tervének csaknem teljesen készen kellett lennie, mielőtt a kivitelezéshez hozzákezdtek volna. Minden kő vésése előzetesen meg volt határozva.

A templom belseje egyetlen terem. Falait sok színes festmény tünedező maradványai borítják. Néhány évtizeddel ezelőtt a képek még olyan jó állapotban voltak, hogy Adele Bretton kisasszony, angol festőművésznő pontos vázlatokat készíthetett róluk s így megmentette azokat a világ számára. Az egyik falon idegenekkel harcoló mayák láthatók. A mozgás élénksége mellett felkelti bámulatunkat az, hogy minden egyes harcost más-más helyzetben ábrázol. Élénk ellentétben van ez a festmény a középkorból származó európai csataképekkel, amelyek egész katonai csapatokat ábrázolnak ugyanabban a helyzetben. Az indián harcosok szétszórtan heverő kerek pajzsai növelik a rajz élethűségét. A maya falfestményeken főképpen vörös, vörösesbarna, kék, zöld és sárga, fekete és fehér színeket látunk.

A tigrisek templomának pompás felépítése olyan mesészerű, mint valami tündérrege. Szinte lebegni látszik a nagy udvar fala felett. Abban az időben Európa csak nehézkes, komor pilléreket tudott a kőmunka terén alkotni.

A «Harcosok temploma» Chichen Itza utolsó építészeti korszakának maradványa. A «Carnegie Institution» pénzforrásai és vezetőembereinek rátermettsége lehetővé tették,

hogy a romhalmazból a három terraszból álló alapon újjáépítsék a templomot. A lépcső töretlen vonalban vezet a hármassal a tetőre, ahol az egyetlen kapu fölött ismét a hatalmas kígyófejet találjuk. A lépcső mindkét oldalán, fent a tetőn kis katonaszobrok, a régi idők zászlóhordozói állnak kinyújtott karral. A középső bejárat előtt támaszkodó emberi kőalak, az úgynevezett «Chacmool»-típust ábrázolja.

Az épületet felső szegélydísz és tető nélkül építették fel újra. Nagyobb és alakja szabályosabb négyszög, mint a régebbi épületeké. Ez már az építőművészet fejlődésének bizonyos átalakulását jelenti. A falak nem látszanak olyan erőseknek, mint a régebbi épületeken. Nagy, díszítésk nélküli felületek vannak rajta, a díszítések kivitele pedig jóval egyszerűbb. De az eső istenének kőből faragott arcéle itt is kidomborodik a falak sarkain. A terraszok vonala és a lépcsők vezetése magas művészi színvonalat mutat, de az épület mégis a tömegtermelés jegyét viseli magán. Az árnyok nem olyan finomak és az összhang nem olyan tökéletes, mint a korábbi időszak épületein.

A lépcső lábánál nagy, földött oszlopos folyosó húzódott. Négyszögletes oszlopait összeszedték és az újjáépítésnél eredeti helyükre rakták vissza. Az oszlopok tetőt tartottak, ennek azonban nem maradt nyoma. Minden oszlopnak a négy oldalát fegyveres harcosok életnagyságú faragott alakjai díszítik. Ezek a domborművek be voltak festve. Néhánynak a faragása és a színezése elegendő ahhoz, hogy az akkori idők öltözékeiről és fegyvereiről képet nyerjünk. Egyúttal elképzelhetjük azt is, hogy milyen nagyszerű hatást kelthetett az oszlopos folyosó.

Az oszlopok nagy száma ellenére az alakok nem egyformák, hanem jelentékeny különbséget mutatnak. Az arcélek egyéniek, a mozdulatok különfélék, a ruhák változatosak. Mindez azt mutatja, hogy még a fokozott munka korában sem használtak a rajzoláshoz másoló mintát. Az egyik alaknak hosszú haja és bő, lebegő ruhája van, jade fülbevalót és orrgyűrűt visel, egyik kezében pedig tömjénes tálat tart. A másik lebegő tollakkal díszített, gondosan ki-

dolgozott sisakot, bélelt anyagból készült, védő ujjast visel és gerelyvetőt tart a kezében. Néhányan sárga jaguárbőrből készült köpenybe vannak burkolva. Mások vésett pajzsot és mellvértet hordanak. Egyeseknek festett a testük, sárgapikkelyes a homlokuk és tollas a hátuk, kezükben pedig a szertartáshoz szükséges botot tartják.

Az oszlopos folyosó hatása egészben véve mégsem zavaros. A rajzok tisztán és világosan hatnak, bár olyan esztétikai szabályok szerint készültek, amelyek különböznek a fehér emberéitől. A színezést gyakran alkalmazták az épület gondosan kidolgozott, faragott díszítéseinél.

Az újjáépítés munkálatai közben régibb, kisebb templomot fedeztek fel. Ez a «Harcosok templomá»-nak a belsejét töltötte ki. A benne talált falfestményt Carnegie művészei gondosan kijavították. Részletesebben egyik későbbi fejezetünkben írunk róla. Az oltár mellett, a padló alatt mozaiképet találtak. Több mint háromezer darab kitűnően összeválogatott színárnyalatú tűzkövből készült. Ez is mutatja a mayák ügyességét a művészetek terén.

Tagadhatatlan, hogy Chichen Itzában a legtalálékonyabb teremtő erő az első korszak épületein mutatkozik. Az utolsó korszakban nagyon sok épületet emeltek. A tömegtermelés pedig mindig árt a kivitel finomságának. A hanyatlást a «toltek»-ok befolyásának tulajdonítják. Ez az idegen törzs nagyon ügyes a kőműves munkában, de nincs olyan művészi érzéke, mint a régi mayáknak volt.

Mégis nagyszerű, és ugyanakkor kellemes hatást keltenek ezek az épületek, főképpen a vonalak nemes egyszerűségével. Meddő kísérlet volna összehasonlítást tenni a mayák sajátos, pompás építőművészete és más világrészek építészete között.

Az a nemes művészeti irány, amely Chichen Itza első épületeiben megtestesül, elegendő életerőt tartalmazott a további fejlődéshez. Mindenesetre befolyással voltak rá a «Hódítás» rombolásai és háborgásai. Spanyol-Amerikát az inkvizíció hazájából küldött könyörtelen katonák «decsendítették.» Irgalmatlanul tüzeltek a palotákra, szétzúzták a faragott szobrok fejét, kifosztották a templomokat és az

aranyra-éhező Spanyolországba küldték a legcsodálatosabb ékszereket. Alig maradt fenn ezek közül valami a jelenkor számára, mert szinte kivétel nélkül valamennyit beolvasztották.

Ha a fehér ember hajója még háromszáz évig elkerülte volna Amerika partjait, — vagyis addig, amíg a pápa és a császár uralma hanyatlásnak nem indult, — a későbbi idők Kolumbusa valóban új Indiát talált volna ezeken a partokon. Olyan fejlődő félgömböt, amelynek bámulatos építészetét, tökéletes szobrászatát és egyéb kiváló művészi megnyilvánulását — az abban a korban élő fehér ember jobban tudta volna értékelni, mert termékenyítőleg hatott volna művészetére is.

Két amerikai jogász, Stephens és Prescott.

John Lloyd Stephens volt az első «yankee», aki a Kolumbus előtti idők művelődésének maradványaival foglalkozott. 1805-ben született Shrewsburyben, New York államban. Tanulmányait a kolumbiai egyetemen végezte és nyolc évig folytatott joggyakorlatot New Yorkban. Ekkor újabb hatások szabtak irányt működésének. Vasúti és gőzhajózási társaságok érdekeltségébe lépett és messzi utazásokat tett Európába, Egyiptomba, Szíriába és Kis Ázsiába. 1839-ben az Egyesült Államok diplomáciai megbizatással Közép Amerikába küldték. Feladata az volt, hogy vizsgálja meg a vasút vagy csatorna-összeköttetés lehetőségeit az Atlanti és a Csendes óceán között. Stephens méréseket végzett és pontos költségvetést készített arról a csatornáról, melyet a Nicaragua tavon és a San Juan-folyón át akart vezetni.

Ezen az utazáson ismerkedett meg Stephens először ennek a vidéknek a Cortez előtti időkből származó maradványaival. Tapasztalatainak összegezését kétkötetes munkájában hozta nyilvánosságra. Ez az «Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan (Úti élmények Közép-amerikában, Chiapasban és Yucatanban) című műve 1841-ben jelent meg. Az előszóban háromezer mérföldnyi utazás emlékének és nyolc romokban heverő város leírásának nevezi.

Stephens tanulmányait egyrészt hátráltatta a mindenütt dúló polgárháború, másrészt elősegítette az a tény hogy a népesség és hivatalnoki kar éppen akkor szabadította fel magát a spanyol gyarmati törvény alól. Függetlenségének büszke tudatában buzgón sietett segítségére. Stephens élénk képet fest az ország forrongó állapotáról és

olyan jelenetekről számol be, amelyekben életét nemcsak a háborús viszálykodások, hanem a lehetetlen életkörülmények, járhatatlan utak és a kedvezőtlen éghajlat is veszélyeztették.

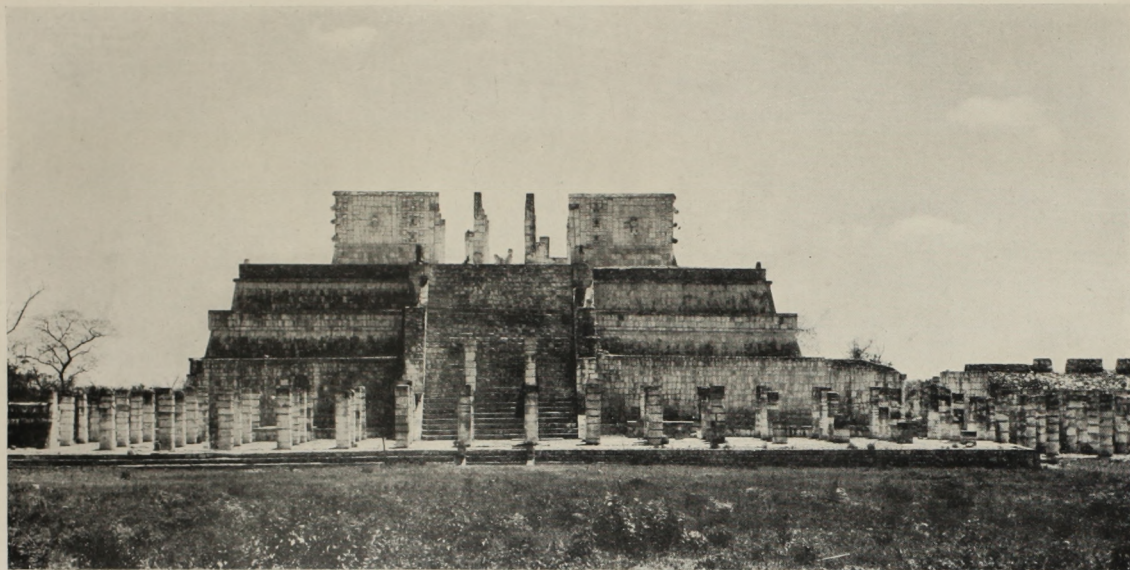
Stephens, Catherwood nevű angol művész és vésnök barátjának társaságában utazott. Ennek gyakori betegeskedése késleltette, végül pedig teljesen megakasztotta az első utazást. De a látottak a két emberben olyan lelkes érdeklődést váltottak ki a Kolumbus előtti idők művelődése iránt, hogy egy évi pihenés és előkészítő tanulmányok után ismét hajóra szálltak és együtt indultak el második tanulmányútjukra. Ennek az utazásnak eredményeit az «Incidents of Travel in Yucatan» (A yucatanai utazás élményei.) című szintén kétkötetes munkában adta ki 1843-ban egy new-yorki cég.

Érdekes véletlen, hogy az a hajó, amely New Yorkból hozta őket, először Santo Domingót és Kubát érintette. Háromszázhusz évvel ezelőtt ezek a szigetek voltak a spanyol felfedezők kiindulási pontjai.

Stephens az addig megjelent és a Cortez előtti idők művelődését tárgyaló szegényes irodalomnak legnagyobb részét elolvasta. Tanulmányában érett és független bírálatot mond az ősi remekművű épületekről. Megvan a bátorsága ahhoz, hogy elődei megállapításainak kétes tudományos értékét kifogásolja, ügyesen megmagyarázza a saját következtetéseit és a modern kutatás módszerének útját egyenesse.

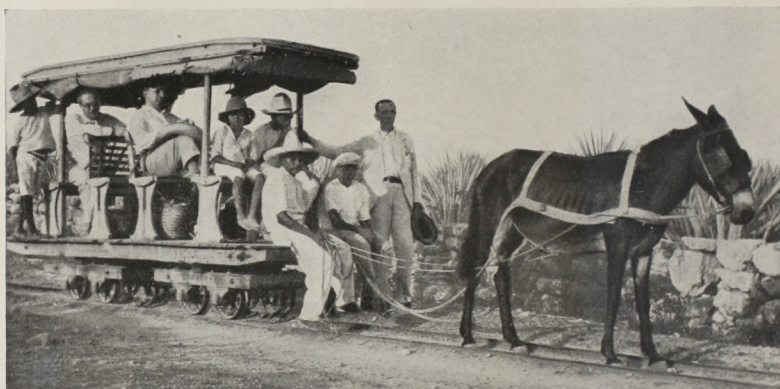
Megcáfolja elődeinek állításait, amelyek szerint az Egyiptommal való összehasonlítást kell alapul venni. Stephens járt Egyiptomban és tanulmányozta az egyiptomi piramisokat. Bizonyos hasonlatosságot talál a két ország fejlődésében. De alig hogy a maya romok közelébe kerül, a személyes meggyőződés bizonyosságával állítja, hogy, azoknak «idegenszerű a rajzuk, kitűnő a faragásuk, gazdag a díszítésük és különböznek a világ minden egyéb népének alkotásaitól». Majd később azt mondja, hogy «nincs hasonlatosságuk a görögök és a rómaiak építészetével, nincs ehhez hasonló sem Európában, sem Japánban, sem Kínában,

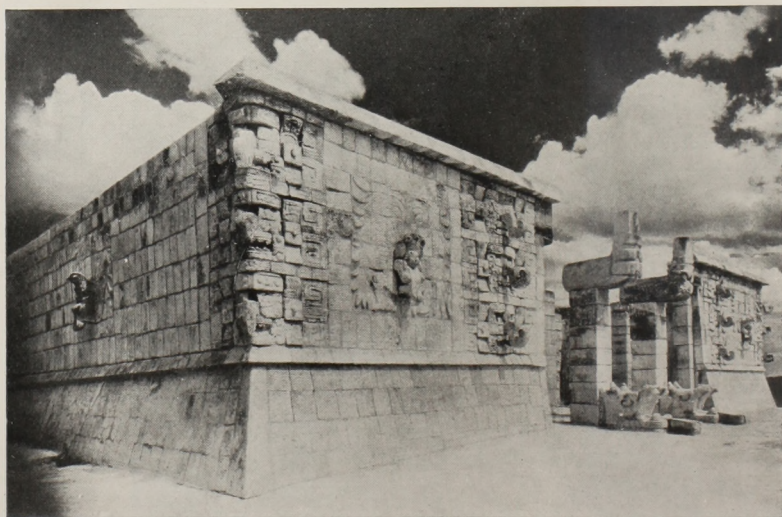

Chichen-Itza, a «Harcosok temploma».

L. Gilpin, Colorado Springs fényképe.

A hacienda különvonata.

(A Carnegie Institution of Washington fényképe.)

A Harcosok templomának tetőépítménye az Eső-isten álarcaival
és a Tollas-gyógyóisten oszlopaival.

A chichen-itzai ünnepi tér faragott és festett oltára.

A «Tigrisek temploma» Chichen-Itzában. Oldalnézet a jaguár-frizzel.

Copan, a maya kukorica-isten kőszobra a Kr. u. III. századból.

sem Indiában és szobrászatuk sem ugyanaz, mint az egyiptomiaké».

A maya templomok alapépítményeit sohasem nevezi «gúláknak», hanem a «bástya», «terrasz» «talapzat» kifejezéseket használja azokra a művészi emelvényekre, amelyeken a templomok és paloták állanak. Találékony fordulatossággal fejt ki azt a véleményét, hogy az Ó- és az Újvilág alkotásai között még kevesebb volt a hasonlatosság akkor, amikor az épületek eredeti állapotukban voltak.

Stephens könyvei új irányt szabnak a romok elbírálásának kérdésében. Modern, világos és tárgyilagos szempontok vezetik ezt a szép iránt ösztönszerűen fogékony lelket. Az olvasót is magával ragadja az a lelkesedés és bámulat, amellyel a szerző ennek a művelődésnek maradványait leírja. Csodálatos, hogy ez az utazó nem is annyira rengeteg tudásával, mint inkább pusztán ösztönből és egészséges logikájával jut ilyen pompás következtetésekre. Sokkal fontosabb és hasznosabb adatokat szolgáltat a mai időknek, mint az évtizedekkel későbbben működött és «tudós» néven szereplő sok ál-régiségbúvár.

Stephens felismerte a romokban levő városok jelentőségét és megkísérelte, hogy egyet közülök megvásároljon az Egyesült Államok számára. Copan vételárát ötven dollárban állapították meg, de a tervről le kellett mondania, mert a kőtömböket nem lehetett az őserdőből elszállítani. Néhány kisebb kőszobor mégis eljutott erről a vidékről angol és amerikai múzeumokba.

Stephens könnyű, érthető stílusban és első személyben ír ugyan, mégsem tolakszik előtérbe, s csak a tényekkel próbálja meggyőzni az olvasót. A kutatásai közben előfordult események leírásával élénkíti tanulmányát s belészövi e föld ősi történetét.

Olyan élénken festi a Quetzaltenango nevű kis városban látott húsvéti körmenetet, hogy pusztán csak leírása alapján egy modern színgazgató életre kelthetné a felvonulást. Elöl az ékszerekkel díszített és pompás ruhákba öltözött lovasok haladtak, utánuk pedig gyertyákat vivő indiánok, tövisszuszorít és arany meg ezüst ereklyetartókat hordozók

következtek. Angyalruhába, selyembe és csipkébe öltöztetett fiatal leányok, szörnyű álarcos ördögök, apostolnak öltöztetett tizenkét gyermek után tetőtől talpig fekete lepelbe burkolt emberek vitték vállukon a nagy üvegkoporsót, amelyben a halott Krisztus feküdt.

Tevékenyen foglalkoztatja az olvasót akkor is, amikor Mani város nyilvános levéltárában a tizenhatodik századból származó térképet fedez fel. Valamikor itt lakott a Tu-Tul-Xiu uralkodó család. Bár a maya szöveg latin betűkkel van írva, a társaság egyetlen maya leszármazottja sem tudta elolvasni és megmagyarázni.

Stephens idejében még javában folyt az aranykeresés. Sajnálattal beszéli el, hogy sokat hallott Quiché művészi értékű romjairól, de későn érkezett oda és így nem sokat látott belőlük. Rövid idővel előbb ugyanis kincskereső spanyol katonák lerombolták az épületeket.

A mayák világa iránt érzett őszinte szeretetének bizonyossága, hogy amikor második utazása vége felé Chichen Itzaba ért és amikor már annyi mindent látott, tapasztalt, nem törődött fáradtságával, hanem türelemmel, kitartással, alaposan és gondosan leírta a romokat.

Stephens műveinek értékét művészi szempontból megkétszerezik angol barátjának és társának, Frederick Catherwoodnak szövegrajzai. A művész több mint tíz esztendő telt az ősrégi művészet központjaiban és így készítette el Jeruzsálem, Théba, Damaszkus, Baalbek, Algír, Kartágó és Athén óriási körképeit, amelyek Londonban a Leicester Square-en voltak kiállítva. Mivel akkor kezdett az általános érdeklődés ezekre a helyekre irányulni, a műveket elragadtatással fogadták.

Az amerikai romokat ábrázoló első rajzain a teljesen új művészeti iránnyal szemben habozni látszik. Stephens elmondja, hogy barátja azon gondolkozott, vajjon egyáltalában lerajzolja-e azokat. Ugyanezt a tárgyat rajzoló többi művész sohasem szakított teljesen a fehér ember művészetének formáival és múltó divatjával s ezért hamisan ábrázolta a Kolumbus előtti idők művészetének alkotásait.

De Catherwood tehetségének bizonyítéka, hogy hama-

rosan beleélte magát ebbe a légkörbe, új művészi eljárást teremtett a maga számára és kitűnő rajzokkal látta el Stephens szövegét. Felfogása mindig művészi, még akkor is, ha munkájában fizikai nehézségekkel kell megküzdenie. Sokszor a növényzet miatt nem tudott tiszta képet alkotni arról a tárgyról, amelyet le akart rajzolni. Máskor szakadó esőben vagy a tűrhetetlen forróégövi napsütésben csupán kis ernyő védelme alatt kellett dolgoznia. Rendkívül hajlamos volt a maláriára s az ismétlődő rohamok állandóan gyengítették. Azért mégis kitartott az utazásban, bár gyakran néhány nappal későbben érkezett meg egyes helyekre, mint Stephens és minden fontosabb dologról rajzokat készített. A mérföldek ezreit kellett öszvérháton megtenniök. Még manapság sem lehet a legkényelmesebb módon megközelíteni a maya romokat. Némi fogalmat alkothatunk tehát arról, hogy száz évvel ezelőtt milyen borzasztó nehézségekkel kellett az utazóknak megküzdeniök.

Palenque-ben Catherwood olyan palotákat és domborműveket vázolt, amelyekről előtte senki sem tudott. Stephens barátjával együtt az igazi művészek ihletettségével keresték fel és örökítették meg a romok nagyrészét, még pedig sokkal jobb állapotban, mint amilyenben ma vannak. A mai kutató hálás lehet ezért a segítségért. A Catherwood-féle rajzok egyikén Chichen Itzában a kastélyt a tigrisek templomával oszlopos folyosó köti össze. Ennek nem maradt meg semmiféle nyoma.

Hogy az arányok pontosságát ellenőrizhesse, Catherwood elővette Daguerre újonnan feltalált «camera obscura»-ját, a modern fényképezőgépek őst. Szövegképei részben mint fametszetek, részben pedig mind karcolatok kerültek kiadásra Stephens könyveiben. Olyan sikerük volt, hogy külön kiadás formájában nagy albumot állítottak össze belőlük.

De a művész tevékenysége a régiségtudományok és művészetek szolgálatában csak rövidéletű elismerést szerzett neki. És mialatt az elfelejtett és kevésbé tehetséges rajzoló élettörténete minden lexikonban szerepel, addig Catherwoodról csodálatosképpen csak néhány szót találunk az erre vonatkozó munkákban.

A másik jogász William Hickling Prescott, a Harvard-egyetem volt hallgatója. Salemben, Massachusettsben született 1796-ban. Az volt a szándéka, hogy atyjának virágzó ügyvédi gyakorlatát folytatja. De egyszer, amikor a kollégium udvarán egyik osztálytársával játszott, egy darab kenyérhéjjal úgy megütötték, hogy elvesztette a fél szemevilágát. Másik szemének a látóképessége is komolyan meggyengült.

Családja kedvező anyagi helyzetben volt s így a lehető legjobb gyógykezelésben részesült. De az ügyvédi pályára mégsem volt már alkalmas. Elsötétített szobában ült, hogy megkímélje még megmaradt gyenge látóképességét. Valaki mindig a közelében tartózkodott, hogy felolvasson neki. Az ifjúság legtevékenyebb éveit helyhez kötötten töltötte és így kifejlődött benne a vakok belső látóképessége.

Legjobban a tudományos és történelmi könyvek érdekelték. Néhány év múlva elhatározta, hogy megtanul spanyolul. Ezután Spanyolország történelmének tanulmányozásába merült.

«The History of Ferdinand and Isabella» (Ferdinánd és Izabella története) című első művének előkészületei közben, összekötetésbe került a kései tizenötödik és a korai tizenhatodik század leghatalmasabb birodalmának királyi udvarával. A nyugatra és a nyugatról hajózó felfedezők pompás színjáték szereplői voltak. Tudósításaik és azok a kincsek, amelyeket visszahoztak, izgalmat keltettek az Óvilágban. Mialatt a forrásmunkákat felolvasták Prescottnak, erős képzeletének mohó vágyakozásával ő is érezte az Újvilágnak azt a befolyását, amely annyi vállalkozó fiatalembert vonzott háromszáz évvel ezelőtt a spanyol hadihajókra, hogy Amerikába hajózzanak. A spanyol történelem útja az anyaországtól új föld felé ágazott el. S Prescott követte ezt az utat.

Sok befolyásos barátja révén nemcsak a spanyolországi nyilvános könyvtárakból gyűjtött anyagot későbbi munkája számára, hanem a kolostorok és magánosok levéltáraiból is. Spanyolország ugyanis abban az időben vesztette el gyarmatait Latin-Amerikában és magatartása jóval szabadabb

volt a történelmi kutatásokkal szemben. Cortez leszármazottjai, a Monteleone és Pignatelli olasz hercegi családok személyi okmányokat bocsátottak rendelkezésére, úgy, hogy a «History of the Conquest of Mexico» (Mexikó meghódításának története) című művében Prescott olyan adatokkal szolgált, amelyeket előtte egyetlen történétíró sem ismert.

Hat évi gyötrelmes munka után, 1843-ban kiadott művének főtárgya : Cortez hőstetteinek és a foglalás mozgó erejének leírása volt. Prescott azonban gondosan vázolja Mexikó hódítás előtti vallásos, szellemi, társadalmi és katonai életet is. Amikor tehát a «hódító» bevonul csapataival, már otthonosan érzi magát az idegen területen az olvasó. Számtalan forrásának adatait egyetlen egészben kristályosítja ki és ott, ahol kirívó ellentétet talál közöttük, valamennyit idézi. A «noche triste» veszteségeire vonatkozólag kilenc író nevez meg. Ezek becslése szerint a meggyilkolt és eltűnt spanyolok száma 150 és 1,170, az indián veszteségek száma pedig 2000 és 8000 között mozog.

Teljes elismeréssel adózik Cortez katonai és diplomáciai tehetségének. Mint ügyvédi pályára készülő ember, látható örömmel jegyzi fel, hogy a nagy hódító a salamancai egyetemen jogot végzett. Általában véve, Prescottot a történettudós mérséklete vezeti és csak a hódítás végét leíró fejezethez fűz olyan megjegyzést, amellyel túlságosan védi a spanyolokat és vad műveletlenséggel vádolja az aztékokat.

Archaeológiai és etnográfiai kutatások az utóbbi ötven év alatt megdöntötték a korai mexikói művelődés eredetére vonatkozó következtetéseit. De kilencven évvel ezelőtt nem lehetett volna ilyen eredményekre jutni. Prescott műve egy lépéssel elősegítette a későbbi célok elérését.

A könyv történelmi része mindig mestermű marad. A szerző testi fogyatékosága még külön érdekességet ad a műnek. Csukott szemhéjának vásznán újra vetítette a hódítás hatásos színművét. Testi fogyatékosága által kiélestedt képzelőerejével és kitartásával megírta egy soha nem látott föld történetét. Először rendeznie kellett a forrásmunkákból szedett óriási anyagot, azután emlékezetébe

kellett vésnie a fejezetek sorrendjét, még mielőtt a leírásra került volna a sor. A vakok által használt írószekrény segítségével foglalta jegyzékbe mondanivalóját, külön jelölőrendszert talált fel, amelyet csak titkára tudott kibetűzni. Látóképessége állandóan rosszabbodott és amikor «The conquest of Peru» (Peru meghódítása) című másik mesterművét megírta, már a teljes vakság fenyegette.

Prescottban a nemes hagyomány mély tudással párosult s írása igazán művészi volt. Az itt felsorolt írók mindegyike abban az országban élt, amelyről írt. Prescott Bostonban ült nyugodtan a kis dombon levő házában, amelynek fehér volt az ablak-kerete és fehér oszlopok őrizték bejáratát. Itt mintázta és öntötte bronzba a hódítás történelmi tárgyú domborműveinek halhatatlan sorozatát. Ezzel egyúttal a régi újangliai hagyományoknak magas színvonalú szellemi irányát is megörökítette.

A véletlen folytán mind a ketten, Prescott és Stephens is, jogi tanulmányokat végeztek. A jogi pályára való előkészület kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy az elfogulatlanság és a tárgyilagos bírálóképesség kifejlődjék bennük. Ez jellemzi és teszi olyan értékké műveiket. Az egyik a mayák esztétikusa, a másik az aztékok történetkutatója lett.

Az amerikai utazók és tudósok sorában ez a két ember vett először részt a nyugati földgömb ősi művelődésének feltárásában. Ettől az időtől kezdve, — különösen az utóbbi ötven év alatt, — több más ilyen tárgyú kitűnő munka került kiadásra. De a Kolumbus előtti idők művelődése még mindig nem olyan ismert, mint amilyennek lennie kellene. Csekélyszámú tudós választotta Mexikót működési teréül. Ez különösen akkor tűnik fel, ha összehasonlítjuk őket azokkal, akik Ázsia, Afrika és Európa multját kutatják. Összehasonlíthatatlanul nehezebb és fárasztóbb munka az amerikai őserdők romjainak kikutatása és feltárása. Ezért tehát különösen értékelni kell azok munkáját, akik ennek a világrésznek multjába mélyednek. Harcot vívnak az idő pusztításaival, a romboló éghajlattal és meglepő új lapokat fűznek a művészettörténelem legjobban elkoptatott kötetéhez.

A vadgalambok tanyája.

A vadgalambok lágy turbékolása az egyedüli hang ezen az elhagyott, csendes tájon. A bozót száraz és barna az őszi aszályban. Uxmal város romjait nem állították helyre, csak az őserdő elburjánzásától szabadították meg. Semmi sem védi meg az elemek rombolásától, úgyhogy évről-évre jobban pusztulnak, morzsolódnak.

Ezer évvel ezelőtt ez a hely élénk és vidám volt. Uxmal, két másik maya várossal, Chichen Itzával és Mayapan-nal együtt hatalmas szövetséget alkotott. Három századdal a fehér ember érkezése előtt óriási terület állott a három város hatalma alatt. Akkor az épületekben emberek laktak s a mai romok helyén csodálatos tömegek kápráztatták a szemet.

A «House of the Dwarf» (A törpe háza) vagy amint még nevezni szokták a «Temple of Kukulcan» (Kukulcan temploma) első pillantásra a legmeglepőbb hatást kelti. Egyre jobban málladozó kétharmadrésznyi alacsony alapjával, dombtetőn álló regényes kastélyhoz hasonlít. Az épület építési módja a chichen-itzai kastélyéhoz hasonlít. Ellipszis alapon épült és körülbelül kilencven lábnyi magasságba emelkedik. Mindkét oldalon széles lépcsőzet vezet a magasba. Jelenlegi alakja különféle hozzáépítésekkel készült ki. Úgy látszik, hogy a magassága többször emelkedett, amíg végül a száznégyszáz lábnyi magasságot elérte. A nyugati oldalon különféle síkokon elhelyezett szobasorok nyomai láthatók. S a nyugati lépcső alatt gondosan kidolgozott díszítésű falak keresztmetszetei találhatók, akárcsak Chichen Itza néhány épületén. Ezek a szembetűnő díszítések nem készültek volna akkor, ha az eredeti terv szerint a lépcsőket arra akarták volna vezetni.

Uxmálnak is megvan a maga «Nunnery»-je, vagyis a spanyolok által kolostornak nevezett épülete. Négy külön épület veszi körül a négyszögletes udvart, amelynek oldalai kétszázötven láb hosszúk. Az épületek emeletmagasságúak és aránylag alacsony terraszon nyugszanak. De a kőművesmunka tömege és a négy résznek különböző, de mégis ügyesen összhangba hozott díszítései mérhetetlenül nagy-szerűvé teszik az épülettömböt. A belső udvarban, melyet gazdagon díszített homlokzat falaz körül, idegen, bűvös világ lelke tárul elénk.

Más világrészek romokban heverő városaiban jóval több szabályos stílusú épületet találunk, mint a maya városokban. Síremlék, pantheon, akropolisz, mindegyiknek megvolt az általános, meghatározott szerkezeti mintája. Bárhol emeltek is épületeket, mindenütt ezt a formát követték. A mayák nem hódoltak ilyen szokásoknak. Az építészeti stílus változott és a környezethez alkalmazkodott. Épületeikben minden törzs egyénisége nyilvánul meg. Ez oknál fogva, képirásos kelezések híján, lehetetlen a maya városok korát egyedül az épületek stílusából megállapítani.

Ha összehasonlítjuk Kukulcan két templomát, továbbá Chichen Itza és Uxmal két kolostorát, szorosabb hasonlóságot találunk a Törpék háza és a chicheni kolostor, a kastély és az uxmali kolostor, mint a hasonló elnevezésű épületek között. Bár Kukulcanban mind a két templom szokatlanul magas alapzaton emelkedik. A «Castillo»-nak és az uxmali «Nunnery»-nek nagyságuk mellett ugyanaz a könnyed alakjuk és vonalaiknak ugyanaz a kecses bájuk van. Ellentétben áll ezekkel a másik kettőnek súlyos, barátságtalan tömege. Ezeket — úgy látszik — valami titokzatos légkör veszi körül, mintha láthatatlan árnyékban állnának.

Uxmal gondosan vízszíntezett helyen épült. A város összhangzatos szépségének egyik titka abban rejlik, hogy az épületeket különböző magasságú terraszokra helyezték. Még a későbbi épületeket sem építették vakon oda, ahol éppen hely volt, hanem mindig az eredeti tervnek megfelelő helyre. Bár egyik épület sem hasonló a másikhoz, mégis szembeötlő egymáshoz való mély vonatkozásuk.

Hogy ezek a kiegyenlítések tudatosan jöttek-e létre, vagy ösztönös művészet eredményei-e, örökös rejtély marad. De a stílusban megnyilvánuló változatosság mutatja a maya építészek teremtő képzeletének magas fokát.

Az épületeket nyílegyenes utak kötik össze. A városnak az a része, ahol a templomok és a paloták állottak, mesteri módon ki volt kövezve és simítva. A hódításról író egyik krónikás megemlíti, hogy a spanyol lovak állandóan elcsúsztak a templomudvar síma kövezetén és gyakran ki kellett kerülniök ezeket a helyeket.

A terraszok, amelyeken az épületek állottak, elől ki voltak kövezve. Lépcsők sorozata vezetett fel a magasba. Most a lépcsők olyan rozoga állapotban vannak, hogy veszedelmes felmászni rajtuk. A törpék házának tetejére úgy kúszhatunk fel, hogy a törött lépcsők felülete fölött vezető láncba kapaszkodunk. Más helyen összedrótozott, durva létrák vezetnek az egyik vízszintes felületről a másikra. Ilyen módon közelíthetjük meg a nagykiterjedésű, harmadik terraszt, amelyen «a kormányzó háza» állott.

Ezt a keskeny épületet az uralkodó hivatalos szék-házának szánták. Harminckilenc láb széles és háromszázhusz láb hosszú. A szomszédos «Nunnery»-vel együtt itt találhatjuk a yucatanai maya romok leggazdagabb díszítését. Az épület szintén csak egyemeletes. Huszonhárom láb magas, szép előcsarnokok kettős sorozata van benne. Kívülről, a falak alacsonyabb fele finoman csiszolt kőlapokkal van burkolva. Sok kiesett, bár a megerősítésükre használt vakolat kitűnő minőségű. A tudatlan spanyoloknak az a szokásuk, hogy kiemelik ezeket a csiszolt köveket, ahelyett, hogy újakat bányásznának házaik számára. Ez is nagy szerepet játszott az épületek pusztulásában. Ezeket az anyagokat nagy tömegben építették bele templomokba, «haciendákba», tanyai épületekbe, sőt a romokban heverő városok körül emelt, bástyafalakba is. Ma tehát lehetetlen volna a régi épületek közül egyetlen egyet is újjáépíteni, ha csupán a régi köveket akarnók felhasználni.

A homlokzat felső felén lévő nagy kiálló párkánykoszorú, bonyolult rajzú faragásával koronázza az építményt. Olyan

ez, akár valami tollból készült fejdísz. Mint Chichen Itza-ban, úgy itt is gyakran alkalmazzák, különösen a sarkokon az eső istenének képmását. A szegélyminta háttére folytatólagos mértani rajz, kőből faragott, összefonódó hálón. Ebbe a mintába szövődnek a kígyótestek, tollak, díszes öltözékű emberi alakok, hogy egyetlen, nagy szövevényt alkossanak.

Nehezen tudjuk megérteni, hogy a részleteknek ilyen finomságát egyszerű durva eszközökkel hogyan tudta kivitelezni olyan nép, mely még nem vergődött ki teljesen a kőkorszakból. Minden munkát, a legnehezebbtől a legfinomabbig, emberi erővel hajtott végre. A bonyolult rajzok szerint minden követ előre el kellett készíteni és azután úgy összeállítani, mint a mozaikképet. A mű nagyszerűen összehangzott. Egyetlen önkényesen elhelyezett darab elrontotta volna. A súlyosabb alakokat úgy faragták ki, hogy egy hosszú kötömbnek az egyik vége formálta a kívánt alakot, míg a másik végét nyers állapotban hagyták. Amikor a kötömb faragatlan végét vakolattal a fal körérszébe erősítették, a szoboralak, mint magának az épületnek kiegészítő része büszkén, rendíthetetlenül bámult lefelé.

A kígyó és a paradicsommadár oly gyakori jelenléte a mayák vallásos művészetében nem látszik rendkívülinek, ha elgondoljuk, hogy ez a vidék az óriáskígyók és a legpompásabb tollazatú madarak hazája. A híres tollaskígyó először az istenség jelképe volt és csak később lett Kukulcan isten, vagyis az aztékoknál Quetzalcoatl isten megszemélyesítője. Ezt a széllel azonosították és a hatalmas eső-istennel egyesítették. Az indián szertartásokban gyakran előforduló agyagzörgettyűk zenéje valószínűleg jelképes utánzata a csörgőkígyó-okozta zajnak.

Uxmalban gyakran használtak a díszítésekben, — különösen az ajtók felett — emberi alakokat és fejeket. Nagykár, hogy egyetlen ajtókeret sem maradt meg teljes díszítésével és kőhomlokzatával. A fából készült ajtószárfák elkorhadtak és beszakadtak, a művészi szempontból különösen értékes alakokat pedig könnyen el lehetett hordani. Akármilyen messze szóródtak is szét ezek a szobrok, mint emlékek a nagyvilágban, ezt nem lehet kifogásolni. Bárhol

vannak, mindenütt a mayák kiváló szobrászatát hirdetik. Azonban sokat a helyszínen leromboltak a tizenhatodik és tizenhetedik század keresztes hadai. Ezek útjukban elpusztítottak mindent, ami a hitetlenké volt és arra tanították a bennszülötteket, hogy a régi képeknek ördögi hatalmuk van. S ha mégis megmaradt valami a mai napig, az csak az őserdőnek köszönhető: növényzetével befödte kincseit és így rejtette el a pusztítók elől.

A Kolumbus előtti kevéssé ismert és kevéssé méltányolt amerikai művészetet nem szabad ugyanolyan mértékkel mérni, mint a fehér ember művészetét. Pompás háttér termékenyítette meg ez utóbbi képzeletét. Mezopotámia, Egyiptom, Kína, India, Perzsia, az ókori Görögország, Róma és a keresztény századok műalkotásai sugalmazták. A kifejezésmód különböző divatja elegyedett össze művészete történetében és kialakította az esztétikai elveket. A fehér ember művészeti képzeletét még mindig a hellén esztétikusok szabályai irányítják. Ez nem más, mint a fiatal testi tökéletesség ősi eszményítése. S a fehér embernek, aki hosszú századokon keresztül a lelkébe vésődött elveken nőtt fel, aki az ő tanításaik nyomán tanult megfigyelni és ítélni, annak a mayák művészete idegennek, távolesőnek és érthetetlennek tűnik fel.

A Kolumbus előtti művelődés ősi amerikai földből sarjadt ki. Az itteni életre nem nyomta rá bélyegét a különféle országok hatása, mint arra a világra, melyet a fehér ember ismert. Más szemmel kell tehát azt nézni és más esztétikai szempontból megítélni. Az az ember, aki mélyebbre hatol a maya művészet világába, hamarosan meggyőződik arról, hogy nem valami kezdetleges, hanem a többitől különböző művészetről van szó és hogy az alkotásokban valódi és tökéletes szépség nyilvánul meg.

Ez a művészet a keresztény korszak első tizenkét százada idején virágzott. Abban az időben, amikor a Földközi-tenger partjain a klasszikus művészet már hanyatlóban volt, a kereszténység pedig éppen saját kifejezésmódját kereste, itt Yucatanban — sőt még előbb Palenque-ben, Copanban, Tikalban — a tetőfoka fele haladt egy olyan

művészet, mely a maga elzárkózottságában a szépség más forrásait nyitotta meg. Az idegen nem tudja áttekinteni a Kolumbus előtti idők művészetének mestermunkáit és így nem hat reá az arányok helyessége, a rajzok eredetisége és változatossága, felfogásuk merészsége, a színek keresett ellentéte és a gyakorlati kivitelezés nagyszerűsége, bár a történet, amiről a művek mesélnek, komor és sötét. Ha egy mai kőműves vagy építész, modern művészeti eljárással, a fehér-ember három világrészen szerzett tapasztalataival s az azokból eredő művészi elveivel, ugyanazokkal a díszítő elemekkel dolgozott volna, akkor sem tudott volna nagyobb képzelőerővel és bájjal alkotni, mint a régi maya építészek.

Ezek az alkotások ismeretlenül bújnak meg az őserdő mélyén és a felfedezésükhöz, helyreállításukhoz és megtartásukhoz szükséges pénz híján lassan elpusztulnak. Uxmal vidékén járatos barátom megmutatta nekünk a «kormányzó háza» homlokzatának nagy részét. Lelkes magánosok háromszáz dollárra rúgó adományából állították helyre ezt az épületet, — miközben a dollárok millióit költik arra, hogy megőrizzék a Páris környékén levő kastélyokat.

Találkozások Yucatanban.

A műkedvelő régiségtudós valamikor nagyon gazdag ember és nagykiterjedésű sisalkender-ültetvények tulajdonosa volt Yucatanban. Szüleitől, azonban nemcsak vagyont, hanem kettős címmel járó ősi spanyol nevet is örökölt. Európában és az Egyesült Államokban nevelkedett, sokat utazott s anyanyelve mellett angolul, franciául és a mayak nyelvén is beszélt. Németül szintén értett valamit.

Fiatal korában sok kirándulást tett lóháton a maya romokhoz, az elhagyott vidékeken, még pedig jóval előbb, mint amikor az általános érdeklődés a Kolumbus előtti idők régiségei iránt ébredezni kezdett. Cserépből és kőből készült régi tárgyakból értékes gyűjteménye van. Vagyona ugyan megfogyatkozott, de a maya régiségek iránt érzett lelkesedése nem változott. Tágas városi házát szállodává alakította át. Ő azonban még sem olyan, mint általában a szállodások. Vendégei rendszerint olyan emberek, akik különösképpen érdeklődnek a mayak iránt s neki öröme telik abban, hogy személyesen vezesse őket.

Amikor virradatkor a bőröndökkel, élelmiszerkoszakkal és a nagy hűtőedényekkel együtt felrakott bennünket a nyomorúságos, zörgő vasúti kocsira, nem győzött eleget mentegetőzni azért, hogy a yucatanai utazás kényelmetlenségeit el kell szenvednünk. Mikor a fárasztó utazás és kocsikázás után hirtelen megpillantottuk El Castillot és az öröm kifejezése ült arcunkra, büszkén és megelégedetten mosolygott, mintha jelentősen hozzájárult volna meglepetésünkhöz. Amikor a romok között vezetett bennünket, szinte szaladt nagy izgalmában és minden épületet úgy mutatott be, mintha személyes barátja volna. S bár gyakran látogatja

meg ezeket a helyeket, változatlanul megragadja őt is bővös varázsuk. Magyarázatai nemcsak a régiségtudomány, hanem a földrajz, néprajz és népművészet körét is érintik.

Már nem fiatal. Kopaszodó feje szüntelenül mozog keskeny válla fölött. De fáradhatatlan. Pokoli hőség volt. Azonban még a legelhagyatottabb vidéken is mindig tudott egy helyet, ahová felakaszthattuk a délutáni pihenésre előkészített függő-ágyat s ahol jégbehűthettük a zöld kókuszdió tejét. Mikor minden udvariaskodása és szórakoztatása kimerült, a meleg vonaton való utazás hosszú óráit, vagy a lefekvés előtti időt azzal töltötte ki, hogy furcsa történeteket mesélt a sorsjáték izgalmairól. Élénken ecsegette, hogy hány honfitársa jutott így váratlanul vagyonhoz.

Mennyire kívánnék neki néhány százezer pesós főnyereményt! Milyen örömmel költené javarészét arra, hogy hazájának maya romjait megőrizze és hozzáférhetőbbé tegye.

*

Először csak írógépenek hangját ismertük, amikor álmatlanul feküdtünk a fullasztó éjszakában és órákon át hallottuk a kopogását a szomszédos szobából. Azután egy napon a vékony válaszfalon keresztül akadozó spanyol beszédet hallottunk. Egy bennszülött szavalt indián verseket és regéket. Sok ezer példányban kerül majd angol nyelven nyilvánosságra az, ami itt a szállodai szobában csak tétovázó hang, egy haldokló nép képzeletének szóbeli tanuságtétele.

Másnap talákoztunk szomszédunkkal. Műszaki készülékeket előállító gyár tulajdonosa Denverben. De irogatni is szokott a mayákról és évenként néhány hónapot tölt ezen a vidéken, hogy újabb műve számára anyagot és ihletet gyűjtsön. Ez az amerikai szerző éles arcélével és rideg, pápaszemes tekintetével, inkább új-angliai ügyvédhez hasonlít, mint az engesztelő áldozatra kiválasztott maya leányok regeköltőjéhez. Társalgásunk közös elragadtatásunk tárgyait érinti és bámulatos, hogy ez a csendes, szürke ember mennyit tud a világnak erről a különös sarkáról.

A «patio»-ban kibírhatatlan a hőség. Még a bennszülötteken is a lehető legkevesebb ruha van. De ő nem törődik a hőséggel és gyapjúkabátban járkal. Este asztala szomszédságában könnyű ruhákba öltözött, érzéki mexikói lányok ebédelnek. Még egy pillantást sem vet rájuk. Hideg és megközelíthetetlen. Csak azok a maya leányok izgatják, akik hatszáz évvel ezelőtt haltak meg.

*

A «Reconstruction Project» előzékenysége folytán egy indián fiút küldtek velünk, hogy az erdő mélyén rejtőző, még helyre nem állított romokhoz vezessen minket. Mikor a kora reggeli órákban értementünk, három másik maya várakozott vele együtt a «hacienda» udvarán. Ezek — amint mondták — a Tu-Tul Xiu uralkodócsalád utolsó férfi leszármazottai voltak. A hercegi család ötszáz évvel ezelőtt uralkodott Uxmalban és egy kedvező pillanatban lemondott a hódítók javára. A jelenlegi család még most is büszkén mutogatja a spanyoloktól kapott eredeti okmányokat, amelyek ezért a meghódolásért örök időkre felmentik a hercegeket és családjukat az adófizetés alól.

Együtt indulunk el lefelé a hosszú, forró úton. Minden lépésünket akadályozza a bozót. A három Tu-Tul Xiu csendesen sétál mögöttünk. A jómódú indiánok tiszta fehér ruháját viselik és népüknek könnyed, macskaszerű kecses-ségével mozognak. Alacsony, lejtős a homlokuk, arckifejezésük pedig éppen olyan mozdulatlan és derűs, mint minden maya indiáné. De arcukban, hangjukban, természetben semmi sincs, ami kivételes képességükre és harci tulajdonságukra engedne következtetni. Pedig a pogány időkben ezek a tulajdonságok emelték családjukat a vezérségre.

Végül egy kitűnő állapotban levő épülethez érünk, mely már messziről kicsillog az összefonódott növényzetből. A xiások semmi jelét sem adják örömüknek, tetszésüknek vagy büszkeségüknek, mikor népük e remek alkotásait megpillantják. Ki-bejárnak, bámulnak a csillogó kövekre és a teljesen idegenek szenttelen érdeklődésével vizsgálgatják a falakat és a díszítéseket,

Visszafelémenet kissé jobban összeismerkedtünk és megpróbáltuk őket belevonni a társalgásba. De semmi közölnivalójuk sincs a kirándulás tapasztalataira vonatkozólag. Amikor a «hacienda»-hoz érünk, a munkások éppen ebédhez készülődnek. A három herceg elvegyül közöttük és néhány pillanat múlva már nem lehet megkülönböztetni őket a mayák nyüzsgő csoportjában.

*

A fiatal amerikai a frissítőkkal teli kosarakat tartó indián asszonyok előtt állott az egyik jelentéktelen vasúti állomáson. Úgyes csavarintással «tortillákba» hajtotta össze a vagdalt húst és a megszokottság biztonságával lökte a különleges ételt a szájába. Gyűrött vászonöltönyt viselt és karcsú alakját eltakarta a «sarape»-be burkolt indiánok széles válla. Köszönt és megjegyezte, hogy ugyanarra az állomásra készül, mint mi, de takarékoságból második osztályon utazik.

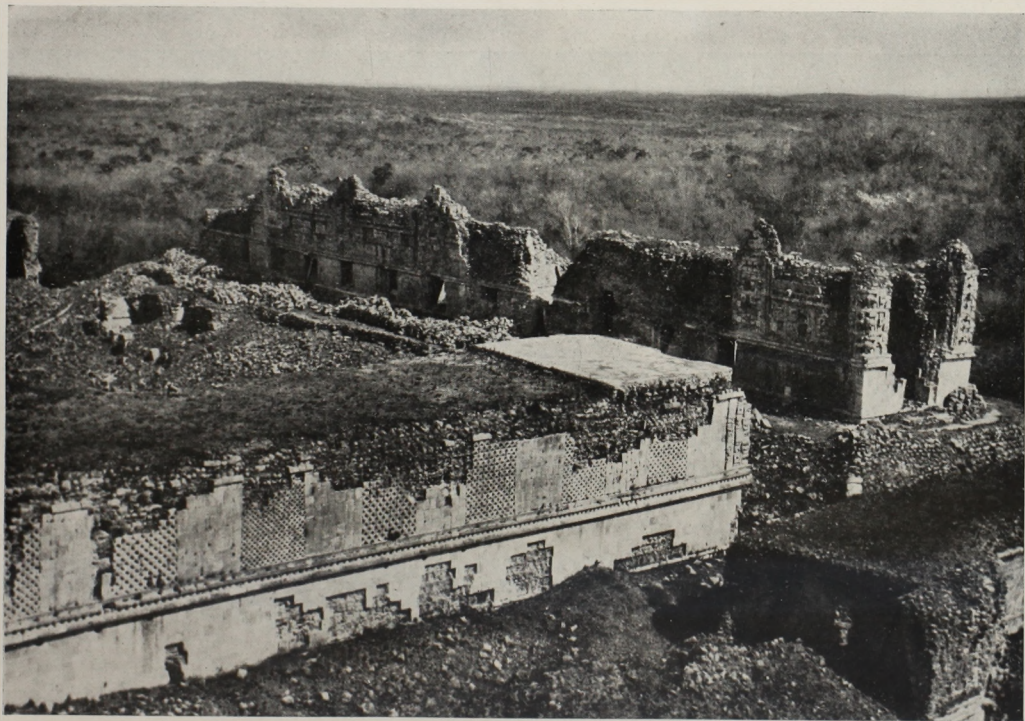
Utazásunk végén, kint egy maya tanyán, talált egy sarkot, ahová lerakhatta hátizsákját és egy helyet, ahová felakaszthatta függőágyát. Együtt ebédeltünk a tanyai ház csúcsos zsupfedele alatt. Csirkék szaladgáltak a keményre döngetett földes padlón. Elmondta, hogy orvostanhallgató volt az egyik középnyugati egyetemen, de valójában nem érdekelte az orvosi tudomány. Atyja odaadta neki a tanítási összeg hátralevő részét és ezen Yucatanba hajózott. Most már harmadik hónapja kóborol ezen a vidéken. Az volt a célja, hogy ugyanazt a földet járja be, amelyet Stephens száz évvel ezelőtt beutazott.

Kalandjainak nehézségeit a nagyon fiatal emberek rugalmasságával viselte és még azokat a romokban levő városokat is meglátogatta, melyeket nehéz és veszedelmes egyedül megközelíteni. Nem volt sem elmélete, sem véleménye, sem mondanivalója. Szerette ezt a földet és boldognak érezte itt magát. S bár pénze már csaknem teljesen elfogyott, semmi kedve sem volt hazautazni.

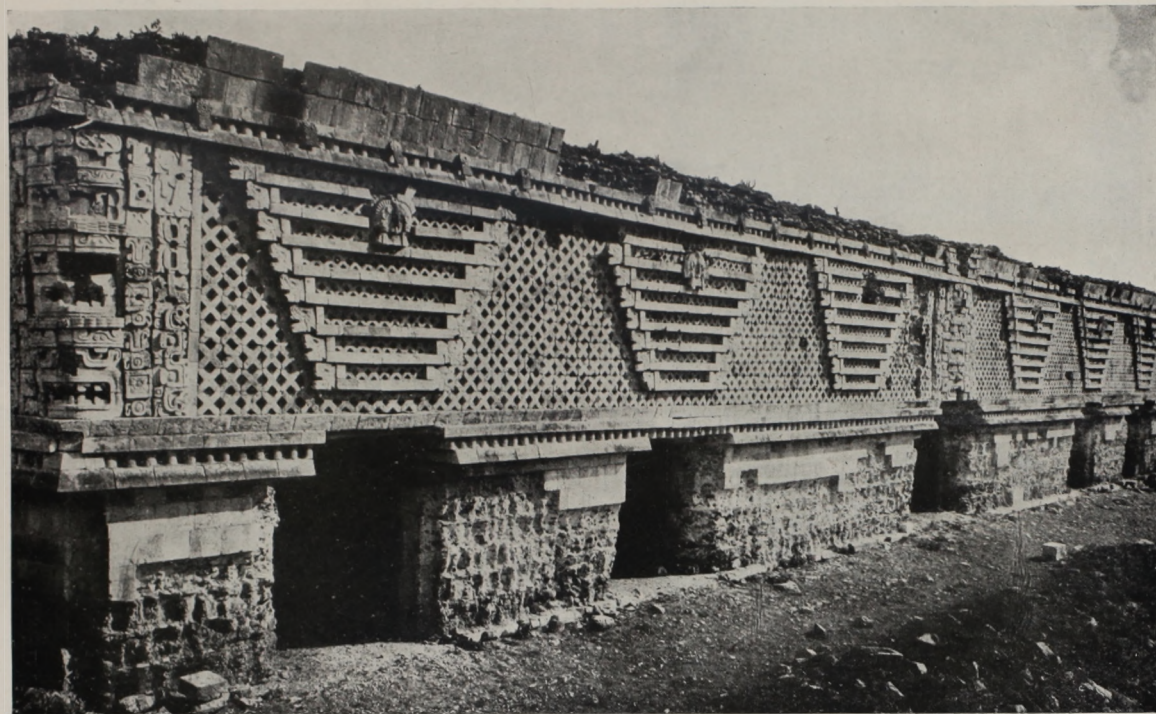
Egyik este keskeny padon üldögéltünk a vesszőkből

Uxmal. Mesterséges terraszok a kormányzó, a teknősbéka és a vadgalambok házával.

Az uxmali kolostor Kukuleau templomából nézve.

Részlet az uxmali kolostor udvari homlokzatából.

Chichen-Itza : Piactér.

Uxmal : Kukulcan temploma, másnéven a «Törpe háza».

épített kunyhó előtt, amikor indián házigazdánk tizenegy éves fiával, Lorenzóval együtt elment előttünk. Csavargókörútra indult, hogy az éjszaka hűvösségében néhány bennszülött falut meglátogasson. Vastag bunkósbotot vitt a kezében, tökhéjből készült palackot az övszíján és a kis bronzbőrű indián fiú nyomonkövette. Amikor a poros, fehér országútra fordult, felénk integetett és így kiáltott: «Ne gondolják, hogy valami regényes útra indulok a holdvilágnál. A legjobb esetben néhány kullancsot hozok haza.»

De mégsem lepődném meg, ha egy szép napon mint tudóssal — vagy ennek a különös tájnak a költőjével találkoznam vele.

*

Néhány éjszakán az egyetlen meridai képes hetilap szerkesztője volt a vezetőnk. Lehetővé tette számunkra olyan helyeknek a megtekintését, amelyeket csak a bennszülöttek látogattak. Különbéle, előkelő tánchelyekre vezetett bennünket, az ajtónál ellenállhatatlan kézmozdulattal mutatta meg névjegyét. A válasz minden esetben előzékeny meghívás volt a belépésre. Vendégei előtt utat nyitott a tömegben és alacsony, karcsú alakja kecsesen hajladozott. Bent teljesen otthonosan érezte magát, jobbra-balra bólogatott és büszkén vezetett körül. Meghallgatta dicséretünket arról a látványosságtól, amelyhez elhozott és ezt olyan érdeklődéssel tette, mintha saját személyéről volna szó. Keskeny, olajbarna spanyol arcából kivillogtak a szemek és a fogak, amikor gyorsan megértette a mi nehézkes szellemünk legbonyolultabb gondolatait.

Minden este értünk jött, sötét ruhában. Vékony aranylánca gomblyukába volt fűzve. Mozgékony ujjáival nemezkalapot és könnyű botot egyensúlyozott és megmutogatta a nyilvános és magánlátványosságokat a városban, amelyeket kitűnően ismert. Az utolsó estén egészen rokoni társasággá alakultunk és a kényszerült búcsú hangulatában meghívott bennünket, hogy tekintsük meg a kertjét. A Hold ezüst tányérja világított a mélykék, bársonyos éjszakában, amikor a kocsi megállt a kapu előtt. A kertben délszaki növények

és válogatott gyümölcsfák pompáztak. Ágaikról csábító példányokkal kínált meg bennünket. A ház sötét volt, nem is mentünk be, mert azt mondta, hogy a felesége alszik és — az egyedüli angol szó, amit tudott — «my boy», «a fiam» — is.

Körülvezetett az illatos, harmatos kertben és büszkén mutatott a távolabb eső sarokban levő villamos víziszivattyúra. Ez ugyanis nagyon fontos a növények művelésére. Pazarul szórtuk teljes spanyol melléknév-készletünket és azután az indulásra készülődtünk. Házigazdánk a pince ablakpárkányáról ollót vett elő és pompás gardénia- meg tubarózsacsokrot vágott. Az igazi spanyol nemesember «grandeza»-jával nyujtotta át nekünk.

Bár ismeretségünk csak rövid ideig tartott, búcsúnk mégis nagyon érzékeny volt itt a drámai táj háttérében. Mikor a kocsizhoz kísért bennünket, felment a szerény házához vezető néhány lépcsőfokon és megállt két őrtálló pálmafa között, olyan lovagi testtartásban, amilyenben talán egyik távoli őse búcsúztathatta vendégeit hűbérúri kastélyából.

Két ferences barát, Landa és Sahagun.

Mialatt Mexikó távoleső tartományaiban még javában folyt a «békéltetés» munkája, szerzetesek érkeztek Spanyolországból, hogy megtérítsék a vörösbőrű bennszülötteket. Yucatan félszigetén a mayák hosszasabban és bátrabban álltak ellent a kereszténységnek, mint rokonaik, az aztékok. A hittérítők munkája itt jóval későbbben kezdődött, mint Mexikó völgyében.

Merida városát 1542-ben alapították a mayák lerombolt Tihoo nevű városa helyén. De a spanyoloknak csak 1549-ben sikerült győzelmet aratniok az uxmali Tu-Tul-Xiu-n, a mayák fővezérén. Az indián uralkodó megkeresztelkedett és megvonta pártfogását huszonhét alantasabb vezetőtől, akiről köztudomású volt, hogy a keresztények ellen fenekednek. Ezeket a spanyolok Merida főterén elégették. Ezzel a tettel a hit megerősödött a bennszülöttek között és a spanyol papok nemcsak Mexikóból, hanem Spanyolországból, az anyaországból is Yucatanba özönlöttek.

Az első évben érkezettek között volt egy tizenhétéves ferences barát. Ennek az eszményképe nem Szent Ferenc rendjének megalapítója (az, aki értékes öltözetét, rongyokkal cserélte fel s aki a bélpolkost meggyógyította) volt, hanem a «Nagy Inquisitor» Toledóban. Az, aki arany szögekkel díszített vörös bársony karosszékben ült a Tajo partjának szikláin épült komor palotájában. Az ifjú az öregember gyanakvó tekintetét érezte magán és reszketett a nehéz gyűrűkkel ékesített, görcsös ujjaktól. Milyen parányi teremtménynek érezhette magát Diego di Landa a hatalmas nagyúr előtt, aki felelősségre merte vonni a királyt és a papát s rendszerint győzedelmeskedett is felettük.

Abban az időben az Óvilágban, Spanyolországban eretnekeket, boszorkányokat és varázsló ördögöket égettek. Yucatanban, az Újvilágban, a vadak országában sem lehetett a hit megerősítésére szelídebb módszereket alkalmazni. Mindent, ami a pogány vallásra emlékeztetett, megsemmisítésre ítélték. A szerzetesek bejárták a félszigetet és szétrombolták a templomokat, bálványokat, tömjénégetőket. A mayák könyveit, független multjuk, vallásuk, csillagászatuk, orvostudományuk, időszámításuk, törvényeik emlékeit Meridában felhalmozták és egy *auto-da-fé*-n Landa személyesen gyújtotta meg és égette el azokat.

Olyan gondosan és rendszeresen pusztították el a mayák könyveit, hogy manapság a világ csak három megmaradt maya kódexről tud. Ez az oka, hogy nagyon keveset ismerünk a mayák írott nyelvéből, holott az aztékok képfelírásának különféle jelei a századokon át sokkal teljesebben maradtak ránk.

Az ellenszegülő indián törzsfőket és harcosokat elevenen elégették. Az asszonyokat és a gyermekeket a fákra akasztották, a foglyoknak pedig levágták a kezüket és a lábukat. A spanyol uralom vad és kegyetlen volt és bár Landa maga is részt vett ezekben a borzalmakban, a későbbi évekből származó írásaiban mégis helyteleníti azokat.

A vak hitbuzgóság gyakran arra bírta a hithirdető papokat, hogy életüket is kockáztassák, amikor semmiféle biztonságot nem szolgáltató területre hatoltak be. Egy spanyol krónikairó jegyezte fel Landáról a következőket:

«Egy alkalommal kiszabadított egy tizenhét éves fiatal indiánt, akit mezítelenül karóhoz kötözték és virágokkal borítottak be, hogy feláldozzák. Landa egymaga feldőntötte a bálványokat és összetörte a szentelt ívövedényeket, több mint háromszáz bennszülött jelenlétében. Pedig a vadaktól nem várhatott mást, mint rögtöni halált. Bátorsága azonban legyőzte őket, eltűrték, hogy végrehajtsa, amit akart, figyelemmel hallgattak szavaira és a jelenet általános megtérésükkel fejeződött be.»

Landa és hittérítőtársai hősiessége folytán Yucatan 1561-ben már annyira megtért, hogy vallási ügyeinek intézé-

sét el lehetett választani a mexikói völgyétől. A tartomány önálló egyházi vezetőt kapott. Az állás betöltésére Francesco Toralt küldték át Spanyolországból.

Alig multak el a szent háború legkeményebb évei, amikor megkezdődött az aknamunka, a gyanúsítás. Toral fülébe vádakat súgtak, némelyik közülök Landa ellen irányult. Mikor a kiváló hittérítőt feljebbvalója maga elé hívatta, azt annyira elfogultnak találta a személye iránt, hogy bármit hozott fel mentségére, semmi sem volt elegendő. Landa megtudta, hogy feljelentést küldtek ellene Spanyolországba. Elhagyta tehát Yucatan, hogy a király előtt védekezhessék a vádak ellen. Előzetesen kihallgatáson jelent meg a jezsuiták egyetemes főnökénél, aki II. Fülöp-höz írott jelentésében Landa teljes felmentését kérte. Királyi levél ment tehát Toralnak Yucatanba s Landának értékes hittérítői szolgálataiért teljes elismerését fejezte ki. De újjvilági előljárója hiába fejezte ki nyilvánosan sajnálatát azért, hogy tévesen ítélte meg a papot, Landa atya nem akart többé visszatérni, hanem egy toledói kolostorba vonult vissza, a nagy inkvizitor árnyékába.

Néhány évtizeddel később (1572) meghalt Francesco Toral. A királynak és az Indiai Tanácsnak sürgető kérésére, Landa, teljes elégtételének diadalában, mint az egyházmegye püspöke indult el Yucatanba.

Landa hittérítő korában megtanulta a mayák nyelvét és jelentékeny adatokat gyűjtött össze róluk. Ezt jóval könnyebben és pontosabban tehette volna meg, ha az első évek vakbuzgóságában el nem pusztítja azt a sok könyvet, amely «semmi olyat nem tartalmazott, aminek ne lett volna ördögi bálványimádás és hazugság íze». Mint püspök, gyökeresen megváltoztatta ezekre a dolgokra vonatkozó véleményét. Az elpusztított művészet és művelődés halvány fénye mellett és Gaspar Xiú-nak, egy rendkívül értelmes, megkeresztelkedett mayának, az első meghódolt uralkodó unokájának segítségével, nagymennyiségű anyagot gyűjtött össze.

A Yucatanra vonatkozó értesülések teljes hiányáról tesz tanúbizonyságot Landa: «Relación de las Cosas de

Yucatan» (Beszámoló Yucatanról) című könyvének első mondata, amely így hangzik: «Yucatan nem sziget, mint ahogy sokan gondolják . . .», Landa leírása szerint a mayák törzse magas, mozgékony és erős. Homlokukat gyermekkorukban mesterségesen lelapítják, fülüket és orrukat át-szúrják az ékítések számára. A fiatal fiúk arcát forróvizes ruhákkal égetik, hogy megakadályozzák a szakál kinövését. Férfiak és nők egyaránt hosszú haját viselik. A nők szeretik szagos gyantákkal illatosítani magukat.

Landát természetesen főképpen a vallási ügyek érdekelték. Megemlíti, hogy a régi törzsnél a főpapok és uralkodók rangját utódaik örökölték. Azt állítja, hogy emberáldozatra csak éhínség, szárazság, általános veszély vagy háború esetén került a sor. Az isteneknek naponként bemutatott áldozatok gyümölcsökből, virágokból, tojásokból, halakból és madarak vagy állatok véréből álltak. A tömjénégetéshez kopál gumit és más illatos alkatrészeket, sőt néha még kaucsukot is tartalmazó keveréket használtak. Ebben a szokásban a püspök saját egyházának szertartására ismerhetett. A halottkultusról is beszél Landa. A papok és főbb emberek koponyáit valami különleges készítménnyel bebalzsamozták és alakítható gumiból az elhúnythoz hasonlító halotti maszkot készítettek. A mayák bizonyos napokon és évszakokban böjtöt tartottak. Sőt a gyónáshoz hasonló vallomást is kellett tenniük a nyilvánosság előtt. Ezt azonban csak nagyritkán, inkább komoly betegség esetén, gyakorolták, mert az ilyesmi a megbántott felebarát részéről gyakran megtorlásra vezetett.

Az időszámítás a papok kezében volt, éppen úgy, mint Európában, ahol a naptárt Rómából irányították. Landa leírja a mayák naptárának csodálatos tökéletességét. Még a szökőévről is volt tudomásuk és ezt is beiktatták időszámításukba. Húsz évből álló időszak alkotott egy időegységet, mint a római katolikus egyháztól alkotott időszámításban az évtized.

A papok kötelessége volt a nép egészségéről, életéről és fenntartásáról való gondoskodás. Ezenkívül a papok tanították meg a néptörzs ifjúságát a maya képjelírásra, úgy-

hogy a mayak régi tudása és ismeretei egyik nemzedékről a másikra szálltak. Landa megkísérelte, a maya ábécé betűit latin betűkkel leírni. Huszonhét hang létezését állapította meg. Ez azonban mégsem egyezett meg a teljes latin ábécével. Volt benne például háromféle «a», kétféle «b», a «d» hang pedig teljesen hiányzott.

Landa csak hét évig élhetett püspöki hivatásának, mert már ötvennégy éves korában meghalt. De sohasem lehetett teljes bizonyossággal megállapítani, hogy mikor fejezte be az anyaggyűjtést és műve hogyan került Spanyolországba. A kézirat elveszett egy spanyolországi könyvkereskedésben és úgy látszik, háromszáz évig még a létezéséről sem tudtak. A könyv 1863-ban került elő újra.

Landa művét középkori spanyol nyelven írta. Három évszázad alatt sok szónak megváltozott az értelme. Bizonyos, hogy a fordítás gyakran más értelmet ad, mint amit az eredeti mondani akart. De némely rész még így is valószínűtlennek tűnik fel. Az adatok nagy részét mayak szolgáltatták. Ezekben még nem szűnhetett meg a régi istenektől való félelem, sem az új mesterek iránt érzett bizalmatlanság és még nem felejthették el az újabb kegyetlenkedéseket. Ezt leszámítva, a mű a mayakra vonatkozólag mégis a legértékesebb közvetlen tájékoztatás. S a néptörzs néhány fontos sajátossága csak a mű megjelenése után nyert magyarázatot. A művet felfedezése után a «Madridi Királyi Akadémia» azonnal kiadta, mintegy jóvátételül azért a hanyagságért, hogy ilyen értékes munkáról teljesen megfeledkezett.

*

A korai hittérítők legtöbbször a középkor rajongásával, tüzzel-vassal igyekezett megtéríteni a bennszülötteket. Csak kevés volt köztük olyan, aki az eszme fenségével térített.

Az utóbbiak közé tartozott Bernardino Sahagun, egy fiatal ferencrendi szerzetes. 1529-ben lépett Mexikó földjére. Már húsz és egynéhány éves korában az aztékok megtérítésének szentelte életét.

Ez a néptörzs Mexikó északi völgyeiben lakott, távol

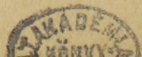
a mayáktól. Más nyelvet beszélt és művelődése is gyökeresen más volt.

Sahagun méltó követője volt Szent Ferencnek, aki a híres legenda szerint éppen úgy prédikált a madaraknak és a vadállatoknak, mint embertársainak. Sahagun is türelemmel, szelidséggel és a megértés szándékával dolgozott. Ezek a tulajdonságok voltak segítségére abban, hogy tevékenykedése folyamán olyan értesüléseket szerezzen az aztékokról, amilyeneket kívülről senki más nem szerezhette.

Sahagun jó nevelésben részesült, tanult pap volt. A spanyol és a latin nyelv mellett a zenéhez is értett és járatos volt a tudományokban. Az Újvilágban a vezető állásokban levő emberek nagy előnyöket élveztek. Ő azonban nem tett kísérleteket arra, hogy javítson a helyzetén. Megmaradt a tanítás és a kutatás munkájában. Gyorsan megtanulta az aztékok nyelvét, a nahuatl nyelvjárást és így a benszülöttek művelődésére vonatkozó értesüléseit közvetlenül szerezhette meg.

Több kolostornak volt a főnöke és végül az egyik fővárosi kollégiumban telepedett le. Bárhol volt, mindenütt kapcsolatot igyekezett fenntartani az indiánokkal. Később, amikor kutatásait hivatalos részről is elismerték, naponkint összegyűjtötte szobáiba a legműveltebb és legtanultabb öregebb benszülötteket, azokat, akik még a «hódítás» előtt nőttek fel. Barátságos beszélgetés közben kikérdezte őket a régi törzs szokásairól és vallásáról. A válaszokat azték képjelírásban örökítette meg. Ilyen módon tizenkét kötet kéziratot állított össze, mely az aztékok vallásáról, történelméről és társadalmi életéről szóló feljegyzések mellett a nahuatl nyelv nyelvtanát és szótárát is tartalmazta.

Sahagun művében hasonlatosságokat sorol fel az aztékok vallása és a római katolikus vallás között. Ilyen a gyermekek megkeresztelése, a bérnálás az érettség korában — vagyis a vallásba való beavatás — és a bűnök meggyónása. Beszél arról, hogy az indiánok hisznek a Nagy Ördögben, amely valamennyi ördög vezére. Ezek az ő akarata szerint uralkodtak az aztékok között. A pogány papok a Nagy Ördögnek szolgáltak és igyekeztek kiengeszt-

telni. A papokról bámulatos elnézéssel állapítja meg, hogy általában becsületes és tiszteletreméltó célokra használták a bennszülöttekre gyakorolt nagy befolyásukat.

Sahagun jelentése magyarázatát adja annak, hogy a spanyoloktól is annyira látogatott mexikói fennsíkról miért tűntek el teljesen a pogány templomok, úgy, hogy ma csupán az épületeknek romokban levő alapépítményei találhatók ezen a tájon. Elmondja, hogyan gyűjtötték össze a spanyolok az indián gyermekeket a keresztény iskolákban, ahol írásra, olvasásra és énekekre tanították őket. A gyermekeket vonzotta a tanítás új módja. A tanítási órák után egy vagy két szerzetes kíséretében elmentek a közeli pogány templomokba, s itt vakbuzgóságukban gyönyörűséget találtak abban, hogy szétrombolják atyáik szent épületeit.

Sahagunt, a tartózkodó és türelmes szerzetest, hittérítő-társai nem nagyon szerették. A bennszülöttek sokkal nagyobb szeretettel és tisztelettel vették körül, mint a többi, már csak azért is, mert saját nyelvükön érintkezett velük. Társai nehézségeket támasztottak művének folytatása elé, bár feljebbvalótól megkapta az engedélyt, hogy azt befejezhesse. Alig kapott valami anyagi támogatást. Ennek magyarázatául azt mondták, hogy ez nem volna összeegyeztethető a ferencesek szegénységi fogadalmával. Annyira áskálódtak ellene, hogy parancsot kapott a spanyol királytól munkájának azonnali abbahagyására. Be kellett szolgáltatnia minden adatot, amit összegyűjtött. A parancsot azzal okolták meg, hogy nem jó a bennszülöttek figyelmét állandóan régi pogány vallásukra felhívni, mert ez a visszatérés veszélyével járhat. A másik fontos ok pedig valószínűleg az lehetett, hogy Sahagun történeti munkájában a «hódítás» kegyetlenkedéseinek túlságosan hiteles képét rajzolta.

Egy idő múlva azonban mégis engedélyt kapott újra, hogy tovább folytathassa munkáját. Sőt még egy írnokot is engedélyeztek neki, mert öreg kora miatt keze már reszketett. Nekifogott tehát a munkának és kivonatot készített a teljes műből. Az eredeti nahuatl kéziratot spanyolra fordította.

Ez a fordítás két nyolcadrétű kötetet foglal magában s háromszáz évig Spanyolországban, egy papi könyvtárban lappangott. Sahagun kortársai közül sokan említik írásaikban ezt a könyvet, nem hallgatják úgy el, mint Landa művét. Tudósok kutattak utána hosszú éveken át, mielőtt napvilágra került. Az eredeti nahuatl képjelírásos anyagból néhány rövidített másolat készült spanyol jegyzetekkel még Sahagun életében. Ezek közül az egyik különösen sok képpel ellátott rész a firenzei Medici-könyvtárba került. Bár a régi képek másolata európai papíron és modern nyomdai eljárással készült, mégis mutatja az ábrázolás erejét, a távolság és az arányok ügyes megosztását, a színezésben mutatkozó tehetséget és a «légkör» iránt való érzéket, amellyel az európai művészetben járatlan aztékok Sahagun kódexeit képekkel ellátták.

Sahagun könyvében idézeteket közöl azokból a tanácsokból és intelmekből, amelyekkel azték anyák a serdülőkor küszöbén ellátják leánygyermeküket. Az aztékok bölcsességét és érzéseiknek finomságát mutatja például a következő szemelvény:

«Szeretett leányom, nagyon kedves kis galambom, az első dolog, amit komolyan a lelkedre kötök, az, hogy megtartsd és el ne felejtsd mindazt, amit atyád most neked mondott. Mert az mind nagyon értékes és az ő helyzetében levő emberek ilyesmit ritkán nyilvánítanak. Ezek a szavak a nemesek és bölcsék tulajdonai, olyan értékesek, mint a drága ékszerek.»

«A második dolog, amit mondani szeretnék neked, az, hogy ne feledkezzél meg arról a kilenc hónapról, amikor a méhemben hordtalak. Én szültelek és az én karomban nőttél fel. Ezeket azért mondom neked, hogy tudjad: én és atyád vagyunk létednek forrásai. Mi vagyunk azok, akik most oktatunk téged.»

«Vigyázz arra, hogy öltözeted szerény és tiszta legyen. Figyelj arra, hogy ne ékesítsd magad sok dísszel, mert az a hiúság és a könnyelműség jele. Nem illő, hogy ruhád nagyon szegényes, piszkos vagy rongyos legyen. Mert a rongyos ruha az alacsony származás jele s lenézés jár vele

Legyen a ruhád illő és rendes, ne tartsanak sem különcödőnek, sem pedig ágrólszakadtnak. Ha beszélsz, ne siess, nehogy szavaid nyugtalanul hassanak, hanem beszélj megdöntötten és nyugodtan. Ne emeld a hangot nagyon magasra és ne beszélj nagyon halkán, hanem mérsékelt hangnemben. Ne légy mesterkélt, ha beszélsz, akkor sem, ha köszönsz, ne beszélj az orrodon keresztül, hanem a szavakat tisztán, kellemes hangon mondd ki.»

«Sétaközben vigyázz, leányom, hogy illedelmesen viselkedjél, ne menj se gyorsan, se nagyon lassan, mert a túlságosan lassú sétálás az elbizakodottság tanúbizonysága és a gyors járás a nyughatatlanság és az állhatatlanság káros szokását kelti. És ha arra kényszerülsz, hogy pocsolján kell átugranod, tedd illedelmesen, hogy ne tűnjél fel sem esetlennek, sem ugrifülesnek. Ha az utcán jársz, ne hajtsd le nagyon a fejed és ne görbítsd meg a tested. Járás közben ne hordozd nagyon is magasan a fejed, mert az a rossz nevelés jele. Járj egyenesen, kissé lehajtott fővel. Szádon vagy arcodon ne legyen a szégyen kifejezése, ne járj úgy, mintha rövidlátó volnál s ne tégy bolondos mozdulatokat a lábaddal.»

«Ha az utcán vagy, ne nézz ide-oda s ne forgasd a fejed, hogy ezt meg azt megnézd. Járj úgy, hogy ne nézz se az égre, se a földre. Ha valakivel találkozol, ne nézz rá olyan szemekkel, mintha meg lennél bántva, ne keltsd a nyugtalanság látszatát sem, hanem derűs nyugalommal tekints mindenkire. Ha így teszel, senkinek sem adsz alkalmat arra, hogy megsértődjék. Figyelj, leányom arra, hogy ne tulajdoníts semmi fontosságot azoknak a szavaknak, amelyeket az utcán hallasz, ne is vedd figyelembe azokat. Tégy úgy, mintha se nem hallanád, se nem értenéd azokat.»

«Jegyezd meg azt is, hogy sohase fess ki az arcodat vagy az ajkadat azért, hogy csinosabbnak tartsanak. Ez a közönséges és erkölcstelen asszonyok ismertetőjele. De, hogy férjed szeretete el ne forduljon tőled, szépítsd magadat, mosakodjál és tisztogasd ruháidat. Isten életet adott neked, gondosan kell tehát vigyázni magadra, hogy szégyen ne essék rajtad. Ha elveszíted a tisztaságodat és később meg-

kér, majd feleségül vesz valaki, sohasem leszel szerencsés és nem várhatsz igazi szerelmet, — férjed mindig emlékezni fog arra, hogy nem voltál szűz. Ha férjet kaptál, ne légy elbizakodott, ne hanyagold el őt és szívedben ne támassz ellenszenvet iránta. Óvakodjál attól, hogy bármely helyen vagy időben elkövesd azt a hűtlenséget, amelynek házasságtörés a neve. Ilyenkről mondja a közmondás : «Meg fognak kövezni és végighurcolnak a földön, s haláloed intelem lesz másoknak.»

«És emlékezzél arra, hogy ha senki emberfia nem lát, sőt férjed sem szerez sohasem tudomást arról, ami történik, Isten, aki mindenütt jelen van, lát téged és haragudni fog rád. Vigyázz, hogy ne essék szégyen rajtad, ne mocskold be a becsületedet, ne szennyezd be őseid hírnevét és dicsőségét. Becsülj meg engem és atyádat s jó életeddel sugározzál fényt reánk.»

Sahagun «*Historia de las Cosas de Nueva Espana*» (Új-spanyolországi tapasztalataim) című munkája negyvenévi mexikói tapasztalatainak leírását tartalmazza, 1530-tól kezdődőleg. Ez a mexikói fennsík ősi műveltségének legértékesebb közvetlen forrásmunkája. A művet teljesen hitelesnek lehetne tartani, ha nem volna tudott dolog, hogy az eredeti szöveget a spanyol kiadásban vakbuzgóságból sok helyütt megváltoztatták. Elképzelhetjük, hogy a bennszülöttek ősi szokásaikra és vallásukra vonatkozólag valódi adatokat szolgáltatottak Sahagunnak. Rokonszenvüket nemcsak kedvességével, szelíd és barátságos modorával nyerte meg, hanem rendkívül szép és megnyerő külsejével is. Ezt minden reávonatkozó feljegyzés megemlíti. Teme-tésén, 1590-ben az aztékok, a «vad kutyák», sokkal őszintébben meggyászolták, mint saját szerzetestársai.

Az azték császári székhely.

Az aztékok a régi mexikói népek között a legerősebbek és a legkegyetlenebbek voltak. Északról vándoroltak Mexikó völgyébe, amelyet jelentékeny és különféle műveltségű törzsek már előbb elfoglaltak. Azték krónikások megemlítik abban, hogy a Tenochtitlan nevű nagyvárost, amely a jelenlegi Mexikó város helyén állott, a tizennegyedik század közepe táján alapították. A város a sekély Texcoco-tó számos szigetén cölöpökön épült. Az első telepések a szárazföldi őslakossággal cserekereskedelmét folytatták. Halakért, vadmadarakért és különféle csúszómászókért köveket, gerendákat és az építéshez szükséges vakolatot kaptak.

A jövevények megerősödtek és leigázták a közeli országok népességét. Hogy milyen gyönyörű fővárossá vált a város a tizenhatodik század elején, annak jellemzésére szolgáljanak a Cortez leveleiből vett következő részletek és Bernál Diaz jelentései. Ez utóbbiak sorrendjét újra megállapították és minden hozzáadás nélkül összegegyeztették, hogy kiemeljék ennek a népnek magas színvonalú anyagi, társadalmi és művészeti művelődését :

«Az a tartomány, amelyben a nagy Montezuma fejedlem székháza áll, köröskörül magas hegyekkel van körülvéve. Ezeket meredek sziklák szakítják meg. A síkságnak csaknem hetven «league» a kerülete. Ezen a síkságon van két tó, amely majdnem az egész völgyet betölti. A lakosok csónakjaikon több mint ötven «league»-t hajóznak körbe, Mexikó völgyének két nagy tava közül az egyik édesvízű. a másik sós. Keskeny hegylánc választja el őket egymástól. A két tavon épített számos város és falu csónakokon bonyo-

lítja le a kereskedelmét, anélkül, hogy szárazföldet érintenének.

«Temixtitlan nevű nagyváros a sósvízű tó közepén fekszik. Ennek a tónak éppen olyan árja van, mint a tengernek. A város a szárazföldtől két «league» távolságban van, bármelyik irányban akarjuk is megközelíteni. Négy fasor vagy bejárat vezet a városba. Valamennyi mesterséges töltésen épült, két lándzsahossz szélességben.

«A város olyan nagy, mint Sevilla vagy Cordova. Utcái — a főbb útvonalakról beszélek — nagyon szélesek és egyenesek. Némelyiknek az egyik fele száraz, a másik felét pedig hajózható csatorna foglalja el. Nagyon jó szerkezetű fahidak vezetnek át rajta. A hidak igen erős és szorosan összeillesztett szálfákból állnak. A legtöbbjén tíz ló mehet el egymás mellett.

«A piactér kétszer olyan nagy, mint a sevillai. Óriási oszlopos csarnok övezi. Ebben mindenféle fajtájú árucikk vár az eladásra. Van ott élelmiszer, aranyból, ezüsből, ólomból készült díszítmények, drágakövek, csont, kagylók, tollak, kerámia-tárgyak, bőr és gyapot. Találunk többek közt faragott és nyers követ, égetett és ki nem égetett téglát, továbbá különféle fajta vágott-, hasáb- és épületfát. Van egy utca, ahol játékok és ezen a vidéken található minden fajtájú madarak kerülnek eladásra. Árulnak még házi- és vadnyulakat, őzeket, kiherélt kis kutyákat, amelyeket azért tenyésztene, hogy megegyék.

«A füveknek is van utcájuk. Itt mindenfajta gyökeret és gyógyfüvet lehet kapni. Vannak gyógyszertárak, ahol kész gyógyszereket, folyadékokat, kenőcsöket és tapaszokat árusítanak. Vannak borbélyüzletek, ahol megmossák és obszidiánból (vulkáni üvegből) készült borotvával borotválják a fejeket. És vannak vendéglők, ahol meghatározott áron étellel és itallal szolgálnak.

«Látunk itt olyasféle embereket, akiket Castilleben hordároknak neveznek: ezek a teherhordók. Fát és szenet bőven találunk, valamint a szénégetéshez szükséges cserépedényből készült serpenyőket és mindenféle gyékényeket. Van sokféle zöld főzelék, számos fajtájú gyümölcs, méz és

méhviasz. Egy maguey nevű növényből olyan mézet nyernek, amely az új bornál is különb.

«Különféle fajta pamutfonál minden színben kapható. Motringokban vannak kiállítva és várják a vevőt a vásártér egyik negyedében. Ez a kép olyan, mint a granadai selyemvásár, bár itt jóval több az áru. A festékek annyi és olyan finom árnyalatban kaphatók, mint Spanyolországban. Cserzett és nyers állapotban levő, különféle színekre festett özbörök; nagyméretű és kitűnő minőségű cserépedények, továbbá csészék, kis korsók, kancsók, finom agyagból készült mindenféle fazekak vannak itt. Legtöbbje mázzal van bevonva és színesre van festve. Egyes helyeken fából készült háztartási felszereléseket árusítanak. Vannak ott asztalok, padok, tűzifa, papír, dohánnyal töltött cukornád, rézbalta, munka-szerszámok és mutatósan kifestett faedények. A szemes kukorica vagy indiánbúza kissé odébb már kenyér formájában várja a vevőt. Madár- és halpástétomok, nagymennyiségű friss, sózott, főtt és nyers hal, tyúkok, libák s más madarak tojásai, tojásokból készült sütemények szintén kaphatók. A finom gyártmányú gyapotból szövött áruk és ruhaneműek főképpen Costitlan tartományból kerültek a piacra.

«A köpöngék készítőinek szorgalmasan kellett dolgozniok, hogy a durva anyagból kicsiszolják azokat. Az arany árusításával foglalkozó kereskedők a fémet úgy kínálják eladásra, ahogy a bányából kapják. Az aranyat a kókuszdió csészéjével mérik és annak nagysága szerint értékelik.

«Minden fajta árucikknek megvan a maga bizonyos utcája, mely kizárólagosan erre a célra van kijelölve. Így lehet a legjobban fenntartani a rendet. Mindent szám vagy mérték szerint árusítanak; nem láttuk, hogy bármit is súllyal mértek volna. Van egy épület, ahol tíz-tizenkét ember ül és a piacon felmerülő vitás kérdésekben dönt. Vannak olyanok is, akik állandóan a nép között forognak és megfigyelik, hogy mit adnak el és milyen mértéket használnak az árusításnál.

«A szomszédos csatornák partjain emberi trágyával telt hajórakományok állanak. Ez a bőrcserzéshez volt szük-

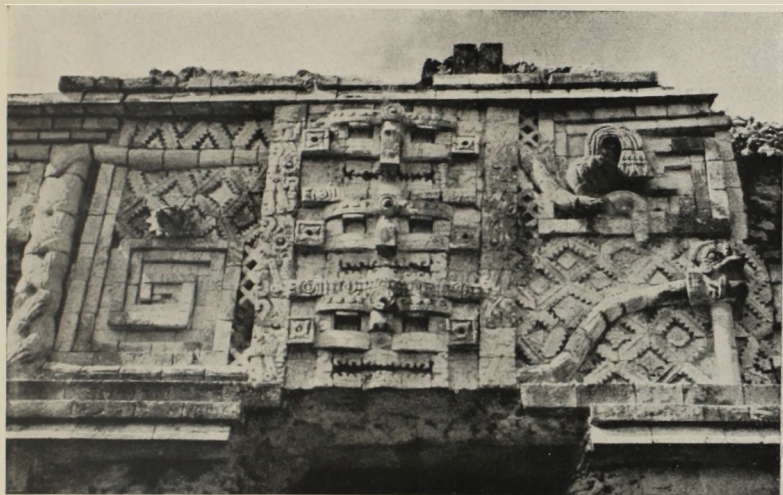
séges, mert azt tartották, hogy e nélkül nem lehet azt elkészíteni. A nyilvános utakon mindenütt pihenőhelyeket építettek az utasok számára. Nádból készítették és szalmával vagy fűvel zsúpolták be. Sok embert alkalmaztak azért, hogy a város utcáit naponként öntözzék és söpörjék.

«Ebben a nagy városban számos templom vagy a bálványok számára épített ház van. Ezek a szép épületek a város más-más részeiben vagy a határában állanak. A papok öltözéke fekete. Attól az időtől kezdve, hogy a papi rendbe léptek, nem vágják a hajukat, amíg csak ki nem léptek onnan. A legelőkelőbb lakosoknak a fiai a templomokban nevelkednek és hét-nyolc éves koruktól kezdve, addig amíg házasságkötés céljából ki nem veszik onnan őket, ugyanazt a ruhát viselik, mint a papok. Elsősorban az elsőszülöttek házasodnak, mert azok öröklik a birtokot. A papok ki vannak rekesztve a női társaságból, nőknek nem szabad vallási épületekbe lépniök.

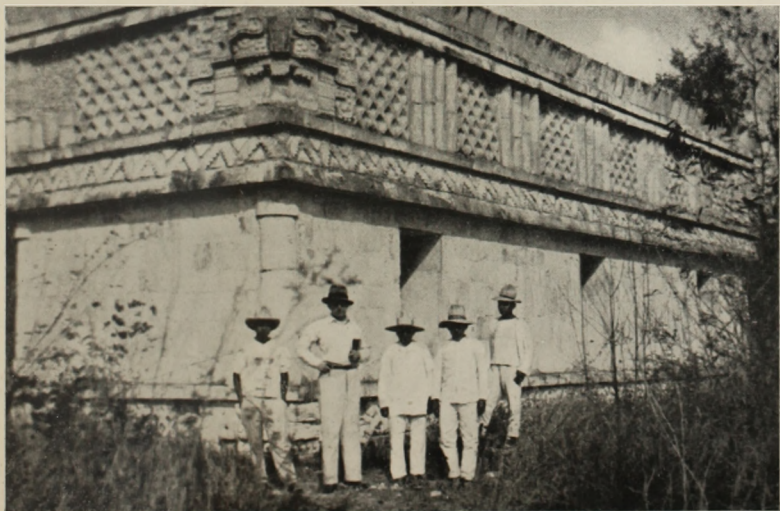
«A templomok között van egy, amely valamennyit felülmúlja. Emberi szó nem tudja leírni építészeti részleteinek nagyszerűségét. Magas fallal körülvett területén belül ötszáz családból álló falunak is bőven volna helye. A kerítés belső része körül szép épületek sorakoznak s ezekben laknak a papi személyek. Negyven szépalakú magas torony díszíti. A legnagyobbikon ötven lépcső vezet a főrészhöz s ez magasabb, mint a sevillai főtemplom tornya. Az alaptól kezdve a lépcső mindig kisebbedik, amíg a csúcshoz ér. Ezen van a templom, a bálványok lakóhelye.

«A kő és a fa, amelyből a templomokat építették, a leggondosabb kidolgozásúak. Ennél jobb munkát már nem lehetne csinálni. A bálványokat őrző kápolnák belseje, kőbe vájt különös képekből, vakolattal bevont mennyezeteiből, domborművekkel kifaragott faburkolatból és szörnyek alakjait, meg egyéb tárgyakat ábrázoló festményekből áll. A nagy templomban három csodálatos kiterjedésű és magasságú, pompás, művészi kivitelű csarnok van. A csarnokból kápolnák nyílnak. Ajtajuk nagyon kicsiny, világosság nem hatolhat be rajta, s ember oda nem teheti be a lábát, kivéve a papokat, de azok közül is csak néhány.

Kőfriz az uxmali kolostorról.

A vezetőnk, a szerző és a három Tu-Tul-Xiu herceg egy maya-kori épület előtt a régi Chichenben.

Azték állatszobor.
(Museum of Mexico D. F.)

(Az American Museum
of Natural History fényképe.)

Pikkelyes páncélú harcos
terrakotta szobra. (Mexico.)

Képek a Sahagun-kódexből.
(Firenze, Laurenziana Könyvtár.)

(Az American Museum of
Natural History fényképe.)
A maya-kori «Codex Dresdensis»
egyik lapja.

A Corteznek ajándékozott indián ezüstserleg (Rafael de Regil gyűjteménye, Merida).

«A bálványoknak az alakja, amelyekben ez a nép hisz, az átlagosnál nagyobb ember termetét is felülmúlja. Némelyik közülük magokból és táplálékul használt hüvelyes növényekből, kevert masszából készült. Az egyik bálvány Huitzilopochtli, a háború istene, nagy arccal és szörnyű szemekkel mered ránk. Teljesen be van borítva arannyal és ékszerekkel, testére pedig aranyos kigyók tekerődnek. Jobbkezében íjat tart, baljában pedig egy köteg nyilat. A mellette álló kis bálvány, az apródja, lándzsát, valamint arannyal és ékszerekkel gazdagon díszített pajzsot visel. A nagy bálvány nyaka körül színaranyból és ezüsből készült, kék drágakövekkel díszített emberi kezek és szívek fonódnak. A bálvány előtt tömjénes serpenyő állott. Ebben három emberi áldozatnak a szíve égett kopállal elkeverve. Volt egy óriási dobjuk, melynek a teteje nagy kígyóbőrökből készült. Ha megütötték ezt a hangszert, olyan erősen szólt, hogy két mérföldnyi távolságban is meg lehetett hallani. Komor hangja, a kürtök és a trombiták rettenetes lármájával együtt megérdemli, hogy a pokol zenéjének nevezzük.

«A pompás városban sok szép és nagyszerű épület díszlik. Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy az ország minden előkelőségének van háza a városban, mert az évnök bizonyos részét ott töltik. A szokásos célokat szolgáló nagy és tágas szobák mellett, minden társadalmi osztálybelinek van a virágok számára melegháza.

«A városba vezető műút hosszában kőművesmunkával épített két cső vezet. Ezeknek mindegyike két lépés széles és körülbelül öt láb magas. Az egyik cső bőséges mennyiségű kitűnő ivóvizet szállít a városba. A másik cső üresen marad és csak akkor engednek belé vizet, ha az előbbinek a tisztogatása szükségessé válik. A város bejáratánál, ahol a legnagyobb mennyiségű élelmiszert szállítják be, bódékat építettek és mindenről, ami bejön, *certum quid*-et adtak.

«Ebben az időben a nagy Montezuma jó testalkatú, arányos és sovány, negyven év körüli ember lehetett. Arcszíne jóval világosabb volt, mint az indiánoké. Haját rövidre vágta, úgyhogy éppen csak a fülét takarta s egészen

kicsi, vékony, fekete és gondozott szakállt viselt. Arca hosszúkás, arckifejezése kellemes, tekintete pedig jóságos volt. Amikor beszélt, komolyság és jókedv egyesült benne. Nagyon kényes és tiszta volt saját személyére, minden este fürdött. Az előkelőségek közül kétszázan alkották az őrséget, s ezek a lakása mellett levő szobákban laktak.

«Szakácsainak több mint harminc különféle módon kellett a húsokat elkészíteni és olyan agyagedényeket találtak ki, amelyek az ételeket mindig melegen tartották. Amikor hideg időben folyt az étkezés, fakéregből készült fáklyákat gyújtottak. Ezek nem füstöltek és kellemes illatot árasztottak. S hogy tűsok meleget ne terjesszenek, arannyal és a bálványok festett alakjaival díszített ellenzőket állítottak eléjük. Az asztal fehér terítővel és asztalkendőkkel volt borítva és négy szép nő nyújtotta Montezumának a vizet a kézmosáshoz. Cholulából származó fekete és piros cserépedényből kínálták. Két nő kis kenyérdarabokat hozott és az országban termelt mindenféle gyümölcsöt tett eléje. Nagyon keveset evett, időnkint habos csokoládéval töltött korsót nyújtottak neki. Két nő nagy buzgalommal apró süteményeket készített tojásból és egyéb anyagokból. Ezek ízletesek és fehérek voltak s mikor elkészültek, asztalkendővel borított tálakon megkínálták a királyt. Azután a négy női alkalmazott elvette a terítőket és nagy tisztelettel odanyújtotta neki a vizet, hogy megmossa a kezét.

«Az ebéd alatt bizonyos időközökben púpos, nagyon idétlen és rút indiánok léptek be s változatos bohóckodásokkal szórakoztatták az uralkodót. Voltak mások, akikről azt mondták, hogy udvari bolondok. Az énekesek és a táncosok csoportja Montezumának sok vídám órát szerzett. Jutalmul elrendelte, hogy csokoládéval töltött edényeket osszanak szét közöttük. Ebéd után három pompásan feldíszített kis nádbotot nyújtottak át neki. Ezek folyékony ámbrát és dohánynak nevezett füvet tartalmaztak.

«Üdvarmestere abban az időben Tapiea nevű herceg volt. Montezuma jövedelméről szóló számadásokat könyvekben őrizte meg s ezek egy teljes házat foglaltak el. Montezumának volt két olyan háza, amely arannyal és

ékszerekkel gazdagon díszített mindenféle fajtájú fegyvert tartalmazott. Voltak köztük nagy és kis pajzsok, kétmargolatú kardokhoz hasonló furkósbotok, a mieinknél jóval nagyobb lándzsák, amelyek olyan élesek voltak, hogy borotvának is lehetett volna használni, íjak, nyilak, hajítódárdák és parittyák. Párnázott pamutanyagból készült, tollakkal és különféle jelképekkel díszített védőfegyverzete is volt. Fából és csontból állott a védősisak, amelyen tollbokréta pompázott.

«Számos nyaralója volt a városban és a városon kívül. Mindegyik más-más szórakozási célt szolgált és valamennyi a lehető legtökéletesebb módon épült a nagy herceg és uralkodó használatára. A városon belül levő paloták olyan gyönyörűek voltak, hogy szépségüket és nagyságukat alig lehet leírni. Csak annyit mondhatok, hogy egész Spanyolországban nincs hozzájuk hasonló. Az egyik palota mellett szép kert húzódott. Az erkélyek márványoszlopokon nyugodtak a padlózat finoman berakott jáspiskőből állott. Volt ebben egy pompás kalitka. Itt készítették a «quetzales» nevű madarak tollából zöld tolldíszeket. Felhasználták erre a célra más, zöld, piros, fehér, sárga és kék tollazatú madarakat is. Tíz tóban különféle fajtájú vízimadarakat tartottak; rengeteg fajta él ezen a vidéken. Minden madarat azzal a természetes táplálékkal látnak el, mint amilyennel akkor táplálkozik, amikor a szabadban él. Ezek itt költenek és évente egyszer, alkalmas időben megkoppasztják őket. Az uralkodó háromszáz emberének az az egyedüli foglalkozása, hogy a madarakra vigyáz. Másoknak az a kötelességük, hogy a beteg madarakat ápolják. A tavak fölött karzatok és folyosók vannak. Innen lenézhet és szórakozhat Montezuma.

«Láttunk még más nagy épületet is. Ebben minden fajtájú dühös vadállatot, tigrist, oroszlánt, rókát és más kisebb ragadozót őriztek. Voltak itt viperák és olyan mérges kígyók, amelyeknek farka a csörgökéhez hasonló hangot adott.

«Számos ács és más kézműves volt állandóan szolgálatában. Nagy kiterjedésű kertjeit folyóvízes csatornák öntözték

és mindenféle fajtájú fák árnyékolták be. Voltak a kertben kőbe vájt fürdők, az ünnepélyeket vagy a pihenést szolgáló kerti házak és színházak, melyekben táncoltak, énekeltek és előadásokat tartottak. Mindenütt a legnagyobb rend uralkodott.

«A nagytömegű arany és ezüst mellett, olyan értékes kézművesmunkájú aranytállal és ékszerekkel ajándékoztak meg engem (írja Cortez), hogy nem akartam megengedni beolvasztásukat. Félretettem tehát az értéküknek megfelelő több mint százezer aranyat, hogy Császári Felségednek átadjam. Ezek a tárgyak rendkívül szépek voltak és nem hiszem, hogy valaha uralkodónak a földön ehhez hasonló kincse lett volna. Nehogy Őfelsége azt képzelje, hogy meséket találok ki, hozzá kell fűznöm a következőket. Mindarról, amit a föld és a tenger termelni tud, s amiről Montezuma királynak tudomása lehetett, aranyból, ezüstből, drágakövekből és tollakból utánzatokat készíttetett. Minden olyan tökéletes volt, hogy azt kellett hinnünk, az eredeti tárgyakat látjuk. Bár sokat adott át nekem ezekből Felséged részére, mégis megparancsoltam a bennszülötteknek, hogy rajzaim után néhány munkát dolgozzanak ki aranyból. Így szentek képeit, feszületeket, érmeket és nyakláncokat csináltattam. Mivel a Felségednek fizetett ezüst ötöd- vagy nyolcadrésze több mint száz márkára rúg, elrendeltem, hogy a bennszülött aranyművesek különféle nagyságú táalakká, kanalakká, csészékké és egyéb ivóedényekké dolgozzák fel. Ezeket a tárgyakat a legnagyobb pontossággal utánózták.

«A művészeknek fő tartózkodási helyét, amely a várostól egy «league» távolságban feküdt, Escapulzaconak nevezték». Itt voltak az arany- és ezüstkovácsok üzletei és műhelyei. Festőiket megíthetjük abból, amit még ma is látunk. Van Mexikóban három indián, akik a későbbi keresztségben Marcos de Aquino, Juan de la Cruz és Crespillo nevet nyerték. Ha Michelangelóval hasonlítanók össze őket, sem maradnának mögötte.

Mexikó város arca.

A mult század vége felé készített térképek, valamint azok is, melyek a hódítás idejéből származnak, Mexikó fővárosát tóval körülveve ábrázolják. Manapság az utazó hiába keresi a tavat. Vagy ötven évvel ezelőtt lecsapolták, hogy a földet szétoszthassák a nép között. A víz eltűnt ugyan, de nem sokat nyertek vele, mert a lúgos tómeder nem volt alkalmas a földművelésre. Most vasúti pályatest tölti ki és a régi azték töltések romjai keresztezik a kopár sík területet, ahol néhány kóbor állat legelészik a gyér fűvön.

A főváros 7,434 láb magasságban épült a tenger színe fölött. A városnak van valami egészen különleges jellege, akárcsak az egész országnak. A régi pogány templomok falaitól, a divatos felhőkarcolók tornyáig mindenféle kőművesmunka nyomait megtalálhatjuk benne. Vannak utcák, ahol olyan sok szép kirakat és olyan élénk forgalom van, mint bármely újabbkori világvárosban. És vannak fasorok ahol nyerstéglából épült házak és a bámézkodó népség mutatja, hogy más világba léptünk.

A főtér, a Plaza de la Constitución, páratlan a maga szépségében és élénkségében. Órákig állhatunk az enyhe napsütésben és figyelhetjük a körülöttünk nyüzsgő életet, mindig találunk valami szórakoztatót. A székesegyház, a Palacio National és a Palacio Municipal pompás épületei szegélyezik a teret. A nyitott piac mellett sokemeletes kerületi áruházak állnak.

Madrid volt valamikor minden spanyol gyarmati város mintaképe. Tehát itt is, akárcsak ott, a térről indulnak minden irányban az autóbuszok, a kocsik és a taxik. A nyilvános autóvezetők és kocsivezetők nem viselnek egyenruhát. Az egyik villamoskocsiban világosszürke polgári

ruhába öltözött, szalmakalapos ember árusítja a jegyeket, míg a másokban a szolgálatban levő vezető barna ruhát visel.

Mexikó történelme, gazdagsága és romantikája a Palacio Nacionalban tükröződik vissza. Ez a hatalmas, négyemeletes épület, amely teljes négyszöget borít be és udvarokkal van megszagatva, Cortez kezdeményezésére épült. Már messziről szembeötlő a stílusok keveredése, a romántól egészen a késő barokkig. Meglep, hogy olyan sokféle célra használják. Itt vannak a többek között: az elnök hivatala és a fogadási terem, a kincstár, néhány államtitkárság, kaszárnyák, az állami nyomda-hivatal és sok közhivatal mellett a Museo Nacional (Nemzeti Múzeum). Vannak újjáalakított kerületek elevátorokkal és újszerű világítással. És vannak göröngyös kövezetű terek, ahol egyáltalában nincs világítás és ezért napnyugta után járhatatlanok.

A Museo Nacional a Kolumbus előtti idők műveltségének változatos műgyűjteményét tartalmazza őskori faragott kövektől kezdve, egészen Palenque kitűnő domborművéig. A város határában óriási azték bálványokat ástak ki. A Monte Alba-n újabban kiásott és erre a helyre elszállított ékszereknek néhány darabja eredetiségével és a kivitelezés szépségével kiváló helyet érdemel minden idők művészeti termékei között.

A «hódítás» után jövő századok termékei világos és mindent jól érvényre juttató szobákban kerülnek a nyilvánosságra. Bár ezek határosak a többivel, mégis egészen más hatást keltenek. Nehéz el nem szédülni, amikor Miksa császár díszhintójához érünk, közvetlenül azután, hogy megcsodáltuk a történelem előtti totonak törzs cserépalakjait. A változatosság szempontjából a múzeum a londoni British Museumhoz hasonlít. Napokon át keresztül-kasul járhatunk benne és mégsem ismerhetjük meg a gyűjteményt, annyi korszakot és tárgyat mutat be.

Nem messze a múzeumtól az «Akademia Nacional de San Carlos»-ban van a képtár. Kevesen látogatják, bár nem érdektelen. A spanyol festők teljes műgyűjteménye függ a sötét falakon. De más európai mesterek műveinek kitűnő

példányai is megtalálhatók itt. A legélénkebb benyomásokat azokban a csarnokokban nyerjük, amelyekben a tizenhatodik és tizenhetedik századbeli mexikói festők művei vannak. Ezeknek az embereknek legnagyobb része Spanyolországból vándorolt ki és képeiken visszatükröződnek a spanyol faji hagyományok. Érdekes megfigyelni ismeretlen művészek vásznain Greco félreismerhetetlen hatását, bár a műtörténészek mindenkor azt állították, hogy csak Velasquezre hatott.

A középkori Spanyolország beteges légköre lebeg Mexikó mult századainak festményein. Ugyanez a komorság hatja át a mai templomok némelyikét. Ezt még az állandó jövés-menés zaja és a divatos ruhákba öltözött emberek jelenléte sem változtatja meg.

Az alkirályok korszakának történetét a templomok, kórházak, iskolák és magánpaloták vegyes építészeti stílusában ismerhetjük fel. A nyilvános könyvtár egy kis kert közepén álló újjáalakított templomban foglal helyet. A fedett kupola és a churrigueresque bejáratok alkalmas foglalatot adnak a különös és hatásos könyvek gyűjteményének, az egyetlen könyvtárnak, amely Mexikó multját őrzi.

Az előkelő «avenidas»-okon divatosan öltözött fiatal spanyol leányok járnak fel s alá és rágógumit szopogatnak. Indián apókák csoszognak mezítláb, ingben és rövid nadrágban, vállukon rongyos «sarapes»-ekkel. A széles kalapos mesztic gazdálkodó feszes nadrágban és hímzett kabátban lovagol el fürge lován, ezüsttel ékesített nyeregben.

Valahányszor a forgalmi jelzés megállítja ebédidőben a várost elhagyó autók árját, az árusítók csapata rohan elő fékevesztetten. Virágot, sajtot, gyümölcsöt, élő maguey-kukacokat tartalmazó piszkos csomagot (erről azt mondják, hogy kitűnő csemege) dugnak be a kocsik ablakán. A kufárok kiabáló hangon addig folytatják a kínálgatást, amíg a forgalmi rendőr «szabad»-ot nem jelez és az alkunak vége nem szakad.

A délszaki fákkal beültetett legszélesebb faszor a Chapultepec-kastélyhoz vezet. Három mérföldnyire van a város szívéből. Csillogó aszfaltutak vezetnek a Grasshopper Hill

lába körül. Valamikor ez a domb a szárazföld partján állott és a Texcoco-tó habjai nyaldosták. A szelíden ereszkedő síkságból kőszirt ugrik ki. Természetes erőd ez, amelynek védőbástyáit már régebbi időkben felismerték és azután emberi munkával megerősítették.

A hegy lejtőjén és lábánál dús növényzet fejlődik. Csúcsán a tizennyolcadik század végéről származó palota áll. Annakidején alkirályoknak, katonaiskolának és Miksa császárnak adott szállást. A mexikói háború idején az Egyesült Államok katonái foglalták el a hegyet. Ma a köztársasági elnöknek és nagyszámú családjának lakóhelye. A bútorzat a különféle birtokosok eltérő ízlését mutatja.

Az épületet körülvevő széles kőteraszról csodaszép látvány nyílik az alatta nyüzsgő városra, a síkságra és a sötét hegyekre, amelyek a mexikói völgyet övezik. Nem csoda, hogy az azték császárok felismerték e hely varázsát és már jóval a fehér ember megérkezése előtt, fürdővel, női lakosztállyal, pazar kertekkel, halastóval és madárházzal kellemes üdülőhelyet létesítettek itt. A tizennyolcadik század közepéig — úgy mondják — a fák között elrejtve Montezumának és atyjának, még az azték időkben fennmaradt, két óriási kőszobra állott. A monda szerint Doña Marina szelleme még most is ott szállong a királyi hegy berkeiben és barlangjaiban.

Van azonban a régi időknek még nyilvánvalóbb öröksége. Az azték uralkodócsalád első leszármazottja felvette a keresztiségben a Don Pedro nevet. Spanyol nőt vett feleségül és megalapította a Montezuma grófi ágat. A «hódítás» után hamarosan, a spanyol király örökös nyugdíjat biztosított a családnak, talán azért, hogy megnyugtassa lelkiismeretét az ország ellen elkövetett sok igazságtalanság miatt. Az egykori azték császár számban növekvő utódainak ezt mindig pontosan fizették is. 1697-től 1701-ig a családnak egyik tagja a mexikói alkirályi tisztséget viselte, Mikor az ország felszabadult a spanyol uralom alól, a köztársaság kincstára vállalta a nyugdíj fizetését. Csak újabban (1933) szűnt meg a történelemben ismert valószínűleg leg-hosszabb ideig fizetett nyugdíj.

A székesegyház.

Mikor Kolumbus 1493 áprilisában visszatért első felfedező útjáról, az új világról és bennszülötteiről jelentést írt a spanyol királynak. Ezt alkalmas formában rögtön a pápa kezéhez juttatták. VI. Sándor pápa a spanyol Borja (olaszosan: Borgia) család leszármazottja és a becstelen emlékű Cesare és Lucrezia Borgia atyja volt.

Ugyanennek az évnek (1493) májusában Sándor pápa kiadott egy bullát, amely szerint «a messze távolban és a még ismeretlen nyugaton és délen levő szigetek és szárazföldek vad népeit meg kell hódítani és meg kell nyerni a hit számára, ha még nem tartoznak valamelyik katolikus király uralma alá.» A rézbőrű embert tehát hivatalosan is emberi lénynek nyilvánították, elismerték, hogy van lelke és alkalmas a katolikus vallás felvételére. De harminc évig tartott, míg bizonyos vidékek bennszülött lakosságát annyira lemészárolták, szétszórták és megfékeztek, hogy a hittérítők életének nagyobb veszélyeztetése nélkül eltűrték a kiküldöttek oktatásait.

Mexikó székesegyháza ma a nyugati földgömb legnagyobb római katolikus temploma. Építése a tűzzel-vassal folyó térítés éveiben kezdődött és első alakjában 1525-ben fejeződött be. De II. Fülöp, aki vakbuzgóságában hatalmas egyházi épületeket emelt Spanyolországban és Madrid közelében az Escorialban, vallási elragadtatásba merülve töltötte életét, nem elégedett meg mérhetetlen nagy gyarmatának ezzel a templomával. Nagyobb és nagyszerűbb épületet kezdtek tehát emelni az előbbi mögött és egybeolvasztották vele, annak mintegy kiegészítőjéül. A fő homlokzatot két hatásos négyszögletes toronnyal toldották meg.

A tizennyolcadik század közepén az előbbtől független, második templomot emeltek a székesegyház jobboldalán. Mellette kisebb épület volt, melyet úgy, mint a templomot «Sagrario Metropolitano»-nak neveztek. Kupolákat emeltek, oldalfalakat díszítettek, a két épületet a kápolnák folyosója kötötte össze úgy, hogy a főhomlokzatnak most hat bejárata van. A székesegyház, amint ma ott áll a mai keresztény város gócpontjában, felséges látvány. Négy század mindenféle művészeti stílusa vegyül össze az épületben, még pedig kifogástalan összhangban. A belül és kívül látható, kőből faragott pillérek, Mexikó spanyol multjának örökkévaló bizonyítékai. A templom magában foglalja az anyaország híres székesegyházainak ismertető jeleit. Meglátszik rajta Toledo mogorva katolicizmusának, Burgos jezsuita elmés-ségének, Sevilla napsütötte bájának sugallata. De általános hatásában egyikhez sem hasonlít, mert több benne a változatoság, mint bármelyikben.

A Sagrario meseszerű homlokzata mellett, a mély rózsaszínű, fehérrel mintázott gipszvakolatból kiemelkedik az egyszerű bazaltból és szürke homokkőből épült előrész. A hosszú, síma, külső oldalfalhoz felhasználták egy azték pogány templom köveit; a többi falat nagyon sok keces alakkal, karcsú oszloppal és más barokk díszítéssel szépítették.

Belül felemelő hatást kelt a kövek vadona. A látogatót megzavarja az átalakítások és toldások szemmel látható sok bizonyítéka. Fényűző birodalom és gazdag gyarmat szolgáltatja ennek a székesegyháznak díszítését. Kápolna kápolna mellett, oltár oltár mellett, a történelem ragyogó körképét tárja elénk. Az adományok között a bennszülöttek faragott szobrától a Murillo festményig a legkülönbözőbb művek váltakoznak.

Vannak kápolnák, amelyek szigorú egyszerűségükben az élet hiábavalóságára figyelmeztetnek. Vannak olyanok is, amelyekben szinte elevennek ható mozdulatú és színezésű szent alakok lépnek ki a csillogó háttérből, hogy örömet és áldást hintsenek a földi teremtményekre. Az oltárok gyakran nem a fal mellett állnak, hanem művészi építményükkel elosztják a belső rész szabad területét. Az arany alapon

fejek, mellszobrok, egész szoboralakok lengnek. Közel a mennyezethez pedig angyalok lebegnek az ég felé tartó körmenet felett.

Az épület közepe táján van a karzat. Patkóalakú építmény, amelyet rácsozat zár be. Tetejét kereszték és gyertyatartók díszítik. A kapu réz- és óntvényből készült. Kínából rendelték az ajándékozók. Nagy súlya ellenére is van valami finomság benne, talán a művészies keleti kidolgozás okozza ezt.

A karzatot ötvenkilenc, cédrusfából faragott, remekművű szék (stallum) veszi körül. Ezeket a tizenhetedik század közepe táján készítette Juan de Rojas. Minden egyes szék támlája fölött két-két csavart oszlop között egy-egy szent domborművű képe látható. Ezen a frízen ötvenkilenc, körülbelül két lábnyi magas alak sorakozik egymás mellett. Mindegyiknek szokásos ugyan az arc kifejezése, mégis valami jellemző testtartás révén egyéni hatással emelkednek ki a barna háttérből. Valami, a személyüket jellemző tárgy van a kezükben s ruhájuknak árnyalati különbsége is gondosan kidomborodik. Alkonyatkor mindegyiknek megvan a maga órája, amikor a távozó nap reáveti sugarait.

Az Újvilágban nagyon sok híres faragott kórus-szék van. Mexikó város Preparandoriá-jában, Peruban a cuzcói székesegyházban és még sok más helyen. De a stílusnak ezt a minden mesterkéeltségtől mentes tisztaságát sehol másutt nem találjuk a nyugati félgömbön. Talán csak a legművészibb spanyol székesegyházakban vannak ehhez fogható alkotások.

Ennek a fejezetnek a hátralévő részében azokat a műtárgyakat tárgyaljuk részletesen, amelyekről eddig se nem írtak, sem fényképeket nem készítettek. Ezeket nemcsak a székesegyház nyilvános részéből, hanem az ehhez kapcsolódó, és a nyilvánosság elől elzárt kápolnából gyűjtöttük össze. Mikor végre a miniszteri és az egyházi hatóságoktól megkaptuk az engedélyt, hogy a tárgyakat lefényképezhessük, csak a leghiányosabb adatokat tudtuk rájuk vonatkozólag összegyűjteni. Művészettörténeti szempontból

még sok kutatnivaló akad itt. A művészek személyének megállapítása oly nehéz, hogy még azt sem lehet tudni, vajjon a mű európai-e vagy mexikói?

A tizenhatodik századbeli spanyol képfaragás mesterei, mint Berruguete és Montañes, nemcsak szobrászok voltak, hanem festők és építészek is. Az élethűen mintázott falakokat porcellánmázzal vonták be. S ha még ki is színezték a szobrokat, az alakok bámulatos élénkséget nyertek. Minthogy a mexikói papok ízlésüket a tengerentúlról hozták, természetes, hogy a faragott szobrokat ugyanazzal az eljárással készítették, mint ott. A székesegyház egyik kápolnájában áll egy fából faragott, 42 hüvelyk magasságú színezett Szent-Kristóf szobor, mely a tizenhetedik századból származik. A faragás megjeleníti az óriás Kristóf legendáját. Kristóf megesküdött, hogy csak a világ legnagyobb királyát szolgálja. Vállán viszi azt a gyermeket, aki egyik éjjel a kunyhójába jött és kérte, hogy segítse át a zúgó áron. Ez a gyermek a kis Jézus volt s benne Kristóf megtalálta mesterét.

A mű lényegesen különbözik a tárgy átlagos ábrázolásától. A fehérszakállas, nehéz ruhákba öltözött, szokásos testes alak helyett, ez a Kristóf fiatal és sovány. A test arányai tökéletesek. A ruha redőinek alakítása érzékelteti, hogy szélben jár és vizen megy át. A térd fölé csavart nadrág alakját még nagyobbnak és nyúlánkabbnak tünteti fel. Szokatlan az a fehér kendő, amellyel haja le van kötve. Talán valami jelképes vonatkozásban van a Kolumbus előtti idők szokásával. Akkor ugyanis a fejszorító a kiválóság jele volt. A kezében levő bot nem származhatik ugyanabból az időből, mint a mű többi része. Valószínűleg eltört az eredeti bunkós bot és később ezzel pótolták. A gyermek Jézus úgy símul a hatalmas ember vállára, mint egy galamb.

A székesegyház mögött van egy kápolna, amelyet a nyilvánosság elől elzártak s még a mexikóiak is alig ismerik. Óriási mennyiségű egyházi kincs van benne felhalmozva. Az országban oly gyakori forradalmak elől mentették ide ezeket a kincseket a veszélyeztetett templomokból és zárdákból. Külön engedélyt kell kérni, hogy meglátogathassuk a dohos, sötét, befüggönyözött kápolnát, ahol ezek a tárgyak

összezsúfoltan hevernek. Bársony imapárnák, aranyrojtos fényes oltárterítők, régi, festett, énekes könyvek, díszes tiarák és a tizenhetedik-tizennyolcadik századból származó ezüst fészületek hevernek takarókba burkoltan az asztalokon, polcokon, sőt még a földön is. A mexikói papoknak és érsekeknek miseruhái hosszú fogasokon lógnak, — vörös vagy fekete alapon, arannyal és ezüsttel hímzett toledói casulák, selyemvirágokban tobzódó stólák, finom csipkés miseingek tömegét látjuk. Az egyik dalmatika hímzésében a híres Rafael-féle faliszőnyegek kartonjainak kicsinyített másolatára ismerünk. A hímzés teljesen hű színezéssel készült. Egy elmúlt kor kézimunka-művészetének páratlan példányai ezek.

A gazdag szoborgyűjteményben rögtön szemünkbe ötlük anyagánál fogva, a Szent Család csoportja. Az alakok elefántcsontból készültek. A kései tizenhetedik században portugál hittérítők ellenőrzése mellett faragták azokat Kínában és ajándékba küldték Mexikóba. Az alakok rendkívül nehezek, mindegyik egyetlen darabból készült, kivéve Szent Mihály kiterjesztett karjait és szárnyait. A körülbelül 27 hüvelyknyi magas, nagyobb alakok körvonaláiban könnyen észrevehetjük az agyar görbülő homorulatát. Ha közelebről megvizsgáljuk, különösen a két nagyobb alakon, a ruha redőzetét és az arany díszítést, mindjárt észrevezzük hasonlatosságát a kínai porcellánhoz.

Szent József, aki nagy kalapját a hátán viseli, kevésbbé sikerült tagja a szent párnak. Alakja nem rugalmas, arckifejezése kissé együgyű. Annál szebb és kecsesebb a Szűzanya. Arckifejezésében mennyei báj tükröződik vissza. A kis Jézus, felemelt, lebegő kezével, igazi égi gyermek. A háttérben Szent Mihály zárja a csoportot, angyalruhájában. Valami különös bájjal lebeg felettük a széles talapzaton és félig csukott, mosolygó szemmel néz le rájuk.

Nagy kár, hogy néhány darab már meg van rongálva. Nem csoda, hiszen hosszú út van mögöttük. Sok durva kézben forogtak, mielőtt ebben a raktárban pihenésre tértek. Poros fülkében találtuk meg az alakokat. Lógott a karjuk, s a hiányzó részek másutt heverték. Mi raktuk össze és csoportosítottuk a szobrokat.

A kápolna egyik sarkának árnyékából egy vértanu feje meredt ránk — Istenes Szent János. Spanyol lelkipásztor volt s a tizenhatodik század elején élt. Később szentté avatták. Vallási meggyőződésből katona lett és a mohamedánok ellen harcolt ugyanannak az V. Károlynak a hadseregében, akinek a lába elé rakta Cortez a Nueva Espana tartományt. A legenda szerint a szentnek egyik látomásában megjelent a gyermek Jézus, azon a néven szólította őt, amelyen később mindenki ismerte és Granadába irányította. Ezt akkoriban szabadították fel a bitorló mórok uralma alól. Itt vallásos elragadtatásban és túlzott bűnbánatban élt János, később pedig kórházat nyitott a gyógyíthatatlanok gondozására. Ezeknek a szolgálatára ajánlotta fel életét és a szűkölködők között osztotta el ruháit. Püspöke barát-csuhához hasonló ruhát írt elő számára s ettől kezdve mindig azt viselte. Szent munkájában égi társak jöttek segítségére. A granadai kórház égése alkalmából, isteni segítséggel minden lakót megmentett, maga pedig sértetlenül haladt át a lángokon. Halála szintén szamaritanus cselekedet következménye volt. Jeges folyóba vetette magát, hogy egy fiatal embert a vízbefúlástól megmentsen.

Istenes Szent János életnagyságú fejszobra a tizenhetedik századból származó fafaragás. Megrázó hatással volt ránk, amikor a fényképezőgép elé állítottuk és kellő világítás mellett kísérleteztünk a felvétellel. A két megtört, üveges, felfelé néző szemet szörnyen emberivé tették a valódi szempillák; a kimerült, nyitott száj, a fájdalmas, sovány arc, a nyak kidagadt erei olyan megrendítő látványt nyújtottak, hogy a hosszú percek alatt, amíg a szobor a vakító fényben állt, egy pillanatra sem vesztette el rettenetes varázserejét.

A fényképezés után sem lehetett elfelejteni ezt az arcot. Nem használt, ha akármilyen sötét vagy távoli helyre tettük, rendkívüli vonzóerejénél fogva, mindig rá kellett nézni. Előtte állva megpróbáltuk ennek a műnek a hatalmát elemezni, hiszen a spanyol katolikus művészet kristályosodott ki benne. Vajjon a kínos vértanúság megnemesített

valószerűsége — milyen mértékben hat ennek a földnek a bennszülötteire? Sokan közülük még ma is lemondanak földi javaikról, hogy a «Guadalupe-i Madonná»-nak adják mindenüket. De másokról maguk a papok is csak azt mondhatják, hogy nem egyebek megkeresztelt vadaknál. Ugyanolyanok, mint azok, akikkel a Borgia pápa rendelkezett, amikor még a nagy Teocalli állt ennek a székesegyháznak az élén.

Azon a héten, amikor a fényképfelvételeket készítettük, egyszer kora délután, mindjárt az ebédet követő pihenés után mentünk a templomba, de az ajtókat még zárva találtuk. Körüljártuk kívül az épületet. Az egyik oldalon a templom falához ragasztott hivatalos egyházi épületeket és lakásokat takarították el. Érdeklődéssel néztük az alap körül végzett ásatásokat. Egy régi azték falnak durva kőfaragványai világosan láthatóvá váltak. Cortez maga írja, hogy lerombolta azt a pogány templomot, amely itt állott és ebből az anyagból építette fel ugyanezen a helyen az első keresztény templomot. De csak a közelmúlt években folytatott régészeti kutatások állapították meg, hogy a székesegyház alatt nagy kiterjedésű területen pogány épületek és bálványok vannak. Kísérletek megmutatták, hogy ez a vidék, magas talajvíze ellenére is megbír nagy, súlyos épületeket. A tudomány pedig arra a következtetésre jutott, hogy ezek az azték maradványok még a spanyol hódítás előtti évekből származnak. Később az aztékok idejében, jóval a fehér emberek jövetele előtt, nagyobb épületek fedték és töltötték be a helyüket.

Hármat ütött a nagy harang. Az ajtók még zárva voltak, de az előttük gyülekező tömegből következtetni lehetett arra, hogy hamarosan be lehet majd menni. Időközben az óriási épület örökszép részleteit tanulmányoztuk. Imitt-amott nagy vaskapcsok szorítják össze a falnak földrengésektől megrongált részeit. A kövekbe a kapcsok mellett, bele van vésve a földrengés éve, hónapja és napja.

Mint ez a székesegyház, Mexikóban a kereszténység is pogány azték alapokon épült. Talán ez az oka, hogy olyan viharos volt a története ezen a földön.

Gazdátlan lelet.

Körülöttünk mindenütt gyönyörű, ősi ciprusfák nyúlnak az ég felé és a látóhatáron a vulkanikus hegycsúcsok csipkézett vonala töri meg a vízszintes síkot. Az út minden fordulójánál a fák újabb tömege tűnik elénk. Az országúton tovasiető kocsink a művelődésnek egyetlen jele. Nem látunk útközben egyetlen embert sem, kivéve, amikor időnként taligával vagy autóbusszal találkozunk. Távoli tisztások mélyéből füst száll fel. A kiaszott fű tüzet fogott.

Néhány mérföldnyi térközökben a katonai őrség vesszőből épített kis házai tűnnek elő. Az út mellé vagy fölé épültek. Ez a vidék századokon keresztül a legkegyetlenebb országúti rablások színhelye volt. Még a modern autóutak építése sem szüntette meg teljesen a zsványkodást. Az útonállók legkedveltebb módszere az volt, hogy drótot feszítettek ki éjjel az úton és így állították meg a sötétben a közeledő kocsit. Néha a drót megölte az utasokat, mielőtt még a rablók megjelentek volna. A Mexikó város és Puebla között folyton növekvő forgalom érdekében katonai őrségeket szerveztek, hogy az erdőben cirkáljanak és az utasokat oltalmazzák. Hús-harminc emberből álló különítmények állomásoznak az őserdő területén. Minden állomáson fából készült őrtoronyban áll egy közölök és őrködik a vidék fölött.

Egyszerre csak kiértünk a sűrű erdőből és túl a kopár fennsík közepén megpillantottuk Rio Frio falut. Ez pihenőállomásuk azoknak az utasoknak, akiknek — akármilyen az időjárás — át kell kelniök a hegyeken. A régi viharvert házak és a frissítőket árusító bódék sora, az utca fölé kiterjesztett ernyők a postakocsik korának hangulatát

Mexikó város székesegyháza.

Szent Kristóf. (Színes faszobor.)

Feszület Xochimilcoba,

Stallumok Mexikó város székesegyházában.

Istenes Szent János. (Színes faszobor.)

keltik, bár a fényes benzincégerek a modern élet hirdetői. A júniusi napsütésben fagyos szél süvített végig a fennsíkon és mi arról beszéltünk, hogy milyen lehetett az utazás az elmúlt századokban, amikor a bizonytalan utakon a nagy hó hosszú hónapokon át hátráltatta a közlekedést.

A kocsi ismét emelkedett és a hegygerinc nyergén, a vízvásztón haladtunk keresztül. Kis tábla jelezte: «Atlantico—Pacífico». Jobbfelől a messzeségben két vulkán, az Ixtacchihuatl és a Popocatepetl tűnt fel. Olyanok voltak, mint a japán fametszetek hegyei. A talajmenti köd olyan sűrű volt, hogy a havas hegycsúcsok úgy látszottak, mintha az égre volnának festve.

Ismét feltűntek az emberi élet nyomai. Házcsoportokat pillantottunk meg. Indiánok ballagtak az út szélén. Gazdag növényzet tárult elénk az öntözéssel termékenyített völgyben. Búzakalász ringott a sík mezőkön, a tágas legelőkön marhák álldogáltak. Fűzfák és nyárfák sora jelezte a csatornák és a kis patakok folyását. A tanyai házak közelében kikövezték a talajt, ez volt a kezdetleges szérű, itt teregették szét a gabonát s úgy csépelelték, hogy lassú egyformasággal körben ballagó marhák taposták.

Ezt a vidéket még a tlaxcalan törzs leszármazottai lakják. Az aztékok halálos ellenségei voltak s az összes bennszülöttek között ők szövetkeztek először Cortezzel. Ezt a barátságot azonban a *noche triste* után veszélyeztette az aztékok titkos üzenete. Szövetséget ajánlottak fel a tlaxcalan törzsnek, hogy a betolakodott idegeneket kiűzzék a vörösbőrű emberek földjéről. Ezt az ajánlatot lelkesen támogatta Xicotencatl, a tlaxcalan uralkodó fia. Azt bizonyította, hogy jobb lenne csatlakozni az atyafisághoz, mint sorsukat odavetni a büszke jövevényeknek. Lehet, hogy ezek új istenről prédikálnak, de valóban csak az aranyat imádják. Xicotencatl a tanács leszavazta és kegyvesztettnek nyilvánította. A tlaxcalanok hívek maradtak a spanyolokhoz, amikor azok a legnagyobb bajban voltak. Szolgálatuk jutalmául szabadságot biztosítottak nekik a rabszolgaság helyett. Ezt a kegyet azonban a későbbi spanyol kormányzók megvonták tőlük.

Jellemző az indiánok szellemére, hogy a bennszülöttek lelkét még most is foglalkoztatják a régi hősök, akik ellentáltak a hódítóknak. Néhány évvel ezelőtt Tizatlan nevű faluban egy tlaxcalan fiúnak álmában megjelent Xicotencatl és a falu dombjának tetején megjelölt egy helyet, ahol csodálatos kincsek vannak elrejtve. A fiú azonnal felkelt, fellármázta az egész falut és mindenki kivonult, hogy fáklyák és tábortüzek fénye mellett részt vegyen az ásásban. Egyetlen éjszaka alatt leszedték a hegy tetejét, de aranyat nem találtak. Ehelyett egy ősrégi palota romjai és két oltár maradványai kerültek napfényre.

A romok kerek csonka oszlopokból állanak, amelyek nagy derékszög alakú cementpadló felületén arányos távolságban vannak egymástól. A négy-hat láb széles és két láb magas oltárok két oszlopra támaszkodnak. Mindkét oltárnak a három szabad oldala gipszvakolatú és festményekkel van borítva. Ezek olyan nagyszerű állapotban vannak, hogy az azték időkből származó legfontosabb freskóknak számítanak. A kutatók megtisztították, üveg alá helyezték és felnyitható tetővel borították, hogy a további károktól megvédjék.

A baloldali oltár két oldalát halálfejekből, pajzsokból és álarcokból álló széles szegély díszíti; a sötét háttérből vöröses-barna, kék és sárga színekben élénken emelkedik ki. Elöl két isten között lefolyó csata élethű képe látható. Az egyik isten álarcot visel, a másiknak koponya van a feje helyén.

A másik oltárt négyszögekből álló szönyegszerű minta borítja, különféle színű képjelírással jelképek vannak rajta. Alsó részét gazdag, rojtszerű szegély és fehér alapon fekete mintázatú szalagdísz ékesíti.

A rajzok hatása, a kis alakoknak és jelképes sajátosságuknak arányos felosztása a kicsiny mezőkben, a sok ellentétes szín, különösen a finom hennának és az élénk világoskéknek a vegyítése erős művészi hatást kelt. Ezért tudunk gyönyörködni a festményekben anélkül, hogy jelentésüket értenők.

Képirásban örökítik meg a törzsbeli ősök történetét,

feljegyzik a templom alapítóinak nevét és olyan időpontokat adnak meg, amelyeket sohasem sikerült kibetűzni, bár csillagászati jelentésük tisztán érthető. Az oltárok pompásan ékesített és díszes alakja a nép szellemi fejlődési folyamatából alakult ki. A régies áldozó-kőből ilyen tökéletes arányokká fejlődött.

A vidék legfontosabb városa Tlaxcala. Arról a törzsről nevezték el, amely alapította. A főtér fölött, lépcsőzetes hegynek a terraszán a ferencrendi szerzetesek kolostora és hatalmas temploma áll. Alapítási éve 1521. Összeboruló fák sora között közelíthetjük meg. Három román boltívvvel díszített nagy kapu a bejárata: jobboldalt óriási harangláb, balfelől a kolostor erődszerű épülete.

Mostanában kaszárnyának használják. A nagy kövezett udvaron, ahol valamikor szökőkút csobogott, most katonák hevernek zsúfoltan, barna vászonegyenruhájukban s déli pihenőt tartanak. A templom ajtaját zárva tartják. A kolostor épületei közül egyedül ez tölti be eredeti hivatását, mert itt tartják a vasárnapi miséket. A sekrestyés kis fia futva közeledik felénk, nagy kulccsal a kezében, hogy kinyissa az ajtót.

A bazilika belseje — arányaiban az egész épületcsoporthoz viszonyítva — magas, széles és tömör. A mennyezet cédrusfagerendákból áll. Csodálatosan faragott és aranyozott berakásaival a renaissance leggazdagabb korszakát varázsolja elénk. A jobboldali keresztfolyosó egyik sarkában otromba, kőből készült keresztelő-medence áll. A fölötte levő táblácskán a következő mondat van bevésve: «Ennél a kútnál nyerte el a katolikus hitet a régi köztársaság négy szenátora.» A tábla az első négy indián törzsfő megkeresztelésének, vagyis a keresztény hitre térésének történelmi eseményét örökíti meg. A régies hangzású «oligarcha» és «szövetség» kifejezéseket kissé modernizálták a mai látogató számára, vagyis «szenátor» és «köztársaság» szavakkal cserélték fel.

Itt van a szószék, ahonnan a keresztény evangéliumot először hirdették az amerikai világnak. Egyszerű sárgászürke faalkotmány, amely idegenül hat a későbbi idők

templomi pompájában. A templom többi részében levő gazdag aranyozású barokk bútország a századok alatt sokat szenvedett. De a pazar oltárok, — ha megrongálódtak is — a faszentek kecses alakjaival együtt mégis a viharos mult ragyogó emlékei.

Az egyik oltár középpontján Krisztus életnagyságú, faragott szobra látható, amint leroskad a kereszt súlya alatt. Fosztogatók elvitték vállairól a súlyos keresztet. A roskadó alakot porlepel borítja, a keskeny ablakból beszivárgó napsugár pedig csak az Ő alakját világítja meg.

Lépéseink visszhangot vernek. A sekrestyés kis fia udvarias köszönéssel fogadja a borraivalót és buzgón tolja helyére a nehéz ajtót. Ismét kint állunk a kolostor udvarán, ahol a katonák családjaikkal együtt sátrakban vagy szalmagyékényből készült kunyhókban tanyáznak.

Csirkék kapargálnak körülöttük. Batyuk és kosarak hevernek szanaszét és félmeztelen, rézbőrű gyerkőcök visítoznak, játszadoznak és futkosnak mindenfelé. Az egyik helyen fiatalasszony főz a tábortűzön. Másutt idősebb nő repedt tálakat mosogat és ételmorzsákat dobál a sivító pulykacapatnak. Az egyik boltíves ajtóban anya szoptatja gyermekét. Egy fa alatt katona szundikál feleségének a vállán.

Hogyan érezné magát az a spanyol püspök, aki a nőtlenségnek ezt a várát felszentelte, ha látná a köztársaság gondtalan indián katonaságának táborát?

Krisztus Mexikóban.

A gondolat és érzés különféle eszményképeket alakított Krisztusról az Angliától Kínáig és Szibériától a Jóreménység-fokáig lakó népek között. Mexikóban pedig a róla alkotott kép a művészi és érzelmi kifejezésmód sajátos megnyilvánulásában tárul elénk.

A mexikói múzeum gyűjteményében nagybecsű tárgy a *Libro de Oracion* nevű, római katolikus imádságos könyv, amely az aztékok képjelírésében készült, rövid idővel meghódításuk után. Az első hittérítők, amikor spanyol hajókon átjöttek ide, hamarosan megéreztek, hogy az új hívők serdülő és érett nemzedéke előtt csak akkor tehetik elfogadhatóvá az Újszövetség tanításait, ha könnyen érthető formában nyújtják a bennszülötteknek.

Az indiánok elszigeteltségben fejlődtek. A képjelírás módszerét saját elmésségükkel találták fel. Megvolt a saját megalapozott gondolatviláguk, a kereszténység fogalma azonban teljesen idegen volt számukra. Vallásuk egészen más eszméken alapult. Isteneiknek sorozata a «Háború istenétől» az «Eső» és a «Virágok istenéig» terjedt. Vallásuknak célja inkább az egész törzs anyagi előnye volt, mint az egyéni lélek boldogulása. Nem lehetett elvárni, hogy az Újvilág határtalan területének ötven millió lakosa azonnal fogékony hallgatója legyen a római katolikus egyház tanainak. A római Curia éleseszerű diplomáciájának egyetértésével a tanokat az őslakók képzeletvilágához kellett alkalmazni. A szerzetesek és a papok megkezdték az indián nyelvek tanulását. Az értelmesebb indiánokat viszont a spanyol és a latin nyelvbe próbálták beavatni. A találékony Testera atya a keresztény és pogány jelké-

pek összeegyeztetésén fáradozott. Róla nevezték el a «Testera»-írást.

Ilyen módon találtak érintkezési felületet a keresztény egyház és a Kolumbus előtti idők eszményei között. A következő lépés az volt, hogy az új vallást a bennszülöttek teljesen eltérő képzeletvilágába oltásák. Hiába mutatták az azték harcosoknak a tizenhatodik század mestereinek képeit. Közömbösen, érdektelenül nézték Ribera, Greco, Velasquez, Tizian műveit, csak olajtól fénylő vásznat láttak bennük. A festmények tárgya idegen volt számukra, a szokatlan kivitelezés pedig még idegenszerűbbé tette azokat. De, amikor az azték nyelvben járatos pap és egy spanyolul beszélő indián írnok segítségével a *Libro de Oracion* elkészült, akkor a fehér ember vallása lassan érthetővé lett számukra.

Ma nem tudunk többet megérteni a *Libro de Oracion* egy-egy lapjának tartalmából, mint amennyit az azték harcos fel tudott fogni a tizenhatodik századbéli spanyol vallási képekből. Emberi láb rajzát látjuk, ami azt jelenti, hogy «menni». Görög arányú kis emberi alakok szájából buborékok ömlenek ki, ez a beszédet jelenti. De vannak más jelképek, amelyeknek a magyarázata nem ilyen világos. Hogy mit jelent például egy lapuló kis állat az egyenesen álló hétfogú fésű előtt vagy feketevégű pálca a görbe X felett, azt csak olyasvalaki tudja értelmezni, aki tisztában van a hódítás idejében használt azték írás jelképeivel.

Gyakori és sokszor ábrázolt eszméket sem tudunk felismerni, ha nem illeszkednek saját esztétikai törvényeinkhez és szokásainkhoz. Az indiánok akkori magas szellemi színvonalát legmeggyőzőbben bizonyítják azok a maradványok, amelyek arról tanúskodnak, hogy az egyház milyen erőfeszítésekkel tudta csak Krisztust a mexikói őslakók szellemi világának közelébe vinni. Türelmi gyakorlatok árán talán termékennyé és fogékonyvá lehet tenni a fejletlen, egyszerű értelmet. De a már kifejtett észt és a maga független világában kiművelt lelket nehéz átalakítani.

Nincs olyan kitűnő fordító, aki Shelley költeményét át tudná ültetni, mondjuk török nyelvre és meg tudná őrizni

az eredetinek minden jellegzetességét. Mennyivel több vesztetett el, vagy változhatott meg abban a sietős munkában, amellyel a fordítók Krisztus életét és tanításait magyarázták a mexikói indiánoknak.

A keresztény tanítások magva egészen más módon fejlődött és virágzott a rézbőrű ember gyermekeiben, mint az európai ifjúság szívében. A megváltás után való vágyakozás már a klasszikus időkben is élt a fehér fajban. Ezért volt fehér ember az, aki a fehér fajt megváltotta. A megváltó Krisztus alakja szervesen és okszerűen kapcsolódik a multhoz. Hosszú idők folyamán, a fehér faj szellemi fejlődésével ez az alak megváltozott és kifínomult. Sőt a kereszténység ezeröttszáz éve alatt, még az éghajlati és vérmérsékleti különbségek, továbbá az államkormányzati kívánalmak szintén különbözőképpen módosították ezt az eszményt.

Az indiánokhoz már a reformáció vajúdásában szenvedő egyház érkezett. Magától értetődik, hogy ilyen időkben az áttérés legfőképpen a hittételek elfogadásától és az áttértnek a felsőbbség iránt tanúsított feltétlen engedelmességtől függött. Akármilyen ment végbe az indián lelkében, a fehér lelkipásztort ez csak annyiban érdekelte, hogy a benszülött jámbor bárány módjára viselkedik-e.

Az eszesebb papok, akik fáradságot vettek arra, hogy mélyebbre tekintsenek, a vallásos gondolat kifejezésében bizonyos eltéréseket láthattak az európai szokásoktól. Krisztus élete, halála és feltámadása új visszhangot keltett a mexikói lélekben. Lassankint a benszülöttek is megértették a Spanyolországból áthozott feszületek, szentképek és szobrok értelmét. De a kereszténység akkor lett valóban a sajátjuk, amikor indiánok-faragta feszület előtt térdelhettek és amikor a kereszt tetejéről a Megváltó indián Krisztus képében nézett le rájuk.

Ez a Krisztus a nagy Óceánon át érkezett Mexikóba s nem az olasz templomok gazdag színekben ábrázolt, előkelő Krisztusa volt, sem pedig a gót birodalmak mennyei, önmagát sanyargató Megváltója. Ennek az országnak a Krisztusa a spanyol inkvizíció véráztatta földjéből fakadt s így a valószínűség jelentős nyomait mutatja. Az indiánokat csak egy

megkínzott, borzalmasan emberi, töviskoronájától vérző és megtört testének gyengeségét feltáró Krisztus tudta megindítani. Nem kellett ahhoz nyelv, mert Krisztus a mélységes emberi érzéseken keresztül beszélt hozzájuk. Benne az indiánok a magukhoz hasonló meggyalázottat ismerhették meg. A meghajlott test a halálküzdelemtől kidagadt erekkel az istenné lett embert jelentette nekik. Éppen úgy, mint ahogy a mult századokban atyáik pogány hősei is azonosakká lettek a «Háború istenével». A szentek szenttéavatása szintén ugyanaz volt számukra, mint az istenítés. Szellemi multjukból hiányzott az az ezerötszáz év, amely az európai számára érthetővé teszi emberi teremtménynek szentté alakulását.

Erősen vallásos népeknél, mint a spanyoloknál és az oroszoknál, szokásos volt a feszületeknek és a szent alakoknak szövettel való díszítése. De a népi szötteket sehol a világon nem alkalmazzák olyan általánosan, mint Mexikóban. Valódi, fénytelen haj tapad a felfeszített Krisztus homlokához, amelyet üveggyöngyökből készült korona övez. Átszúrt tenyere fehér ruhával van a fagerendához kötve. Ágyéka mintázott indián szövethendőbe van takarva. Mintája és színei hasonlók azokhoz a ruhákhoz, amelyeket a felsőmexikói völgy népe szeles reggeleken és hűvös esteiken visel. Az átlátszó fátyolba burkolt európai Krisztusnak nagy utat kellett megtennie, hogy az aztékok gyermekeinek ruházatát viselje.

Bernál Diaz, a «conquistador» meglegedésével büszkén beszél 1576-ból származó írásaiban a megkeresztelt bennszülöttekről:

«A bálványimádás rombolásai óta, Isten akaratából és az Ő szent segítségével... ebben az országban megkeresztelkedett minden bennszülött, akinek a lelke azelőtt a pokol mélyébe süllyedt és elveszett. Jelenleg különféle szerzetesrendekből sok tisztelendő atya van itt. Bejárják a vidéket, prédikálnak, keresztelnek s ezzel a szent Evangéliumot mélyen a bennszülöttek szívébe ültetik. A megtértek minden évben gyónnak.»

«A templomok és oltárok gazdagon fel vannak szerelve

az istentisztelethez szükséges minden kelléssel. Vannak keresztek, gyertyatartók, viaszgyertyák, kelyhek, poharak, tányérok és füstölők a tömjén számára. Mindez ezüsből van. Az oltárok és a keresztek diszítménye bársony, virágos szövet és más, különféle színű, művészi kivitelű értékes anyag, amely arannyal, ezüsttel, gyöngyökkel van kihímezve. A temetéseken jelképesen ábrázolják a koponyákat és a csontokat. A szemfedők közül némelyik díszesebb, a másik egyszerűbb. Minden városnak megvan a maga tehetőségének megfelelő harangja.

«A kápolnában jóhangú énekkarok működnek. Ezek énekelnek a hangversenyeken tenor, szoprán és alt szólalmokon. Némely helyen orgona is van, s a legtöbbje fuvolával, oboákkal, harsonákkal, cimbalmokkal, mély- és magashangú trombitákkal rendelkezik. Guatemala tartományban több van ezekből, mint szülőföldemen, az ő Kasztiliában.

«Hálát kell adni Istennek, ha látjuk, hogy a bennszülöttek milyen áhítattal vesznek részt a szentmisén, különösen akkor, amikor szentferencrendi vagy mercedárius atyák tartják, akik a plébániákat vezetik. Valamennyi bennszülött férfi, asszony és gyermek anyanyelvén hallgathatja a szentbeszédeket. S ha kereszt, feszület vagy oltár mellett haladnak el, meghajolnak és térdreborulva elmondanak egy Pater Nostert vagy Ave Mariát.

«Mi, a hódítók, megtanítottuk őket arra is, hogy a szent oltárok és keresztek előtt viaszgyertyát égessenek. Megérkezésünk előtt nem tudták, hogy a viaszból lehet gyertyát készíteni. Arra is megtanítottuk őket, hogy tisztelettel viseltessenek a tisztelendő atyák iránt, és ha a városaikba érkeznek, menjenek elébük, fogadják őket égő viaszgyertyákkal, húzzák meg a harangokat és adjanak nekik bőségesen enni. És ők így is tesznek.

«Vannak még egyéb szent és jó szokásaik, mert Nagybaldogasszony és Úrnapján, továbbá más ünnepeken, körmenetben keresztekkel és égő gyertyákkal vonulnak fel. Védőszentjük képét pedig olyan gazdag öltözékben viszik körül, amilyen csak tőlük telik. A felvonulás közben litá-

niákat és más imádságokat énekelnek és fújják a fuvolákat és a trombitákat.»

Az idős krónikás csak a külső sajátosságokat nézte s a nemrég elterjedt keresztény vallásnak tulajdonított olyan szertartási szokásokat, amelyek már az ősi pogány szertartások és szokások részei voltak.

De a krisztusi eszmény nagy külső és belső tartalmi átalakító hatása mellett sem tudta teljesen megragadni ennek a régi népnek a képzeletét. Hogy túlságosan elvont volt-e a római katolikus vallás, vagy pedig szertartásainak nem volt-e eléggé barbár a színezete, nem tudjuk. De még ma is, alig kétóránnyira Mexikó várostól, az egyik hegytetőn, keresztény indiánok titkos vallási gyakorlatokat tartanak. Fehér vadászok találtak még a szertartásoktól füstölgő tömjénégetőket. Az 1539-ben alapított és ma már elhagyott acolman-i kolostor keresztfolyosóján azték bálvány támaszkodik az udvar közepén álló kőkereszt lábához. A kő, amelyből a bálvány készült és évszázadokkal később, a keresztény kereszthez használt kő, ugyanabból a talajból került elő. Néhány lépésnyire egymástól a kereszt és a bálvány egyetlen képben ötlik a szemünkbe.

Churrigueresque, a mexikói barokk.

José Churriguera építész 1650-ben született Salamancában, a spanyolok legrégebbi egyetemi székhelyén. A nevét viselő építészeti stílust halála után, 1723 óta Spanyolországban igazságtalanul elítélték. Mexikó építészetének történetében mégis ragyogó helyet foglal el, bár a mester maga sohasem járt Mexikóban, csupán tanítványai hozták divatba építészeti irányát.

Sem Olaszországban, ahol a barokknak ezt a fajtáját «borromineszk»-nek nevezték, sem pedig Spanyolországban, ahová Churriguera ültette át és alkalmazta, nem tette annyira jellegzetessé a tájat, mint Mexikóban. A festői olasz táj telve volt már a román, gót és renaissance építészeti mesterműveivel. Spanyolországban már állt a toledói gót székesegyház. Madrid közelében II. Fülöp befejezte az Escorialt, a világ legnagyobb egyházi épülettömbjét és Cordovában az óriási mór mecsetet római katolikus célokra alakították át. De Mexikóban a pogány templomok falai romokban heverték. Mint a szétszórt játékdarabok vártak a modern régiségtudományra, hogy összeállítsa őket. S mindenütt sürgős szükség volt templomokra.

A gótika már idejét múlta. A renaissance egyszerű fensége nem hatott volna a bennszülöttekre. Megszokták ugyanis a gazdagon díszített, ragyogón színezett és faragott alakokkal, megsobrokkal dúsz épületeket. Itt, ahol a mayák, aztékok és rokontörzseik inkább a keleti pompához hasonló díszes épületekkel vették magukat körül, kedvező volt a pillanat a barokk számára.

A spanyol hódítás és Mexikó megtérése idejéből származó kevés egyházi épület vagy óriási pajta volt, amelyet az úttörő hittérítők a hívők gyülekezőhelyéül építettek,

vagy pedig erőd, amely a kereszténység védőbástyájául szolgált. Imitt-amott biztosabb helyen az európai minták kezdetleges másolatait emelték. De amikor az egyház helyzete jobban megalapozódott, a keresztény Mexikó építészei mind függetlenebbekké váltak.

Ebben az időben a templom rendszeren keresztalakú volt. Nagy kupola és a főhomlokzat oldalain levő két torony díszítette. A kupola a renaissance stílusnak megfelelő, csak-hogy túlzott arányokban pöffeszkedik, akárcsak valami szerecsen vezér. A gótika erős boltívei szintén megvannak. Belefódnak a homlokzatba s ott kölugast alkotnak. A templom külsejét kőből készült koszorúk, bordázatok és virágfüzerek, továbbá domborművek, kacsaringók és gúlák s az életnagyságot jóval meghaladó, díszes talapzaton álló faragott alakok szépítik. Gyakran egy kupola nem volt elég. Ilyenkor több kisebbet emeltek a nagy főkupola köré.

Különféle módokon próbálták a tömör épület vonalait megtörni. A kupola alapján különös alakú kis ablakokat helyeztek el. Vastag, cifrázott keretük ellentétben állott a kupola síma borításával. A kupola köré alacsony oszlopos pártázatot vontak. Csipkés szélük a kupola nagyszerűségét hangsúlyozza. Az oszlopos pártázat az építmény főfalaira is lehúzódik és kis oszlopokkal, gombokkal, gömbökkel, csokrokkal és kő- meg gipszhydakkal van díszítve.

Idő multával a két nagy torony mind terjedelmesebb és hatalmasabb lett és lassankint csaknem független résszé fejlődött. Mintegy bekeretezik a köztük levő főhomlokzatot, amely díszítésben a leggazdagabb miseruhával vetekszik.

A barokk szó tulajdonképpen a *barocco* szóból ered és szabálytalan gyöngyöt jelent. Ez a szabálytalanság Mexikóban érte el tetőfokát, mert itt nem volt előbb más építészeti stílus, ami a képzeletet megfékezhetette volna.

A színek használatában a régi mexikói építészek felzabadították magukat sok keresztény hagyomány alól és a templomok külsejének festése sokkal tarkább, mint bárhol másutt. A gipszvakolatú falak színárnyalata az élénk sárga, rózsaszínű és vérvörös között váltakozik. Az épületek falfelületén igen hatásosan alkalmazták a színes cserepeket,

az «azulejos»-okat. Guadalupe-ban sárga és kék sávós kupola emelkedik a fekete majolikával keretezett főkapu felett. San Angel mindhárom kupolája más-más színű. San Angelben és Toluca-ban az ablakok gipszvakolatból készült keretébe ragyogó cserepeket illesztettek.

A kupola csillogó cserepei felragyognak a felettük levő keresztre és azt is megfényesítik. És az indián tisztelettel és áhítattal bámul a csodálatos épületre. Nem tudja, hogy az «azulejos»-ok készítésének művészete az arabok útján került Perzsiából és Kínából Spanyolországba. Olyan fajtól ered tehát, amely sokkal közelebbi rokonságban van a mexikói bennszülöttekkel, mint a hódítókkal.

A templomok belsejében nyugtalan rajzokkal és a leggazdagabb aranyozással díszített oltárok nyúlnak fel a mennyezetig és betöltik a tér egész szélességét. Mindenütt aranyozással díszített, hengeralakú oszlopokon állnak a faragott faszobrok. Határozott vonalú arcuk kifejezése és kitűnő színezése hatásos ellentétben emelkedik ki az aranyozott háttérből.

Különös kidolgozású vasrácsozat választotta el a nemesiséget a bennszülöttektől, akik szabadságukkal fizették meg megváltásuk kiváltságát. Az elzárt rács mögött térdelő «vad kutyák» igazi vadállatoknak tűnhettek fel azok előtt, akik leigázták őket.

A churrigueresque templomok száma állandóan nőtt. Aranyfelhők közt lebegő, rózsaszínű kerubok szorították ki az elpusztított «Tollas kígyó»-t. S a nép, ahelyett, hogy a nap előtt hajlongott volna, most a két csavart aranyoszlop közé illesztett szentképek előtt térdelt.

Más nem volt, mint spanyol épület s ezeken annyi külső díszítést alkalmaztak, amennyit csak lehetett. A Mexikóban működő építészek, fokozatosan felszabadultak a spanyol hatás alól és eltértek a különféle stílusoktól. Az idegenszerű, új táj hangulata és a vallásos áhítat erős légköre magával ragadta őket.

A Habsburgok spanyolországi barokkjának etikett-íze volt. A mexikói barokkban a vadonnak bonyolultan összefonódó indái kövesedtek meg. Még a gyakorlott szem is

nyugtalanul vándorol a mexikói barokk templom belsejében. A gondosan kidolgozott és díszített felületen nehezen talál pihenőhelyet. Ez a stílus tömörségével, nagyságával elszé-
dít és bonyolultságával megfélemlít.

Nemcsak Spanyolországból, de egész Európából jöttek gyakran minden előzetes művészeti iskolázottság híján levő emberek s ez a föld megihlette őket, faragni és rajzolni kezdtek. Új korszak sürgetése jut kifejezésre műveikben. Az indián művészek képzelete új lendületet kapott s a stílusba beleszótték vérük hatása alatt saját pogány mértani díszíté-
seiket. Néhány templomot teljesen bennszülött kezek építettek többnyire fehér ember vezetésével. Sok ősi erőt és lelkesedést vittek bele ezekbe a falakba. A spanyol fajt jellemző elemek, lassankint eltűntek a formák és színek végtelen változatában.

Magától értetődik, hogy a későbbi évek építői megelégték a churrigueresque-stílust. Amint a kereszténység jobban meggyökerezett, a későbbi századok emberei elvetették ezt a stílust, amelynek belső indítóerejét nem tudták már megérteni. Templomok épültek kedves görög-római stílusban vagy a tizennyolcadik századvég polgárságának öntudatos egyszerűségében. A templomok belsejéből eltávolították és dísztelen oltárokkal helyettesítették az arany «retablos»-okat. Manapság a számtalan fennmaradt templomban, kolostorban és középületben megtalálhatjuk az utolsó négy évszázad valamennyi építészeti stílusát.

Minden művészet szülőhazájának helyzetét tükrözi. Mexikóban különálló és hatalmas alkotóerővel bíró fajok álltak szemben egymással és ez az összeütközés a vidék épületeiben is kifejezésre jut. A mexikói építési stílus változatai ugyanazt a megtört és bizonytalan vonalat mutatják, mint az ország politikai története.

De ha van olyan keresztény stílus, amelynek a gyökerei ide nyúlnak, s amely sokszor ugyan már csak romokban, de összhangban áll a pogány tájjal, akkor meg kell állapítanunk, hogy ez csakis a churrigueresque-stílus. Ebben a vérből és aranyból virág fakad s ez a keresztény mexikói művészet legelragadóbb alkotása.

A régiségek földje.

A texasi mérnök értünk jött kocsijával. Útnak indulunk tehát nyugat felé és hamarosan elhagytuk a mexikói völgy ismerős tájait. A hegyszoros lúcfenyővel és borokafenyővel van benöve. Néhol az útszélen, az ilyen magasságokban ritka maguey növény mered elénk hosszú tüskés lándzsáival. A távolban Toluca csúcsa emelkedik ki a látóhatáron, a lábánál fekvő és a nevét viselő város pedig belevész a ködbe. A tolucai völgy keskeny, zöld és mosolygó.

Barátunk gyorsan vezet és szakadatlanul beszél. Indiánok csoportja mellett haladunk el az országúton. A vasárnapi vásárra tartanak a város felé. Fejükön óriási terhet visznek és ügyesen egyensúlyozzák. Ez a teher házilag készült cserépedényekből és szöttesekből áll. Némi-lyik a hátán viszi batyúját és a tartósíjat a homloka köré erősíti.

Társunk ismeri az egész vidék szokásait és népmondáit. Már messziről meg tudja mondani a hagyományos viseletek között levő különbségből, hogy melyik törzshöz tartoznak az emberek és mióta vannak távol falujuktól. Sajátságos ügető lépteikkel hihetetlen távolságokat tesznek meg egy nap alatt.

Az asszonyok kis zsákokban szalmát visznek a hátukon. Járás közben széles kalapokat, kosarakat és gyékényeket fonnak. Ezeknek az eladásával próbálják megkönnyíteni egyszerű földművelő életüket. A vásáron olajat, acélt, késeket, ónedényeket és eszközöket vásárolnak. Különösen közkeletűek a használt autógumiból készített szandálok. Rugalmasságuk és tartósságuk páratlan. Amint mérnökünk mondja, a kézművességnek ez a többlettermelése csak

mellékfoglalkozás. Ez az oka, hogy az indiánok sohasem kínálják olyan makacs kétségbeeséssel árujukat, mint azok az éhenkórászok, akik mindenáron pénzt akarnak látni.

Rámutat a völgy mélyében fekvő otomi falvakra. Az otomi törzs már régen, a fosztogató aztékok megérkezése előtt, lakta ezt a vidéket. S bár kétszer is legyőzték őket, először az aztékok, két századdal későbbben pedig a spanyol támadók, mégis makacsul ragaszkodnak ősi, eredeti nyelvükhöz. Nem tanulnak meg spanyolul és van olyan falu, ahol nem akad egy lélek sem, aki bevallaná, hogy beszéli ezt a nyelvet.

A texasi mérnök hosszú évek óta járja ezeket a dombokat, s közben ráragadt valami az otomi törzs nyelvéből. Gyakran meglátogatja ugyanazokat a falvakat és csodás ritkaságokat, «sarapes»-eket, a környék szövött öveit, továbbá minden fajtájú új és régi cserépedényeket gyűjtött össze. A lakosság még ma is mogorva és tartózkodó. Idegenek nem tanácsos köztük tölteni az éjszakát. De barátunkkal másképpen áll a dolog, ismerik özbőr cipőjét, hátizsákját és viseltes viharkabátját. Meg tudja értetni magát velük. Szívesen fogadják és úgy bíznak benne, mint a barátjukban. Az egyik vasárnapon, amikor a falu «plaza»-ján szokás szerint indiánok gyülekeztek köréje, egy öreg ember így szólt: «Señor Ingeniero, olyan régóta ismerjük már, hogy eljöhetne hozzánk bármikor, forradalmat csinálni.»

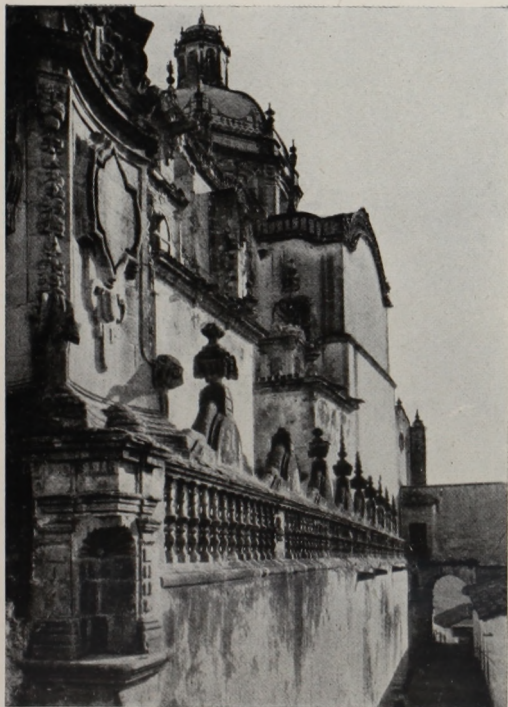
Figyelmünket az útszélen haladó két fiatal vadász vonja magára. Az általánosan viselt kék amerikai egybeszabott munkaruha van rajtuk. Ez helyettesíti a még néhány év előtt szokásos színes nemzeti viseletet. «Mexikót uniformizálták», mondja a texasi és sajnálkozik, hogy a rohamosan terjedő új szokások megváltoztatják a mező és az utca jellegzetes képét.

Mélyen lent a völgyben, a város közelében a kocsi letér a főútról. Terméketlen, kiaszott vidéken haladunk keresztül. Csak egyetlen, magányos falut érintünk. Temploma aránytalanul nagy hozzá képest. A természet magas, zöld kaktusz-sövényekkel védi a szegényes kunyhókat. Néhány satnya fa árnyékolja be a nyitott agavebormérést.

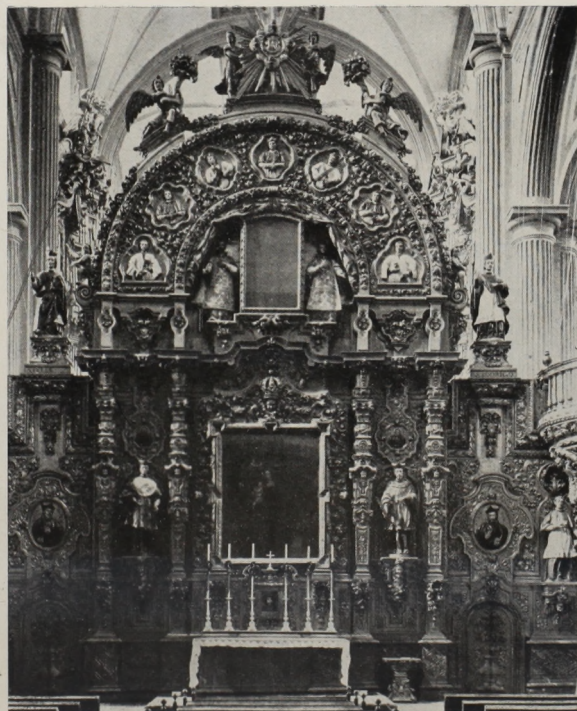

A székesegyház főhomlokzata. (Taxco.)

Taxco : Templomrészlet.

Oltár a mexikói székesegyházban.

Szines majolika kupolák.

(A Carnegie Institution of Washington fényképe A. A. Morris vízfestménye után.)

Jelenet egy tengerparti maya faluban. Freskó a chichen-itzai Harcosok templomában.

Aztek képirásos imádságoskönyv. (Museum of Mexico D. F.)

Kis indiáncsoport lebzsel itt és tereferél a tejszerű, erős-
illatú ital mellett.

Egy nagy domb alján kiszállunk a kocsiból s lábunk
égető homokra lép. Körülöttünk mindenütt homokhalmok.
Nincs más növényzet, mint embermagasságú maguey-
kaktusz és törpebokrok. Színtelenül terül elénk a táj a déli
vakító fényben. A reggelnek és az estének titokzatosan
változó árnyalatai elfakulnak a forróégövi nap alatt. A
hegyek összezsugorodnak a párás ködben. Seholy tenyérszár-
nyék. Élőlénynek nyoma sincs, kivéve azt a nyomorú-
ságot *burro*-kancát és esetlen csíkóját, amelyek a kopár
mezőn valami kis legelni valót keresgélnek.

Miközben felmászunk a dombon, az ásatások felé, sok
agyagedény cserép kerül a talpunk alá. Itt-ott megállunk
és a háztartási eszközök, meg bálványok töredékein vörös
színnel rajzolt gyönyörű mintákat látunk.

Még az aztékok előtt az otomi-indiánok nagy települése
volt ezen a helyen. Vallásuk tantételei szerint az élet idő-
szaka ötvenkét év. Ennek az időszaknak elteltével a halálra
készülöttek. Személyes ingóságait darabokra törték, ház-
tartásukat szétrombolták, gyakran templomaikat is fel-
égették. Amikor látták, hogy újabb élet kezdődik számukra,
vagy más vidékre költöztek, vagy újraépítették és újra-
bútorozták régi lakóhelyüket. Hozzáfogtak új és nagyobb
templomok építéséhez, gyakran a régiek helyén.

Ezt a szokást látjuk Calixtlahuacaban. Az egyik
templom alapján másik, nagyobb templom épült. A külső
fal lábazata helyenkint a jóval szilárdabb belső részt foglalja
magában. A régiségtudósok az újabb ásatások eredménye-
ként alagutat fedeztek fel a falazatban. Ez a folyosó nagyon
szűk és alacsony. Durva kövekből álló fala hasadékos,
mintha csákánnyal vágták volna ki. Világos, hogy csak a
templomalap külső falát rakták ki gondosan síma kövekkel.
Ezt a keretet töltötték ki azután kötörmelékkal, földdel
és vakolattal.

Görnyedve kúszunk a gyertya világánál a folyosón
keresztül és az épület szívében egy harmadik, kisebb
templomalap nyomait találjuk. Itt kiszélesedik az alagút,

melynek mennyezetét fagerendák tartják. Az első alapzat régi lépcsője sértetlen és nem volt benne olyan töltelék, mint amilyen eltemette. Szép gipszvakolat borítja. Ez valószínűleg festve volt, mert a festék nyomai még most is láthatók rajta.

A külső alapzat helyreállítása éppen folyamatban van. Az épület köralakú s ilyesmi ritkaság. Valószínűleg csillagászati megfigyelések célját szolgálta, úgyszintén vallásos szertartások megtartására is használták. Négy egyre kisebbedő hengeralakú terraszból áll. Valamikor gipszvakolattal burkolt és festett nyers téglából készült. Minden terrasznak a szélét arányos távolságban kőből faragott kiálló kigyófejek díszítik. A falból még most is kiemelkedik néhány példány és így fogalmat alkothatunk arról, milyen nagyszerű lehetett a hatása ennek a díszítésnek hétszáz évvel ezelőtt. Az egyik sarokban összegyűjtöttek néhány mértani rajzokkal ékesített, kis azték oszlopot. Ezek a jelen ásatások során kerültek napfényre.

Az újjáépített külső lépcső szép hatásos vonalban vezet az alapzatra. Kis terraszok törik meg a vonalát. Alkalmasint a templomi szertartásokhoz volt ezekre szükség. Maga a templom eltűnt a tetejéről. Csak omladék borítja a padlót. A ragyogó, kábító légkörben romok tömegét pillantjuk meg a domb tetején. A hegy oldalán az épületek láncolata húzódnak végig. A lejtő lábánál fekvő nagy-kiterjedésű települést pedig éppen most tárták fel.

Mielőtt kocsinkhoz visszatérnénk, körsetát teszünk és elhaladunk a telep mellett. Nehéz elképzelni, milyenek voltak ezek az épületek, mert csak a falak csonkjai maradtak meg. Érdekes a padlózat vastag síma cementje. A szobák nagysága egészséges életfeltételekre vall. Minden szoba közepén horpadás van a padlóban. Valószínűleg ebben égették a tüzet.

A régi korban számos törzsnél, a fiatal nőtlén harcosok külön céhet alkottak és a mai kaszárnyákhoz hasonló házakban közös életet éltek. A harcosoknak ilyen csoportos lakóházait mutatják ezek a romok. A legyezőszerűen egymás mellé épített házak nyitott térre nyílnak. Itt lehettek az összejövetelek és a játékok.

Mikor visszatérünk a faluba, megállunk a «plaza»-n a templom előtt. Úgy látszik, hogy reggel, amikor keresztülmentünk a falun, a lakosok felismerték a mérnököt. Most itt csatangolnak és egyre nagyobb tömegben csoportosulnak körénk. Rongydarabokba takart vagy papírzacsókba összegyűjtött kincseket hoznak. Ragyogó arccal áll meg a texasi és szakértelemmel szemléli a felajánlott régiségszámba menő csecsebecséket. Kis cserépfeket, agyagbábukat, tálak töredékeit tartják az indiánok ráncos, izzadó kezükben. Itt-ott talál a mérnök valamit, amire érdemes alkudni. Most az elemében van; a forróságban eltöltött hosszú órák okozta fáradtság minden jele eltűnt róla. Többet mint tíz-husz «centavos»-t nem akar fizetni a kis darabokért. Egy sértetlen háromlábú edényért ötvenet ad. Különösen az áttört fazekas munka és az orsótekervények érdeklik. Otthon a pincéjében sorokban állnak a cipődobozok, amelyek régiségnek számító emléktárgyakkal vannak tele. Elrendezésük lelőhelyük szerint történt.

Mivel nem akartuk siettetni, a délutáni nap égető sugarai elől a templomban kerestünk menedéket. Az épület legrégebb része a tizenhatodik század végéről származik. De a gyakori forradalmak megfosztották a templom belsajét a legszebb díszítésektől is. Az oltárt és a falakat az újkori tömegtermelés gyártmányai takarják. Csalódunk, mert eddig akármilyen távoleső és elhagyatott mexikói templomot látogattunk meg, mindegyikben találunk valami érdekeset. Egykedvűen fordulunk el s megyünk kifelé, amikor az ajtó közelében levő szenteltvíztartó vonja magára figyelmünket. A régi barokk tartály faragott azték kőoszlopon áll. Pontosan olyan, mint amilyent kint az ásatások területén, az újonnan kiásott templom sarkában láttunk.

Xochimilco, Mexikó Velencéje.

Mexikó város és Xochimilco között végig az út szélén indiáncsaládok csoportjai ácsorognak sokszínű virághalmok mögött és minden arra haladó kocsi felé maroknyi virágot nyújtanak. Az országút a százéves, öreg fák árnyékában végesvéig tarkállik ezektől a ragyogó foltoktól.

Vasárnap van, a falu főtere zsúfolt. Nagy jótékonyági bál és tombola van. A községháza előtti kertben sátrakat és bódékat emeltek. Az egyik oldalon az emelvényen katona-zenekar játszik. Éppen szünetet tartanak, a zenészek nyitott kabátban, kényelmesen lustálkodnak a székeken. A bennszülöttek fel-alá sétálgatnak és kíváncsian nézegetik a sorsjáték kiállított nyereménytárgyait. Divatos városi ruhák az eredeti mexikói népviselettel elegyednek össze, mintha két világ tagjai tartanának találkozót. A községháza előcsarnoka a bálterem. A kitért ajtó előtt mexikói szépségek állnak vihogó csoportokban és pajkos megjegyzéseket váltanak a katona-zenészekkel.

A tér közepén virágpiac van. Az út hosszában látott mindenfajta virág nagy halmokban hever itt, Fehérblúzos indián asszonyok kucorognak köztük a földön és állandóan árújukkal foglalatostkodnak. Némelyik közülük olyan félénk, hogy a kíváncsiak tekintete elől lehajtja fejét és nem engedi lefényképezni magát. Különös bájjal válogatják, locsolják és kötik csokorba a virágokat. Minden csokron fonctt szalmából hurkot hagynak, hogy ezen lehessen vinni. A délutáni nap szelíd fényében minden virág sajátos szépsége kibontakozik.

A kirándulók alkudoznak az eladókkal és tíz-húsz centavosért csuklójukon egész halom virággal távoznak. Ezeket autójuk ajtajára, szélvédőjére és lámpáira akasztják.

A nyári vendéglők agyonzsúfoltak a sok városi látogatóval. Találunk asztalt és miközben rendelésünkre várunk, a táncparketten kavargó vegyes ünnepi tömeget figyeljük. A szomszéd asztalnál férfiakból és nőkből álló zajos társaság ül. Az asztalra könyökölnek és nemcsak villáikkal, hanem ujjakkal is esznek. Rákiáltanak a pincérre, aki egykedvűen szolgálja ki őket.

Rövidnadrágos indián fiú járja körül a telepet. Nem lehet több, mint tizennégy éves. Sűrű, fekete haja símán hátra van fésülve, mint a művészeké. Vázlatkönyvet hord magával és néhány pesóért rajzot készít a vendéglő bármelyik vendégéről. Szomszédaink asztalához közeledik és anélkül, hogy engedélyt kérne rá, a lehangosabb fickót kiszemeli modellnek.

Néhány ceruzavonással tar fejet és hajlott törzset vázol fel. Ragyogó torzképrajzoló tehetségével a bibircsókos orrot is megörökíti a fiatal művész. A tar koponyára néhány csigalalakú hajszálat ragaszt, az állra pedig egy-két szemölcsöt. Nem telik bele öt perc és a kegyetlen arckép készen van. A fiú teljesen kifejezéstelen arccal nyújtja át. Ez már magábanvéve is arcátlanság.

A férfi egy pillantást vet a vázlatra, meghököl a tagadhatatlan hasonlatosság láttára és olyan mozdulatot tesz, mintha el akarná dobni a papírt. De azután erőt vesz magán és dölyfösen két pesót ad a fiúnak, a vázlatot pedig, anélkül, hogy a többieknek megmutatná, leteszi a széke alá. Miközben barátai azzal vannak elfoglalva, hogy hatalmas falatokban fogyasztják az újonnan érkezett ételt, lenyúl és titokban darabokra tépi a torzképet.

A tér távoli sarkában áll a templom. Ezt a tizenhatodik századból származó óriási épületet magas, rózsaszínű gipszvakolatot fal veszi körül és rácsos vaskapu zárja. A spanyol hódítások egyik krónikása elmondja, hogy ezen a helyen tizenöt-ezer indiánt kereszteltek meg egy napon. A szertartást nem annyira gondosan, mint inkább nagyon gyorsan végezték el.

A délutáni istentisztelet éppen véget ért és az indián asszonyok sötétszínezésű «rebozos»-okkal a fejükön kiözlönlének a kapun. Éppen olyan szigorúan ellenőrzik a fejek

befödését, mint akár Spanyol- vagy Olaszországban. A sálkendők szorosan símuló redői kiemelik az indián arcok jellegzetességeit.

A templomon túl kezdődik Xochimilco igazi látványossága, az úszó kertek birodalma. Jó régen a Kolumbus előtti időkben a chichimecan törzs népes települése állott a sekély tó partján. A falu lakosai már akkor is virágok és zöldségfélék termesztésével foglalkoztak. Kertjeiket fátörzsekből álló tutajokra ültették. Vékony földréteget szórtak reá és így bocsájtották a vízre. A tizennegyedik században ez a vidék azték uralom alá került és terményeivel ellátta a tizenkilenc mérföldnyi távolságban levő azték fővárost. Általánossá lett a nahuatl vagy azték nyelv, úgyhogy a falu idősebb, műveletlen lakosai még ma sem beszélnek spanyolul.

Idővel az úszó kertek megfeneklettek a sekély tó alján. A föld és a szél által elültetett virágok meg a fák gyökerei a talajhoz horgonyozták a tutajokat. Ma már csak a keskeny víziutak és a téglalakú szigetek összefonódott oldalai maradtak meg az eredeti állapot bizonyítékául. A víziutak nagy és kiterjedt csatornarendszert alkotnak. Sok közülök a faluig, a házakig terjed. Az újabb időkig néhány csatorna még Mexikó városba vezetett és Xochimilco terményeit ezen az ősrégi víziúton szállították a város piacára.

A falu határában folyó főcsatornán élénk a forgalom. A ladikosok vasárnapi látogatókra lesnek. Ha valaki megjelenik, sietve felajánlják szolgálataikat és versenyt dícsérik csónakjaikat. A laposfenekű s a vízen himbálódzó csónakok széles, síma deszkákból készültek. Ernyős fedéllel ellátott léccállvány szolgál védelmül a nap és az eső ellen. Minden csónakon friss virágfüzérek lógnak. Könnyű nádfonatú székek szolgálják az utasok kényelmét. A csónak farában pedig keskeny asztal áll, amelyre enni és innivalót lehet kirakni.

Fiatalos, hosszúhajú csónakosunk előre löki a csónakot. Szabályos ütemekben meríti a rudat a csatorna fenekébe. A vízen csónakok rajzanak. Az egyik oldalon felfelé haladnak, a másikon lefelé mennek. Fiatalemberekből álló jókedvű társaságok, családok csecsemőkkel és dajkáikkal

úsznak el mellettünk. A szájuk tele van enivalóval. Hogy a vídám lármát még növeljék, külön csónakokban zenekarok úszkálnak össze-vissza és huszonöt centavosért eljátszanak egy dalt. A zenekar rendszerint citerából, hegedűből és marimbából áll. A zenészek előadás közben erősen pártfogóik csónakjába kapaszkodnak.

Nem a zene az egyedüli dolog, amit a vízen árusítanak. A csónakokból meleg ételt is kínálnak. A csónak farában főzik apró faszén kályhákon. Árusok tolongnak mindenfelé, csillogó jéggel telt vödrökben gyümölcsöt és palackozott italokat kínálnak. Némely helyen a tolongás miatt megakad a forgalom. Itt egy család várakozik arra, hogy a csirkét megsüssék, amott két baráti társaság találkozik össze, másutt pedig mélabús dalt játszanak sok összekapcsolt csónak közönségének.

A virágfűzerek mellett minden csónak tele van csokrokkal, amelyeket indián asszonyok árusítanak a vízen. Testükhöz szabott könnyű kis csónakokban siklanak kiválasztott pártfogójuk oldalára. Gondosan kínálják azokat a virágokat, amelyek iránt még nem mutatkozott kereslet. Édes, meleg, behízelt hangon éneklnek néhány új fajta vagy szín dícséretét. Ezt a dallamot lehetetlen hangjegyekkel leírni. A gyakran megismétlődő kísértésnek csak olyanok tudnak ellentálni, akik köszívűek vagy kifogytak az aprópénzből.

A forgalom a főcsatornára korlátozódik. Jobbról-balról, magas sudár fákkal szegélyezett keskenyebb víziutak ágaznak szét. Ezeket a bennszülöttek csak öntözésre és a gabonatermés szállítására használják. Manapság ezek a vízszalagok elhagyatottak és csak lehullott szegfű vagy árva falevél himbálódik a síma felületen.

Néhány perc múlva a vasárnapi tömeg zaja elhalkul. Csónakunk lágyan siklik előre. Orrában nagytömegű illatos virág. Sötétkék az ég a fák változatos lombzatú koronái fölött. S a víznek fodros tükre tele van hintve a lenyugvó nap aranyos foltjaival. Ezt az aranyat semmiféle hódítási eszköz sem tudná elvenni az ősi, derűs néptől. Ez isteneik aranya és örökségük marad mindörökre.

Hontalanok.

Mikor átültették Európából ebbe a jóval dúsabb talajba, a Középamerikai Archaeológia tanára lett az egyik gazdag egyetemen. Magas, nehézkes alak, kiejtése erősen idegen-szerű. Idegen növény, de ebben az erősítő éghajlatban teljesen kivirágzott. Felfrissült munkakedvével olyan eredményeket ért el, amilyenekre otthon sohasem lett volna alkalma. Európában tevékenysége csak bizonyos meghatározott korlátok közé szorítkozhatott volna. Itt minden lehetőséget megadtak neki arra, hogy dolgozhassék és magánkutatásokat végezhesen.

Dolgozószobájában a könyvespolcok és az iratokkal meg jegyzetkönyvekkel borított asztalok között áll a féltve-őrzött, rekeszekre osztott faliszekrénye is. Minden rekesz fölé különös jel van ragasztva, mert mindegyik egy-egy maya képjelre vonatkozó összegyűjtött magyarázatokat és feltevéseket tartalmazza.

Ez a szekrény a legapróbb részletekig kiterjedő rendszerbe foglalt kutatás eredményeit foglalja magában. És amikor a tanár kiállítja gyűjteményét és elmagyarázza munkájának haladását, úgy áll a kis faliszekrény előtt, mint pap az oltár előtt. A tudomány miséjét mutatja be, olyan hívő, akit meggyőzött hivatása, olyan lélek, akinek a munka áldást jelent.

*

Egyik este a texasi mérnökből és régi cimboráiból álló társasághoz csatlakoztam Mexikó város egyik vendéglőjében. Különbőféle nemzetiségű és foglalkozású emberek üldögéltek itt együtt. Bár tudós nem volt a társaságban, mégis mindegyik közös új hazájára vonatkozó valamilyen tudo-

mányos szenvedélynek hódolt. Az egyik ásványokat és köveket gyűjtött, a másik növénygyűjteményben lelte örömét. Volt olyan, aki régi könyveket és az új haza térképeit gyűjtötte. Néhányan pedig főképpen a mexikói régiség-tudomány iránt érdeklődtek.

Egy darabig kellemesen folyt a társalgás. Mindegyiknek volt valami mondanivalója. De lassankint a társaság egyik tagja, egy francia fogorvos kezdte a társalgást kisajátítani. Gyérhajú, hízásra hajlamos ember volt. Azzal kezdte, hogy mindenre, amiről szó volt, megjegyzést tett nekem, mert mellette ültem. Végül nyíltan félbeszakította a beszédet. Arra a határozott eredményre jutott, hogy az aztékok és a mayák műveltsége éppen úgy, mint a világ minden egyéb művelődése, az ősi Babylonra vezethető vissza. Ezt a leghatározottabban be fogja bizonyítani könyvében, amely már tíz éve készül és rövidesen megjelenik. Igényt tartott arra, hogy ő találta meg minden nemzet jelképeinek, időszámításának, népi hagyományainak, vallási és társadalmi berendezésének közös kulcsát, a babiloniaktól megállapított csillagászati adatokban.

A többiek időnkint elmormolt ellenvetése még jobban feltűzelte. Arca kivörösödött, mintha a guta kerülgetné és harsogó hangon, lármázva beszélt minden irányba s még a mexikói pincért is arra kényszerítette, hogy beálljon hallgatóságába. Azután engem fogadott bizalmába és matematikai képletekkel bűvészkedve biztosított arról, hogy csak három olyan tudós van a világon, aki fel tudná fogni az ő elméletét.

A többieket untatta ez a bizalmaskodó gáncsoskodás és az az egyetlen gondolat foglalkoztatta őket, hogy miképp szabadulhassanak el. Texasi barátom felhasznált egy pillanatnyi szünetet, felemelkedett és ezzel jelt adott a szétoszlásra.

Amikor az éjféλι utcán hazaballagtam, eltűnődtem azoknak a szerencsésjén, akik minden emberi tevékenység magyarázatát a régi Babylon csillagaiban találják.

*

Egy másik estén csendes társaság gyűlt össze az osztrák klub tiroli borozójának kerek asztala köré. Kedélyes, *gemütlich* társaság volt, vörösborral telt poharak gyűrűje állt előttük. A báró és jómagam kivételével valamennyi Mexikó fővárosának lakosa volt.

A bárónak magas, nyulánk, hibátlan alakja, sápadt, hosszúkás arca és okos homloka volt. Szeme fáradt, de mély érzést tükröző tűzben égett. Orra a legnemesebb fajtájú sasorr volt, száját pedig vértelen, keskeny ajkak zárták.

Nem beszélt sokat s csak az est közepetáján tudtam meg, hogy azelőtt ulánustiszt volt. Három év óta egy olajkutató társaságnál van alkalmazásban. Lovon kétnapi járásnyira lakik Puerto Mexikótól. Felesége, akit még az Ausztriában töltött idő alatt vett el, nem bírta a gyilkos, forróégövi éghajlatot. Itt tartózkodik tehát a hegyek között s férje időnkint néhány napra meglátogatja. Érdekes dolgokat beszélt a Papantla közelében lévő romok felfedezéséről. Olajkutatás közben botlott beljük a vadonban. A hely pontos meghatározására vonatkozó élénk kérdezősködésekre azt felelte, hogy roppant fárasztó és szinte lehetetlen utazással járna, ha újból oda akarnánk jutni.

Nem panaszkodott életére — az asztal körül ülő emberek csak futólagos ismerősei voltak — de bármiről beszélt, mindig ugyanarra tért vissza: bárcsak a hőség ne volna odalent olyan elviselhetetlen. A vadonban töltött hosszú hónapok után, egy estét töltött az osztrák klubban, honfitársai között, meghallgatta a hazai híreket s azután kissé felfrissülve, kissé emelkedettebb hangulatban visszatért a trópus poklába, hogy megkeresse kenyerét.

Az első volt, aki a társaság tagjai közül visszavonult. A többiek még javában ábrándoztak. Felidéztek a császári Bécs régi napjainak és a rózsás multnak emlékét. Azt mondta, hogy másnap reggel nagyon korán kell felkelnie, mert le kell mennie a síkságra, az olajmezőkre. Amikor elbúcsúzott, könnyedén meghajolt. Úgy tűnt fel nekem, hogy összevágta a sarkát is, amelyen egykor csengő ezüstsarkantyút viselt.

Az asszonyi fiatalságnak talán már a harmadik virágzását élte, senki sem tudta határozottan megmondani, milyen nemzetiségű. Annyi bizonyos, hogy nagyszerű festőnő volt és házában az egész mexikói művészársaság megfordult. Megmutogatta nekünk műterem-lakását és különös festményekre hívta fel figyelmünket. Ezek azt mutatták, hogy Mexikóban a legszélsőségesebb újszerűségek is gyökeret tudtak verni. Kubista szobrok álltak mindenfelé. De voltak népi szöttesek, cserépedények és paraszttabák, amelyek különleges légkört varázsoltak erre a helyre. Az egész lakás bútorzata a lehető legegyszerűbb volt, könyvszekrényekből és néhány dívánból állott.

Az egyik szobában angolul társalgó csoport tartózkodott. Ezeknek nem mutattak be bennünket. A második szobában ültünk le, olyan lámpa alá, amelynek vadul festett papírrnyője volt. A művésznő hamuszínű szemével maga elé meredt és halk, lassú beszédben ismertette a mexikói művészeti mozgalmat. Arc kifejezése rideg volt. Rövid szőke haja símán, apródszerűen lógott a fülére és csak finom, eres ujjai árulták el a benne rejlő nyugtalanságot, az örök keresést. Vázlatokat és képeket mutatott nekünk, a amelyeket messze délen készített.

Jöttek-mentek az emberek. Benéztek, integettek és továbbmentek. Két fiatal mexikói lépett a szobánkba. Az egyik festő volt. Túlzottan merész freskóját a diákok tüntetése miatt éppen most távolították el az egyik középülettől. A megnemértett lángész sértett arckifejezésével jártkelt. A másik egy ultra-modern iskolának volt a költője. Mindenki tudta és értékelte azonban azt a nagy érdemét, hogy öszülő háziasszonyunk életében ő jelentette a szerelmet. Ezzel a dicsfényvel maga körül ment egyik szobából a másikba és üdvözölte a különféle művészársaságokat.

Amikor eltávoztunk, minden irányból cigaretta füst hömpölygött a kis előcsarnokba és vitatkozó fiatal hangok követtek bennünket. Háziasszonyunk a modern apostol fáradt kézmozdulatával mondott istenhozzádot nekünk és becsukta az ajtót.

A régebbi kutatások.

Az úttörő.

A tizennyolcadik században az «Új spanyolország királysága»-nak nevezett amerikai spanyol gyarmatokat többé-kevésbé a polgári rend korlátai közé szorították. Az első időszak szüntelen zavargásai, a forrongó lakosság nyugtalankodásai a meg nem hódított területen, véget értek. A mayák utolsó védőbástyája Peten szigetén, ahol ősi hagyományaik szerint éltek, 1697-ben elesett. A feledés fátyla borult a véres multra. A harcias népből békés lakosság lett és az elhagyatott templomok fölött rohamosan nőtt a vadon bozótja.

A hódítás óta állandóan történtek szórványos kísérletek arra, hogy a Cortez megérkezése előtti időszakról anyagot gyűjtsenek. Európában általános volt az érdeklődés az Újvilág furesaságai iránt. Don Antonio Mendoza, Mexikó első alkirálya hatvanhárom rajzot készített olyan őskori építményekről, melyeket «régiségek»-nek tartott és elküldte azokat V. Károlynak. Egyúttal magyarázó szöveget is mellékelte hozzá, a bennszülött indiánok felvilágosításai alapján. Az a hajó, amely a könyvet szállította, francia kalózok kezébe került és sok kalandozás után a kézirat a párisi királyi udvarba jutott. Az angol követség lelkésze megvásárolta és Londonba küldte, ahol a képek a magyarázó szöveg angol fordításával kerültek kiadásra.

Mind az Ó-, mind az Újvilágban olyan zavaros állapotok voltak, hogy gondosan megszervezett kutatásokat nem lehetett folytatni. De a leghevesebb és a legveszedelmesebb századok mégis elmúltak. A szabadság hajnalán új tudományos érdeklődés kezdett ébredni. A tudomány nem volt

már a kiváltságos osztály előjoga, hanem mindig több ember állt a szolgálatába. Az ősi amerikai művelődést sok egyházi és világi író kezdte vizsgálni, sőt még indián is akadt, aki ezzel a kérdéssel foglalkozott.

Ennek a növekvő érdeklődésnek volt következménye az a parancs, amelyet a spanyol király küldött Guatemala kormányzójának. Ebben elrendelte, hogy vizsgálják át a Palenque város közelében, 1774-ben a véletlen folytán felfedezett romokat. A kutatással del Rio kapitányt, az ottani helyőrség egyik tüzértisztjét bízták meg. 1786 tavaszán kezdte meg Palenqueben bújárkodását és több mint egy évig maradt ott. Ez idő alatt a maya épületekről, a bennszülöttek szertartásairól és a népszokásokról gyűjtött adatokat.

Abban az időben gyarmati szolgálatra csak olyan emberek vállalkoztak, akik azt remélték, hogy kincset találnak. Régiségteni és néprajzi kutatásokra való szellemi felkészültségük tehát nem felelhetett meg ennek a feladatnak. Del Rio azonban lelkiismeretesen látott neki a munkának. Néhány száz favágót vitt arra a helyre és megtisztította a tájat az őserdő növényzetétől. Korlátolt tudásának határain belül, minden erejét a munkára fordította és azon fáradozott, hogy értékes és pontos leírást adjon a romokról. Benyomásait nem tudta mindig meghatározni és ezért beszámolóiban gyakran folyamodik hasonlatokhoz, amelyeket Róma és Egyiptom klasszikus épületeiről vesz. Jártas az akkoriban közzájon forgó legendákban. Ezek arról szólnak, hogy a hittérítők képében maguk az apostolok látogatták meg Amerikát. S ezért különös jelentőséget tulajdonít a néhány templom kődomborművein látható keresztalakú díszítő elemeknek.

Az ország zavaros viszonyai késleltették az elkészült beszámoló megjelenését. Először 1822-ben Angliában látott napvilágot azzal a magyarázattal, amelyet dr. Paul Felix Cabrera fűzött hozzá 1794-ben. Ez volt a címe: «A Del Rio kapitány által feltárt emlékművek részletezése és összehasonlítása az egyiptomiak és más nemzetek alkotásaival.»

Cabrera tanulmányának súlyát a szerző doktori címe

adja meg, mert ez magasabbfokú képzettség jele. De milyen eszközök álltak akkoriban a régiségtudomány és a néprajz szolgálatában? A távoli világrészekről szóló tudósítások forrásai mesék, legendák és kalandortörténetek voltak. A tizenyolcadik században az egyetemek előrehaladottabbak voltak ugyan, mint a középkorban, de a modern tudomány és az oknyomozó történelem alapköveit még nem rakták le. A világnak csak kis részét fedezték fel még és a meglepő új felfedezéseket csak úgy értették meg, ha összehasonlították azokkal a területekkel, amelyeket már ismertek. Közös vonásokat kerestek az Ó- és az Újvilág között. Alapos vizsgálódás nélkül külső és belső hasonlóságokat állapítottak meg. Akkoriban hihetetlennek látszott, hogy az Újspanyolországban talált «régiségek» független művelődés termékei.

A tudós.

Alexander von Humboldt 1769-ben, Berlin közelében, Tegelenben született vagyonos családból. Már kora ifjúságában sokat járkált szülőföldje erdeiben s nagyon megszerette a természetet. Legkedvesebb olvasmányai az utazásokról és felfedezésekről szóló mesék voltak, köztük *Robinson Crusoe* is. Életét a természetimádat és a kóborlási kedv irányította. Amikor egyetemi tanulmányait befejezte, rövid időre állami szolgálatba lépett Mining és Smelting kerületben. De huszonkilenc éves korában már Párisban találjuk, ahol kizárólag kiválasztott tárgyainak tanulmányozásába mélyedt. Résztint újonnan szerzett, részint pedig még otthonról, gyermekkorából származó összeköttetései révén, Madridba került. Itt a spanyol király, aki maga is szenvedélyesen szerette az ásványtant, meghívta Aranjuez-kastélyba. Ajánlóleveleket és különös kiváltságokat kapott mexikói és perui kutatókhoz. Abban az időben ezek még féltékenyen őrzött spanyol gyarmatok voltak.

A kormány vezetőket adott mellé s ezekkel előbb Dél-Amerikát utazta be, azután pedig 1803 márciusától 1804 júniusáig több mint egy évet Mexikóban töltött. Ebben az időben Yucatant és jellegzetes maya építészetét olyan mély

homály fedte, hogy Humboldt egészen kihagyta a félszigetet útitervéből. A ma olyan nagy hírnek örvendő yucatanai városromokat csak 1838-ban fedezték fel újra a fehér ember tudománya számára.

Humboldt gondosan felhasználta a különös kiváltságokat és Mexikó minden más részében kutatott, rajzolt. Volt Mitlában, amelynek csodálatos mozaikfalait részletesen leírja. Megértette a xochicalcói templomalapzat művészeti jelentőségét és hosszasan tárgyalta művében. A mexikói fennsík valamennyi romja közül — érett kifejlődésében — ez áll a legközelebb a mayák művészetéhez.

Mialatt Humboldt Mexikó városban tartózkodott, tudomást szerzett egy óriási azték kőbálványról, amelyet 1790-ben a vízvezeték építése közben ástak ki. Az akkori alkirály az egyetemnek ajándékozta a szobrot. De a vakbuzgó tanári kar kifogásolta a pogány ereklyét és a kertben elásatta. Hiába könyörgött Humboldt, hogy adjanak alkalmat neki a szobor megtekintésére, minden befolyásos támogatás is hasztalannak látszott. Végül egy püspök közbelépésére engedélyt kapott, hogy feltárja, lerajzolja és tanulmányozza. Amikor munkáját befejezte, a bálványt haladéktalanul ismét elásták.

Humboldt nem elégedett meg azoknak a romoknak a meglátogatásával, amelyek a főváros közelében, vagy más könnyen hozzáférhető helyen voltak. Vera Cruz államba, Papantlába utazott. Ezt harminc évvel előtte vadászok fedezték fel és nagyon nehezen lehetett megközelíteni. Mint különös érdekességet említi, hogy az ottani templom alapja nem téglából vagy kötörmelékkal kevert agyagból épült, hanem terrasz-szerűen egymásra rakott óriási kőtömbökből. Az ő idejében számos szobor állt még a fülkékben, amelyek ma már üresek.

Művének köteteiben Humboldt nemcsak a Kolumbus előtti idők művelődésének régiségeit, hanem a világrész ásványtanát, földrajzát és növénytanát is tárgyalja. Térképei megbecsülhetetlen értékűek, mert felvette az országnak olyan részeit, amelyekről előbb térképek még nem készültek. Részletesen leírja a romokban heverő városok

építészetét s a még érvényben levő pogány szokások maradványairól is beszél. Az aztékok képjelírésának néhány példányát megőrizte és magával vitte hazájába. Megállapították, hogy ezek egy templomépítésnél szükségelt anyag és munka jegyzékét foglalták magukban, tizenkilenc évi időszakra. Fel voltak jegyezve a földbirtokok elnevezései, a tulajdonosok nevei, a birtok nagysága és a talaj minősége. Voltak köztük okmányok, amelyek panaszokat, peres ügyeket és ítéleteket tartalmaztak, számlák, amelyek az élelmszerszállítmányok átadását bizonyították és adónyugták.

Humboldt megfejtí az indián képjeleket és hasonlóságot talál köztük és a kínai vonalas jelképek között. A tudományos adatok gazdagságából levont következtetéseit egyszerűen és tartózkodón tárja fel. Némely jelenségre vonatkozó felfogása csodálatosan újszerű. Más esetekben viszont, amikor magáévá teszi az ősi indiánok csillagászati örökségét, feltűnő tájékozatlanságot tanúsít és feljegyzéseik óriási jelentőségének figyelembevétele nélkül, egyszerűen ábrándoknak nevezi azokat.

«*Essai politique sur le royaume de la Nouvelle Espagne*» (Politikai tanulmány az Újspanyol királyságról) című tanulmánya először Franciaországban jelent meg 1811-ben. A művet a spanyol királynak ajánlotta. Hogy az uralkodó miképpen fogadta a könyvet, amely nyíltan feltárta és bátran bírálta a gyarmati viszonyokat, nem tudjuk. De a közönség buzgón olvasta s a francia kiadást tüstént követte az angol fordítás, amely egyidejűleg jelent meg Londonban és New Yorkban. A könyvnek különös érdekességet kölcsönzött az a körülmény, hogy az író bátran elítélte ugyanazt a kormányzatot, amely tanulmányútját elősegítette.

Humboldt könyveit a tudományos világ elismerte. Német és francia társaságok nyújtottak neki anyagi segílyt művei kiadásához, éppen úgy, mint ahogy előbb utazási költségeinek fedezéséhez is hozzájárultak. De a legtöbb kiadást ő maga viselte. S bár gazdagon illusztrált kötetei méregdrágák voltak, mégis több, mint 40,000 fontot költött magánvagyonából könyveinek kiadására, s ez az összeg bizony nem térült vissza.

Hármas lépcsőzetű templomalapzat Calixtlahuacánban.

Faragott kőoszlopok Chichen-Itzában.

Kilátás a templom alapfalai közül,
(Calixtlahuaca.)

(A University Museum fényképe,
Philadelphia.)

Arany melldisz.
(Museum of Mexico D.F.)

Kariatidák a régi Chichenben.

A calixtlahuacai kerek-templom alapfalai. (Toluca.)

Xochimilco : Csatornarészlet.

Humboldt még öreg korában is sokat utazott, ugyan már csak Európában, s néhány kényes diplomáciai megbízatást is vállalt. Életének utolsó éveiben szerény, kis állami nyugdíjból tengődött s szegényen halt meg, mint a nagy tudós önzetlenségének ragyogó példaképe.

Az áltudós.

Del Rio és dr. Cabrera könyvében a sorok közül kiütököző ártatlan és nem szándékos kontárság veszedelmessé növekedett Guillaume Dupaix művében. A könyv az «*Antiquités Mexicains*» (Mexikói régiségek) címet viseli és egy dragonyoskapitány 1805—6—7-ben történt utazásairól számol be.

Dupaix elbocsátott francia tisztként került a spanyol gyarmati szolgálatba. A spanyol király parancsára ő is felfedező útra indult a városromokhoz. Castañeda, a rajzoló és egy írnok volt a kíséretében; dragonyoskülönítményt küldtek előre, hogy a társaság biztonságáról gondoskodjanak. Mindjárt az utazás első napján támadás érte őket és a kutatótársaság csak úgy tudta folytatni útját az ország belsejébe, hogy az ellenséges falura tüzelt, miközben az indián lakosok közül néhány életét vesztette.

A kutatások megkezdése céljából a társaság először Palenque felé tartott, mert a romokban heverő maya városok közül általában ezt tartották a legművészibbnek. Később Mitlába, a mexikói völgy akkoriban ismert legbámulatosabb romjaihoz is ellátogattak.

Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy Dupaix tudott Humboldt utazásairól, de nem tanult a német tudós tapasztalataiból és eredményeiből. Úgy látszik, Dupaix főképpen azt akarta, hogy francia műveltségével büszkélkedjék a spanyolok előtt. 1834-ben, Párisban megjelent könyve párhuzamos francia és spanyol szöveggel jelent meg. Utazását, mint a veszélyekkel vívott szüntelen harcot írja le, melyet csak a hatalmas kormányzat védelme alatt lehetett megtenni. Ez riasztotta vissza a további tudományos kutatásoktól. Del Rio felfedező útjának eredményeit nézi

és ócsárolja, viszont nagyítva írja le saját hőstetteit, amelyeket állig fegyverzetten ugyanazon a földön végrehajtott a palenque-i romok közt töltött, rövid táborozása idején.

Leírásában messziről hozott hasonlatokkal fitogtatja tudását. Alig van könyvének olyan lapja, amelyen ne emlegetné Egyiptom és más világrészek ősi maradványait. A társaságában lévő rajzoló érdekes vázlatokat készített a romokról és az őserdő növényzete alatt talált kövezett utakról. Anélkül, hogy tudta volna, mire valók az európai szemnek annyira idegenszerű alkotások, lelkiismeretesen lerajzolta az épületek és hidak szerkezetében használt boltozatokat. Néhány kép meg is jelent a könyvben. Dupaix-nek azonban oly kevés érzéke volt a művészi értékek iránt, hogy a Palenqueben levő legszebb domborművekről és szobrokról könyve számára nem is készített vázlatokat.

A harminchárom évvel később érkező Stephens, akinek egész felszerelése néhány málhahordó öszvérből és egy esernyőből állott, észreveszi ezt a hanyagságot. Úti előkészületei közben gondosan áttanulmányozta a Kolumbus előtti romokra vonatkozó irodalmat és szelíd ember létére is felháborodását fejezi ki Dupaix elhibázott leírásai miatt.

Az ilyen felfedező utak, — mint amilyen Dupaix-é is volt — amikor a katonák gondtalanul éltek a romok között, tüzet raktak, főztek, követ törtek, összefüstölték s elcsúfították a falakat és freskókat, többet ártottak a régi épületeknek, mint amennyi ismerettel gazdagították a tudományt.

Kétséges, hogy az ilyen könyv, mint amilyen ez a leírás, hozzájárult-e az általános tudás fejlesztéséhez. Hiszen ezeket becsempészték a közhasználatba, sőt még a tudomány szótárába is belekerültek olyan megtévesztő összehasonlítások és kifejezések, amelyek ugyan jogtalanul, de mind a mai napig élnek.

Ilyen például a «pyramis» szó alkalmazása a Kolumbus előtti templomalapzatokra. Humboldt műveiben feltétlen és határozott különbségeket állapít meg a mexikói és egyiptomi építmények között. Az egyiptomi gúlák csupán sír-

emlékül szolgáltak és nem volt szerepük a vallási életben. Hatalmas kötömbökből álló szilárd építmények. Vonalaik egyenesen haladnak felfelé a hegyes csúcsig. A Kolumbus-előtti alapépítmények csak arra szolgáltak, hogy emeljék a tetejükre épített templomokat. Ezek a templomalapzatok mindig terrasz-szerűen készültek és oldalról nézve vonaluk gyakran megtörik. Széles lépcsők vezetnek a tetőn levő síkra, amely naponkint fontos vallási szertartások színhelye volt. A terraszok homlokzatát aránylag kis épületek borítják. Ezek földből és kötörmelékből készültek és gyakran különféle mintázatú csoportokat alkotnak. Így jobban kiemelik a magasságot és változatossá teszik az épületet.

A Kolumbus előtti épületek között egyetlenegy olyan van, amely az igazi gúla hatását kelti s ez a Mexikó város közelében, San Juan Teotihuacanban álló «naptemplom» lábazata. De ez most nincs olyan állapotban, mint ahogy eredetileg építették. Sajnos, éppen a huszadik század elején, amikor a Kolumbus előtti épületeket helyreállították, az építőket az egyiptomi alkotásokkal való hasonlatosság ábrándja megtévesztette.

Mind a mai napig a tudomány az ősi amerikai művelődés iránt csak nemtörődömséget, hanyagságot és méltánytalanságot tanúsított. Példának okáért, a Cortez előtti maya kódexek közül csak háromnak a létezéséről tudunk. Pedig ezek igazi alapjai a maya-történelem kutatásának. Az egyiket közülük a «*Codex Peresianus*»-t alig ötven éve (1888) fedezték fel: a párisi Bibliothèque Nationale egyik papírkosarából halászták ki.

A Kolumbus előtti művészet.

Az embertannal és a régiségtudománnyal foglalkozó tudósok általában megegyeznek abban, hogy Amerika Kolumbus előtti lakossága meghatározhatatlan történelemelőtti korszakban élt ezen a földrészen. Újabbkori tudósok olyan emberi maradványokra akadtak ott, amelyek szerintük legalább huszonötezer évesek.

Számos elmélet van arra nézve, hogy e sötét kor előtt, honnan vándorolt az emberi faj Amerikába? Az egyik elmélet szerint valamikor az elmúlt huszonötezer és a tizenkétezer év közötti időszakban egy anyaország — talán a csendesóceáni Mu, vagy az atlantióceáni Atlantis — valami katasztrófa következtében elsüllyedt, miután művelt gyarmatokat alapított szerte a világban. Mindkét óceánnak számtalan nagyobb és kisebb szigete bizonyítja azt az állítást, hogy valamikor itt nagyobb szárazföldek voltak. A Mu elméletet valószínűsítik bizonyos hasonlatosságok, amelyek a Csendes-óceán szigetei, Tahiti, Easter Island és Ázsia, valamint az ősi Amerika kőbálványai, vallási szertartásai és szótövei között vannak.

Ezek a hasonlatosságok azonban olyan távoli, kezdetleges korszakra vonatkoznak, hogy a jelenleg ismert Kolumbus előtti művészet maradványairól folyó vitában nem használhatók. A szakemberek egybehangzó véleménye szerint a Kolumbus előtti művelődés termékei, amelyeknek igen nagy a művészi becsük és nem sorozhatók a kezdetleges vagy elavult alkotások közé, legfeljebb kétezerévesek. A legtöbb közülük az elmúlt ezernégyszáz és hétszáz év között levő korszakból származik. Ez a korszak annyira távol esik attól az időtől, amikor a többi világrésszel való

érintkezés egyáltalában valószínű, hogy azt a művészetet, amely a későbbi korban virágzott, külön a nyugati földgömb, ősi és eredeti amerikai művészetének kell tekinteni. A magasabb művelődések közül egyik sem tartott háromezer—háromezeröttszáz évnél tovább. A hosszú idők folyamán csaknem négyszeresére növekedett ez a korszak. Ez a bizonyíték mutatja, hogy a Kolumbus előtti népeknek elszigeteltségben kellett élniök, akármilyen elméletet vallunk bevándorlásukra vonatkozólag.

Az a gondolat, hogy a Kolumbus előtti népek nagyon kezdetleges állapotban, csupán öntudatlan és csírában levő művelődési hajlammal vándoroltak ide és hogy művelődésüket függetlenül és elszigetelten fejlesztették ki, abból a tényből született, hogy nem volt sem marhájuk, sem más teherhordó állatuk, lovuk vagy elefántjuk. A kereket nem ismerték és nem volt húzható közlekedési eszközük. Nem tudtak a rizsről, amely pedig Ázsiában már a történelem előtti idők óta ismert volt. A spanyolok megérkezésekor a bennszülöttek még kőszerszámokat használtak.

Néhány tudós, tekintet nélkül az időpontra, kétségbevonja a Kolumbus előtti művelődés eredetiségét. Azt vitatja, hogy már teljes kifejelettségében ültették át, mert csak a két utolsó évezred tökéletesített művészete található fel itt és nincs nyomuk a fejlődési fokozatoknak. Ellene szól ennek az állításnak az Amerikában mindenfelé található régiségek növekvő száma. Bár ezeknek kisebb a művészi értékük, mégis bizonyítékul szolgálnak arra, hogy ezen a szárazföldön számos régi művelődés maradványai mentek veszendőbe.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni az elszigetelt fejlődést, ha a nyugati földgömbnek és a művelt világ többi részének művészetét egymással összehasonlítjuk. Az a művészet, amelynek elvei alapján a mai fehér ember benyomásait megszerzi és kifejezésre juttatja, ötezer év alatt alakult ki Egyiptomtól Szibériáig és Angliától Kínáig terjedő, egymással mind sűrűbben érintkező földrajzi egységen. A gótikát tartják a legtöbben Nyugat-Európa jellegzetes kifejezőmódjának. De csak egy pillantást kell reá vetni és máris látjuk

azokat a kimeríthetetlen forrásokat, amelyek útnak indították és megérlelték az európai művészetet. Az utóbbi években Perzsia és Arábia szigorúan vallásos mohamedán területeiről érkeztek fényképek. Ezeken a helyeken azelőtt nem engedték meg a mecsetek és más szent épületek fényképezését. A képek mutatják, hogy a csúcsíveket és az úgynevezett gót stílus egyéb díszítési elemeit ott már a VI.—VIII. századokban is használták. A bizánci birodalom fényűző udvara, a szaracénok beözönlése Európába és a keresztes-hadjáratok hozták a gótika magvait Nyugat Európába. A Szent Sírhoz járuló zarándok-seregek megpillantották Kelet elragadó épületeit, lassan ízlésük is e stílus felé hajlott és átültették saját talajukba. Az Európában használatos építési anyagot, a követ, téglával cserélték fel.

A Kolumbus előtti művészetnek nem volt ilyen ösztönző érintkezése. Két sarkvidék és két olyan óceán között feküdt, amelyen hajóközlekedés még nem volt, fejlődése útján tehát teljesen egyedül haladt. Mindaz, amit ezek az emberek művészetükben kifejezésre juttattak, saját agyukban született meg és saját képzeletükkel dolgozták ki.

A népek fejlődésének vonala több tényezőtől függ, ilyenek: az éghajlat és az egészségi viszonyok, a környező növény- és állatvilág, a táplálékszerzés körülményei, a kéznél levő nyersanyagok, valamint az ösztönző szomszédokkal való érintkezés. A nyugati földgömbön a rézbőrű ember nem volt érintkezésben más világrészekkel. S a Kolumbus előtti Amerikában mégis megtaláljuk az élet feladatainak más törzsekéhez hasonló megoldási módját. Az értelmi fejlődés bizonyos színvonalán álló népek hajlamosak a művészet és a lét kérdéseiben hasonló megoldási módokra. Kisgyermek akár New Yorkban az Atlanti-óceán tengerpartján, akár Bombayben a Gangesz partján, akár Budapesten a Duna mellett játszanak, árkot ásnak, alakokat rajzolnak és házakat építenek a homokban. Fejletlen értelmiségi fokuk hasonló, játékszanyaguk is ugyanaz. Az európai paraszt mosónőnek ugyanolyanok a mozdulatai és a fogásai, mint a ceyloni malájnak, mert foglalkozásuk és céljuk ugyanaz. A Kolumbus előtti műv-

szet nem ismerte a fazekaskorongot és mégis az etruszkokéhoz hasonló alakokat és rajzokat állítottak elő. Valamennyi világrész cserépedényei között egyforma alakú tányérokot, tálakat és korsókat találunk, mert azok ugyanazt a szükségletet szolgálják és hasonló módon készülnek.

Ha az éghajlat és a nyersanyagok hasonlatosságához egyforma szellemi színvonal járul, meglepő hasonlatosságokat találunk a külön-külön fejlődött művészet és művelődés között. Látni fogjuk, hogy a Kolumbus előtti művészet néhány olyan megoldást is alkalmazott, mint a hellén esztétikusok elveit fejlesztő más népek. Vannak továbbá olyan megoldások, melyek csak halvány hasonlatosságot mutatnak az általunk ismert művészi kifejezési módokkal. Végül vannak olyanok, amelyek teljesen idegenek számunkra. Hogy jobban megvilágítsuk mindezt, először a hasonlóságokat tárgyaljuk s csak azután térünk át a Kolumbus előtti Amerika külön fejlődésére.

Az ősi görög művészet kedvelt alakjai a Kariatiszok és az Atlantiszok. A mayák is alkalmazták építészetükben az emberi alakra formált kőtömböket, amelyek szintén támaszul szolgáltak és gyakran még a tartásuk is meglepő hasonlatosságot mutat.

Az előbb a napon szárított s később égetett téglakészítése Kisázsziából ered, az «adobe» elnevezéssel együtt. A Kolumbus előtti azték és tolték templomok alapjai is ugyanilyen eljárással gyártott «adobe» téglából épültek. Közép-Amerikában éppúgy, mint a mohamedán területeken a díszítések legjelentősebb része feliratokból áll. A mohamedánoknál a Koránból vett idézetek lángoló betűi veszik körül szegély alakjában a tornyokat, itt pedig képírással jelképeket alkalmaztak nemcsak függőleges felületeken, hanem az ajtószárfákon, sőt még a szobrok alsó részén is.

A freskófestészet a tizenötödik század végéig általánosan használatos volt a keresztény Európában. A Kolumbus előtti templomok oltárait és falait is ugyanígy díszítették a bennszülöttek. A festéket gyakran a vakolat nedves felületére alkalmazták.

A fehér ember által ismert kiegészítő színeket és árnya-

latokat a rézbőrű ember is felfedezte önmaga számára. Mivel azonban a színérzék részben a hagyományokon alapszik, részben a világítástól függ, a mayák a görögöktől és az etruszoktól eltérő módon alkalmazták azokat. A Kolumbus előtti időkben a színeknek fontos jelképes jelentőségük volt. A fekete a halálnak és északnak volt a színe. A mayák legjobban a zöld színt kedvelték, mert zöld volt a kukorica, a quetzal-madár és a jadeit. Talán éppen jelképes színe és ritkasága miatt becsülték többre az aztékok a jadeitot még az aranynál is.

A templomokhoz és a palotákhoz vezető utaknak háziállatok szobraival való díszítése általános szokásban volt és van. Az egyiptomiak jelképes állatukat, a szfinkszet állították fel, az ázsiaiak zarándokútjukat a szent elefánt szobrával szegélyezték. A fehér ember kedvelt alakja mindig az oroszlán volt és még ma is sok középület bejáratát őrzi. A maya templomok előtt a «Tollas kígyó» hatalmas kőteste terpeszkedik.

A fehér emberek szemében a koponya és a keresztben fekvő csontok mindig a halált jelképezték. Megtalálhatjuk ezeket a középkori szerzetesek sírkövein, mérget tartalmazó üvegeken, kalózok zászlaján és — a legújabb alkalmazásban — figyelmeztetésül a magasfeszültségű villamos áramokat vezető tornyokon. Hasonló gondolatársítást eredményezett ez a jelkép a Kolumbus előtti Amerikában. Koponyát és keresztbe rakott csontokat látunk a chichen-itzai és uxmali «Halottak kertjében».

Az egyes mértani rajzokat, — beleértve a keresztet is — nemcsak a kaukázusi faj ismerte, hanem tőlük függetlenül a Kolumbus előtti művészetben is megtalálhatjuk, tökéletesített összeállításban. Olyan faj, amely annyira jártas volt a csillagok megfigyelésében, mint ez a vörösbőrű, a szó szoros értelmében az égről másolhatta az efféle alakzatokat.

Különböző vallásokban, így a mayákéban is megtalálhatjuk azt a szokást, hogy az istenséget egymagában, elkülönítve helyezik el s a lábaihoz építik az oltárt. A szentek szentje elsötétített hely, ahová csak néhány kiváltságos

léphet be. A középkori templom homályos, titokzatos oltárát szintén faragott válaszfal különítette el a keresztény hívőktől. Az első spanyolok azt írják, hogy a maya és az azték papok «a mi dominikánusainkéhoz hasonló» fekete ruhát viseltek.

A Kolumbus előtti népek templomaikat és középületeiket leginkább magaslatokra emelték. Ugyanezt megtaláljuk más világrészekben is. Az egyiptomiak óriási kőtömböket raktak egymásra. Az Akropolis romjai Athén fölött, kőszirten állanak és a klasszikus Görögország hajdani felsőbb-ségét hirdetik. A buddhisták mesterséges dombokat emeltek, hogy azokra helyezték szentélyeiket, szent oszlopaikat. Lhassában a Dalai Láma zárda-városa hegytetőről uralkodik a sárga faj számtalan millióin. A keresztény építészetnek csak ezeket a példákat kellett utánoznia, hogy templomait és kolostorait magasra, domboldalakra építse. A síkságon pedig a fák és az épületek fölé emelkedő templomtornyok ugyanezt a célt szolgálták. Miként más világrészek törzseire, úgy a mayákra, aztékokra és toltékokra is a magasságnak és a nagyságnak ugyanazok az elemei hatottak és így pogány templomaikat mesterséges magas alapzatra építették.

A régi varázsló, a csillagász és a Földközi-tenger partján élő dervis, magas, csúcsos fejdíszet viselt, amely már távolról megkülönböztette őt a többiektől. Ugyanezt a célt szolgálja a római katolikus püspök süvege. Meglepően hasonlít ez a Palenque domborművön látható maya főpap fejdíszére. Napjainkban az egyházi szertartásoknál használatos selyem biretumnak is ugyanaz a szerepe.

A babiloniak és az asszírok agyagtáblácskákra, az egyiptomiak papirusz-nádból készült papírosra, a klasszikus időkben viaszra és a középkori századokban pergamenthártyára írtak. A Kolumbus előtti idők főpapja az agave lepréselt rostjaira és fehérre fényezett özbörrre írt.

A Kolumbus előtti Amerikában éppen úgy az elsőszülött fiú örökölte a rangot és a vagyont, mint manapság Angliában. A fehér zászlót, amely Európában a békés szán-

dék jelképe, a meghódoló bennszülöttek is magukkal vitték, amikor a hódító csapatok elé vonultak.

A Kolumbus előtti népek városai között olyan erős alapú utakat, műutakat építettek és azokat olyan tökéletes cement-burkolattal borították, hogy az őserdő évszázadokon át sem tudta elpusztítani. A simításra kézzel görgetett óriási köhengereket használtak. Az út két oldalán mélyedés volt, amely a csatornázást biztosította. A városokat az utcák hálózata szelte keresztül. A kitűnően kövezett utcákat naponta kétszer öntözték és söpörték, pedig nem volt olyan forgalom, amely megkívánta volna. Ugyanabban a korszakban Nyugat Európa nehéz járműveivel és teherhordó állataival még nem jutott el erre a fejlődési fokra.

A mayaknak pompás vízvezeték-hálózatuk volt, voltak víztartályaik, öntöző, lecsapoló és vizetszállító csatornáik. Nagy vízálló kő- és gipsz-ciszternákban gyűjtötték össze esős időszakban az ivóvizet, hogy szárazság idején felhasználhassák.

Ezek a példák csak néhány hasonlóságot és egyezést mutatnak, a Kolumbus előtti Amerika és a világ többi részének művelődése között. De alkalmasak arra, hogy megtévesszenek bennünket s megakadályoznak abban, hogy a Kolumbus előtti művészetre jellemző eredetiségbe bepillantást nyerhessünk. Az indián esztétika kulcsát a kifejezés egyenlőtleniségében kell keresnünk. Ez elsősorban a többi világrészektől eltérő éghajlati viszonyok, s a növény- és állatvilág különbözőségéből ered.

A washingtoni Carnegie Institution bebizonyította, hogy a különleges éghajlat és táplálkozási körülmények miatt a maya indiánok szerveinek működése eltér a rendes fehér emberétől. Vérvomásuk alacsonyabb, szívdobogásuk nem olyan gyors, testük pedig hamarabb kiheveri a fáradtságot és a fájdalmat. Ezeknek az adottságoknak alapján igényt tarthatnának arra, hogy sajátos lélektant állítsanak fel számukra.

A maya és az azték templomokhoz vezető hatalmas lépcsőzet semmiféle összefüggésben sincs más világrészek lépcsőivel, legfeljebb, hogy valamennyinek egy és ugyanaz

a gyakorlati célja: arra valók, hogy az ember felmenjen rajtuk. Nem hasonlítanak ezek sem Egyiptom óriási lépcsőzeteihez, sem a görögök drámai lépcsőzetéhez, sem pedig Róma fényűző és lendületes lépcsőfokaihoz. Sőt még Indokina titokzatos lépcsőzetei is csak ezeknek a rokonai. A kereszténységnek tehát nem kellett új rendszert teremtenie a maga számára, hanem csak át kellett vennie az elődeitől.

A maya lépcső nagyon meredek, a lépcsőfokok keskenyek és magasak. Biztosabban érezzük magunkat, ha a mászásnál kezünket is használjuk. S ha megpihenünk a tetőn, az az érzésünk, hogy meredek fal felett állunk. A Kolumbus előtti Amerika lépcsőit maga alkotta, anélkül, hogy más művelődés eredményei hatással lettek volna rá. A fejlődés korszakait nyomon kísérhetjük az ágakból készült létrától, az El Castillo templomhoz vezető, bámulatos lépcsőzetig.

Minden egyes művelődés lépcsőzete korszakának sajátos életmódját tükrözi vissza. A maya lépcső teljesen az őskori rézbőrű ember használatához, fűrge, vadmacskaszzerű lépteihez és puha bőrből készült, tapadó saruihoz alkalmazkodik. Ez különösen akkor tűnik fel, ha látjuk, hogy a modern maya, feleségével és gyermekével alig tud felmászni őseinek a lépcsőin. Fejalkatuk, bőrüknek a színzete, sőt a lábukon levő saru is ugyanolyan, mint az őseiké, s a lépcsőn mégis úgy tántorognak, akárcsak mi. Valahogyan úgy áll a dolog, hogy ez a faj a fehérember művelődésének átvételével elvesztette egykori lépcsőmászó ügyességét.

A tetőtáráj, vagyis az épület tetejére emelt vékony fal, a mayak egyéni találmánya. Ez a kakas tarajához hasonló építmény a tető egész hosszában kiterjed, az épületnek nagyobb könnyedséget kölcsönöz és a nagyobb magasság hatását kelti. A tetőfal nagyon díszes, nyílások is vannak benne. Úgy vélik, hogy ezekben valamikor szobrok álltak.

A Kolumbus előtti épületeken ajtók vannak, de ablakok nincsenek. A nyílások a talajig érnek s a forróégövi éghajlatnak megfelelőbb szellőztetést biztosítanak. A vakító nap-

fényből is beszűremlik valami, anélkül, hogy a szobákat kellőképpen megvilágítaná.

Bár az ókori népek nem ismerték a római záróköves boltív mai építészeti alakját, a mayak ívelt boltozatát gyakran kiegészítő eszköznek tekintik. Ázsia, Egyiptom és Görögország épületei fával vagy nagy kőlapokkal vannak befedve, mégpedig csaknem vízszintesen és minden kötőanyag nélkül. De, ha egy népnek olyan kitűnő vakolata van, mint a mayaknak, akkor magától értetődik, hogy építőik is számolnak ezzel az anyaggal. Egymáson fekvő, kiálló kövek sorozatából szerkesztettek boltívet — vagyis inkább álboltozatot, amelynek belül volt a kiszögelése, erős beton tartotta össze és rendszerint nagy, lapos kőtető zárta be. A maya boltozat nem kiegészítő eszköz, hanem kiváló, szellemes találmány, a tetőzet kérdésének kitűnő és eredeti megoldása. A szobák belsejében levő félhomályban elvesznek a magas boltívek és csendes, titokzatos légkör terjeng.

Görögországban, Mykenaiban és Tirnysben találtak ugyanígy szerkesztett álboltozatokat, amelyek Krisztus előtt 1000-ből származnak. Ez is egy lépés a zárókőboltozat fejlődésében, amelyet a rómaiak körülbelül Krisztus idejében tökéletesítettek. Beludsisztánban az újabb kutatások feltárták a még ma is használatban levő hasonló ívelt boltozatokat és fából való ajtószárfákat. Lehetséges, hogy a Kolumbus előtti Amerika is tovább haladt volna a boltívek fejlődésében, ha a beözönlés nem akasztotta volna meg a haladást. Legújabban Mexikóban, a Monte Alban romjai között fedeztek fel egy zárókövet.

Éppen úgy, mint ahogy ezek a népek másnak látták a színeket ott, ahol más a napfény és más a növényzet, a Kolumbus előtti művészet mértana és aránya is más szellemi forrásból fakadt és így más a jelentősége. A mayak finom művészi érzékét mutatják a kőbe vésett képjelírások. Így például egy kis maya fej bizonyos időegységet jelképez. Ennek az alaknak a tartásában az orr, a száj, a szem és a fejdísz alakjában mutatkozó különbségek, megváltoztatják a jelentését. Rajz szempontjából ezeknek a különbségeknek a jelzése olyan világos, hogy az, ami első pillan-

tásra az emberi fejek érthetetlen, önkényes csoportosításának látszik, közelebbi megfigyelés után megfontolt, tudatos, díszítő kifejezési rendszernek mutatkozik. A különféle indián fejeknek változatossága a jelentések finom árnyalatainak megértését mutatja a mayak részéről.

Mint ahogy a Kolumbus előtti idők szépségeszménye elüt a mienktől, úgy művészetük elvei és az őket gyönyörködtető dolgok szintén eltérők. Nagyobb érzékük volt a tréfa és a furcsaságok iránt, mint európai kortársaiknak. Ezt bizonyítják a cserépből készült alakok, a faragások és az álarcos táncok, amelyek mind a mai napig fennmaradtak. A Kolumbus előtti művészet vallási célokat szolgált, de a nép széles rétegei részt vettek benne.

A Kolumbus előtti Amerika épületei és ékszerei művészi érték szempontjából az egyiptomi fáraókéhoz hasonlíthatók. A régi rézbőrűek szobrai és szövetei egyenlő értékűek Ázsia legművészibb termékeivel. Ezért tehát a Kolumbus előtti művészet a rangsorban megkülönböztetett helyet érdemel.

Az olyan eredmények, mint a lépcső, a színek feltalálása, a díszítés, a rajz, és az írás módszerének tökéletesítése, a különféle kézügyességek, mint a szövés, a kő- és fafaragás, a festés, az aranymivesség elsajátítása talán magától értetődőnek és természetesnek tűnik fel a fehér ember előtt, mivel ő is eljutott odáig. De ha összehasonlítjuk ezt a művelődést, a hasonlóképpen elszigetelt afrikai és ausztráliai bennszülöttek kezdetleges állapotával, akkor látjuk csak, milyen nagy volt a Kolumbus előtti népek teljesítménye. Ha a templomlépcsők fenséges magasságából visszapillantunk, hangosan kell hirdetnünk ennek a független szárazföldnek nagy művészi multját, népének teljes dicsőségére.

Három festő.

Az elsőnek a neve ismeretlen. A tehetséges mayák törzséből származott. 1200 körül Chichen Itzában, a «Harcosok Templomá»-ban festett egy freskót, amely tengerparti falnak a mindennapi életből vett jeleneteit ábrázolta.

A festmény felső kétharmadrésze a vidéket jelenítette meg, ugyanolyan zsúpfedeles, fehérre meszelt agyagkunyókkal, amilyeneket Yucatanban ma is építenek. Palota is látható rajta. Nagyságával és gondosabb kivitelével az Isten lakóhelyének látszik. A part csupa sötétbőrű mayával van tele, egy részük ül, a másik áll vagy mozog. Az ajtó előtt egy asszony hajol a nyitott tűzön levő főzőedény fölé. Néhány férfi bottal a kezében és batyuval a hátán útnak indul. A terhet szíjjal erősítik homlokuk köré. A képen látunk fákat, amelyeknek koronája kiszélesedik s különféle állatokat. A felső részén daru repül s a part mentén a halász zsákmánya halmokban hever. A baloldalon egy alak térdel a víz szélén.

A kép alsó része szürkéskék víz. Három csónak egy sorban halad a vízen, mindegyiket evezőslegény hajtja. S minden csónak két katonaruhába öltözött, pajzsokkal és nyilakkal felszerelt indiánt visz. Az első csónakot sötétebb színe különbözteti meg a többitől. Ez valószínűleg a gazdagabb díszítést jelzi. A vízben különféle nagyságú és alakú halak úszkálnak.

Futólagos pillantás ez a maya falu életébe. Első benyomásunk az, hogy a kép gyermekesen egyszerű, de ez csak egy pillanatig tart. Hirtelen kiviláglik a festő ügyessége. Az ősembernek a barlang falára rajzolt első kézjegyétől hosszú út vezet ehhez a finom, jól beosztott műhöz. A festő

biztos művészi érzéssel végezte munkáját. Minden ábrázolt tárgy arányban van a többivel és összhangban az egész művel. A távlat újszerű érzékeltetését a művész nem ismerte. A távolság kérdését tehát úgy oldotta meg, hogy a messzebb levő tárgyakat magasabbra helyezte a képen. A távlat megoldásának ugyanezt a módszerét találjuk a tizenharmadik századbeli, képekkel díszített keresztény kódexekben és a még későbbi időkbelől származó orosz szentképeken. A perzsa miniatűr-festmények és a japán fametszetek sajátos bája is a rajz tökéletességében rejlik, anélkül, hogy az árnyékot vagy az elmosódó részleteket, illetve a távlatot művészi módon érzékeltetnék. A mi maya festőnk tanúbizonyságot tesz arról, hogy alakjaiban jobban tudja érvényesíteni az arányokat, mint ugyanabban a korszakban az Óvilágban élt társai. Emberei közül egyiknek sincs túlzottan hosszú végtagja, vagy keskeny, eltorzított feje. A valóságosság jellemzi őket.

A színeket úgy válogatta össze és úgy alkalmazta, hogy kellemes hatást keltsenek. A föld vörösesbarnára van festve s ez Yucatanban a talaj színe. A repülő daru a valóságnak megfelelően gyöngyszürke, a fák pedig a zöld szín különféle változatait mutatják. A vízben a halak hátának és oldalának más a színe, mint a hasának, úszószárnyuk és farkuk pedig szintén más színárnyalatú. Ez is mutatja, hogy a mayáknak milyen pontos természettudományi megfigyeléseik voltak. A képen csak nagy, vöröses rákok, fehér kagylók és egy barnafejű, barnalábú, csíkozott zöldhátú teknősbéka láthatók.

Minél tovább szemléljük a freskót, annál közelebb jutunk ennek az idegen világnak a légköréhez. A régi maya művész festésmódjának megértéséhez szükséges kulcsot sokkal későbbi korszakban élt fehér ember műve adja meg. Paul Gauguin, (1848—1903) francia festő már kimagasló alakja volt a késő impresszionista kornak, amikor betelt a párisi élettél, elhagyta a modern várost, gázvilágításával és lovaskocsijaival s a déli tengervidékre, Tahitibe vándorolt. Itt egy szigetlakót vett feleségül és a bennszülöttek között élte le életét. Tahiti légköre lassankint

kitörölt emlékezetéből sok mindent, amit otthon a festőiskolában tanult, miközben folytonosan, talán öntudatlanul, mind többet és többet sajátított el a szigetlakó törzs belső életéből. Festményeiben lassankint eltért az európai eszményképektől és mind jobban Tahiti hangulatába mélyedt. Új hazájának földje, éghajlata, napja és csillagai okozták, hogy felhagyott az európai esztétika elveivel és más művészi eljárás, más ábrázolási mód felé fordult. Alakjainak mozgása, háttereinek letompítása, a színek ellentétének kiélezése mutatja, hogy másképpen látja a dolgokat, mint azelőtt.

Gauguin tahiti-i képei felidézik az ismeretlen maya festő művészi kifejezőmódját és a hasonlóság folytán a fehér ember közelebb jut az ősi mayák műveinek helyes megítéléséhez.

Azonban ez a névtelen művész nem egyedüli művelője volt a festészetnek. Számtalan más művész díszítette a sok templomfalat és vésett mesteri domborműveket az épületek külső és belső felületére. Ennek a véletlenül fennmaradt freskónak láttára sajnálat kél bennünk amiatt, hogy a rendkívül fejlett maya művelődésnek főképpen a festményei tűntek el a századok folyamán. A festményeknek szélesebb a körük és nagyobb a szabadságuk a tárgyválasztásban, mint a fafaragásoknak. De a finom gipszvakolat hamarabb pusztult el, mint a faragott kő. Jobban meg tudnók érteni a képzeteknek ezt a különös világát, ha több ilyen freskó maradt volna fenn számunkra.

*

A második festő : idősebb Baltazar de Echave, Spanyolország egyik baszk tartományában született, és 1596 körül vándorolt ki Mexikóba. Művészi tevékenysége megérkezésének időpontja és az 1645. év közé esik. Ez az a korszak, amikor a keresztény vallásnak már nem kellett olyan nagy nehézségekkel küzdenie Amerikában. A leigázott indiánok összecsődültek a templomokban és összezsúfolódtak a külön számukra kijelölt helyeken. A folytonosan gazda-

Amecameca főtere. A háttérben gleccserek.

(A Carnegie Institution of Washington fényképe.)

Oltártartó atlaszok a Harcosok templomában. (Chichen-Itza.)

Templomalapzat Tenayucában, festett stukkóborítással és kígyófej
párkánnyal.

Faragott koponyákkal díszített kerítésrészlet a Halottak-kertjében.
(Chichen-Itza.)

Faragott koponyákkal és csontokkal díszített kerítésrészlet az uxmal-i temetőben.

Maya-kori részlet a kormányzó házában.
(Uxmal.)

(A Carnegie Institution of Washington fényképe.)

Maya-kori lépcső a Harcosok templomában.
(Chichen-Itza.)

godó papság mind több és több pompával igyekezett erősíteni a hit gyökereit.

A megkeresztelt indián hosszú ideig hordta magában azt a veszedelmet, hogy visszaesik a pogányságba. Belsőülött kezek indián jelképeket csempésztek állandóan a kereszténység festett és faragott jelképei közé. A ferences barát ruhája köré csavart kötél kígyóalakká változott. Az IHS szent betűket és a kínszenvedés jelképeit az azték nap és hold köreibe írták.

Echave hazája a spanyol tartomány volt, ahová a nagyforgalmú országutakon át a nyugati művelődés legújabb vívmányai is eljutottak. Mexikóban olyan egyházi hatóság szolgálatába került, amely még sokkal idegesebb és türelmetlenebb volt, mint az otthoniak az inkvizíció hazájában. Felszólították, hogy díszítse a nyers kőből újonnan épített csupasz templomfalakat. Mivel pedig a templomoknak és kolostoroknak is védelmül kellett szolgálniuk a lázadások és támadások ellen, gyakran kellett homályos, erődszerű épületekben, keskeny ablakok világánál dolgoznia.

Echave festményeinek gazdag gyűjteménye Mexikó városban, a San Carlos Academia de Pintura-ban látható. Műveiben kiváló festőre ismerünk. A velencei iskola tanítványa volt, de az alkirályokról, prelátusokról és kormányzókról készült, merészen rajzolt arcképei bizonyítják, hogy igazi spanyol. Hű fia annak a hazának, ahol Greco már igazi bátorsággal megmutatta, hogy a művész lehet önálló és független s nem kell okvetlenül elpalástolnia tárgyainak külső és belső tökéletlenségeit.

Echave legjobb művei, a nagy, vallási képek, kiválóságának meglepő bizonyítékai. Ezek a hatalmas vásznak a Szent Családot és a szentek életéből vett jeleneteket ábrázolják. Az alakok tartása természetes és nincs bennük semmi az akkori időkben olyan általános hatáshajhászatból. A csoportosítás eredeti, az általános hatás pedig élénk és kifejező. A rajz oly plasztikus, hogy a különféle alakokat könnyen képzelhetjük festett fafaragásoknak. Minden szent és angyal ismeretlen forrásból áradó fényben ragyog, míg a

közönséges halandók az általános megvilágításban mozognak a képen. Echave alakjainak ruházata nem érte el még Zurburan nehézkes merevségét, mégis messze eltávolodott olasz kortársainak lágyan omló redőitől. A színekben a világosnak és a sötétnek meglepő ellentéteit alkalmazza és az árnyéktömegből világoskék, zöld és arany foltok emelkednek ki.

A mexikói keresztény festészet első századaiból nincsenek olyan feljegyzések, amelyeneket Vasari hagyott a mai Olaszországra. Csak keveset tudunk azokról a — bizonyára nem igen kedvező — körülményekről, amelyek mellett Echave dolgozott. Ez okból állíthatta egy tizen-nyolcadik századbéli író minden ellenvetés nélkül, hogy Echavét a felesége tanította és vezette a művészetben és hogy ő, «La Zumaya», volt az igazi alkotója azoknak a képeknek, amelyekkel férje hírnévre tett szert. Ebben a megvilágításban Echave alakja még érdekesebbé és titokzatosabbá válik. Az előbbi állítás mitsem von le a neki tulajdonított festmények értékéből. Tudott dolog, hogy Echave fia szintén festő volt. Művei az akadémiának ugyanabban a termében lógnak, ahol atyja képei.

Kortársai joggal tisztelték meg Echavet a «Mexikói Tizian» elnevezéssel. A mai világ is engedélyezi neki ezt a nevet. Saját jelentőségének egyéni méltánylására azért tarthat igényt, mert mély árnyalatú spanyol színeit és csorbíthatlan művészetét arra használta fel, hogy keresztény művelődést építsen ki mexikói talajon.

*

A harmadik festő Diego Rivera 1886-ban született Mexikóban. Huszonegy éves korában Spanyolországba ment, később pedig Párisban folytatta és fejezte be művészeti tanulmányait. Akkoriban a posztimpreszionista irány volt divatban. Kiváló és ismertnevű festők estek áldozatául. Könnyen érthető tehát, hogy a fiatal művésznövendék tájékozódása közben nyakig belesüllyedt az új mozgalomba.

A fiatal Rivera Páris számos épületében, így a Pan-

theonban is megszemlélhette Puvis de Chavannes (1824—98) történelmi és díszítő faliképeit. Abban az időben összefoglaló kiállítást rendeztek a néhai Paul Gauguin műveiből. S a halála után is fennmaradt dicsőség minden koszorúját a különködő művész lábaihoz rakták. Tahitiból származó képei az Európától távoleső légkör ábrázolását mutatják a posztimpreszionizmus legjobb kifejezőmódján.

A fiatal mexikói ilyen festmények között töltötte a legnagyobb fogékonyság éveit. Ezalatt kialakult benne művészi eljárás- és kifejezőmódja. Rivera európai tanulmányi éveinek a végéfelé, Ferdinand Hodler, a svájci mester nemzetközi hírnévre tett szert. Puvis de Chavannes óta Hodler (1853—1918) volt az első, aki a falfestés unalmasodó művészetét a találékonyság hatalmas erejével elevenítette fel és kifejezőmódját a modern szemhez szabta. Gyakran óriási méretű alakjaiban pompás életerő és rugalmasság nyilvánul meg. Műveiben az alakok nagy tömegét alkalmazza, anélkül, hogy a túlsúlyosság látszatát keltené. A néző elbűvölve áll a legterjedelmesebb falikép előtt, mert a színek és az arányok mindenkit megragadnak.

Rivera párisi, angliai és belgiumi időzése alatt festett képei Mexikó városában, a képtárban vannak elhelyezve. Ezeket a műveket a harmincas évek küszöbén alkotta, abban a korban tehát, amikor a művész képzelete a legtermékenyebb. S mégsem mutatják későbbi irányzatának semmiféle jelét. Sívár, közepszerű művek, az eredetiség vagy a művészeti fölény minden jele és az egyéni kifejezőmódért folytatott kutatások és harcok minden nyoma nélkül. Ésre sem vesszük őket a hasonló jellegű képek társaságában.

Tizenhárom év múlva Rivera visszatért hazájába. Európában a számtalan fiatal kezdők egyike volt, Mexikóban a sokat utazott és tapasztalt művész dicsfénye vette körül. Az Obregon—Carranza forradalom idejében érkezett, abban az időszakban, amikor a belső viszályok megakadályozták az ország művelődésének fejlődését. Tíz év leforgása alatt a köztársaság egyik elnökét meggyilkolták (1920), egy lázadást elfojtottak (1922), zűrzavar, felkelések és össze-

ütközések kíséretében kiújult a római katolikus egyház üldözése (1926), 1929-ben kitört — tizenkilenc év alatt a tizenkilencedik — forradalom és két órával azután, hogy letette a hivatalos esküt, agyonlőtték ezt az elnököt is (1930).

Ilyen körülmények között, a festő nem kerülhette el a politika befolyását. Az újonnan épített és a helyreállított épületekben alkalma nyílt arra, hogy freskókat fessen. Indiánokat festett s a teret mexikói falvakból és a politikai életből vett rajzokkal töltötte be. A belső szerkezetet a tanulmányi éveit befolyásoló mesterek szokása szerint alkotta meg. Festési módja és iránya már nem mutatja európai éveinek céltalanságát, hanem a politikai iránynak van alárendelve.

A mai Rivera többek közt a Közoktatásügyi Minisztérium freskóiban és a Palacio Nacional lépcsőháza fölött levő nagy fali festményben mutatkozik meg. Műveiben történelmi és díszítő elemek egyesülnek. Megtaláljuk bennük a hódítás előtti idők eseményeinek ábrázolását a csupán jelképes tartalmú részekkel együtt. Találunk olyanokat, amelyek a tizenkilencedik századbeli Mexikó viharos éveit örökítik meg és végül olyanokat, amelyekben a való élet képletes jelekkel keveredik.

De az, amivel Chavannes, Gauguin és Hodler aratott sikereket, vagyis saját koruk művészien kiegyensúlyozott ábrázolása, nem mutatkozott Riveránál hasonló mértékben. Munkája elhamarkodott, alakjai merevek, sötétszínűzetűek és annyira összezsúfoltak, hogy a különféle jelenetek egybefolynak. Ha az utcáról jövő ember felmegy vagy lejön a nagy lépcsőn, tanácstalanul áll a szerföltt nagy fali kép előtt. Az alakok zűrzavaros tömege magyarázat nélkül teljesen érthetetlen.

A lüktető mexikói élet kifejlesztette Riverában a politikai elvek terjesztőjét és háttérbe szorította a művészt. Mert az a művészet, amely az értelmén át ragadja meg a szemet, akármilyen ügyes is, már nem művészet, hanem plakátrajz. S az a művészet, amely ellenszenves történelmi vagy korbéli alakokat állít túlzottan és hamisan az előtérbe, torzképrajzolásához hasonló korcsművészet. A politikai

elvek hirdetését el lehet palástolni művészettel, de a művészetet sohasem tökéletesítheti az, ha politikai elvek hirdetésére használják fel.

Mexikó közelmúltja megakadályozta az Európával való élénkebb érintkezést. Ez az elszigeteltség lehetlenné tett minden mélyebb összehasonlítást az európai műveltséggel. Riverát élelmessége és ügyessége a helyi értékelésen túlmenő hírnévre emelte. Bizonyos körök szokatlan erőszakossággal méltányolják, de az erőszakosság nem szolgálhat okul arra, hogy a művészettörténet is megbecsülje.

A nép művészi tehetsége.

Az első fehér emberek, akik hajóikkal a Karibi-tengeren cirkáltak vagy az Andesek partjai mellett haladtak, indián kereskedők nagy csónakjaival találkoztak. Ezek «nyolc lábnyi szélesek és olyan hosszúk voltak, mint egy gálya.» Az ilyen hajókban elfért húsz-harminc személy. Az indián kereskedők családjukkal együtt hajóztak az egész félgömbön keresztül s nagymennyiségű szövetet, cserépedényt, tolldísz és aranyékszert szállítottak, amelyeket különféle szükségleti cikkekre és nyers anyagokra cseréltek be.

Bizonyos mesterségekben kiváló eredményeket értek el. Így például a szövetárúk szövésében az eszkimók földjétől egészen az inkák birodalmáig figyelemreméltó tökéletességre tettek szert. Az Egyesült Államok egyik tekintélyes szövőiskolája megállapította, hogy a huszadik század semmiféle ipari vívmánya sem tud a perui indián sírokban talált szövött anyagokkal fonásban, festésben és szövésben versenyezni.

Cortez katonáit bámulatba ejtette a tenochtitlani vásár. Az ország egész területén, minden községnek megvolt a maga sajátos mestersége. S a céhek szerint mindegyiknek megvolt a maga külön helye. A spanyol hódítás után a nép ősi pogány művelődésén alapuló kézművességek változáson mentek keresztül. S ha a hódítóknak sikerült is új vallást erőszakolni a bennszülöttekre, mégsem tudták teljesen elszakítani tőlük képzeletvilágukat, amelynek alapjai ugyanabból a talajból fakadtak, mint ősi vallásuk. A még fel nem fedezett Amerika gazdag és más világrésztől teljesen különböző állat- és növényvilága ihlette meg őket s

ez az örökség nem vesztetett el számukra sohasem. Titkon lappangott lelkük mélyén, agyuk tekervényes rejtekeiben.

Az indiánok a spanyoloktól tanultak új ismereteket és a keresztény századoktól nyertek új benyomásokat. Érdekes megfigyelni művészetükben a régi és az új díszítő elemek vegyülését. Az ősrégi quetzal madár és a «tollas kígyó» társul a Szentlélek galambjával és a Habsburgok kétfejű sasával. A ló pedig a szép szövött kelméken mint a vallásos mondák tárgya szerepel.

De művészetük sohasem lett keresztény népművészetté olyan értelemben, mint ahogy a színes és világias orosz, magyar és spanyol népművészetet kereszténynek nevezzük. Keresetlenség, összhang és bizonyos finomság jellemzi ezeket, míg az indiánok munkájában valami idegen, vad vonás tűnik fel még akkor is, amikor ugyanazokat a madarakat, virágokat és fákat alkalmazzák díszítő elemül. A régi és az idegen hatások keverékéből alakult ki saját formai kifejezőmódjuk, amely jellegzetesen mexikói.

A Kolumbus előtti időkben a szövetek gyártásához szükséges nyersanyag mindössze a láma-gyapjú, a gyapot és különféle növények rostja volt. Ezekhez járult később a juh-gyapjú, a vászon és a selyem. Már a hódítás előtt mesterei voltak a szőnyegszövésnek, a hímzésnek, a csipkekészítésnek. A szövő és varró indián asszonyok képzelete tele volt a zapoteci pogány templomok, száguldó spanyol lovasokat ábrázoló, mozaikképeinek rajzaival. S valamennyi díszítő elem elmerült képzeletviláguk sajátos színezetében.

Egyik hímzés például mutatja, hogy ez a képzeletvilág milyen rugalmas és mennyire egyéni. Világosan felfedezhető rajta Charlie Chaplin félreismerhetetlen alakja. A mintát hímző otomi indián asszony, valószínűleg látta őt valami vidéki mozgóképszínházban. A színész meggyőző művészetének nem lehet döntőbb bizonyítéka, mint az, hogy ott az istenhátamögötti kis indián faluban élő, maradi asszony kézimunkájában megőrökíti a képmását. A terítő közepét szinte sugárzó erejű, ősi pogány díszítő elem foglalja el. Az apró madarak és virágok elgyönyörködtetnek, bár nem illenek bele képzeletvilágunkba. Körjük csopor-

tosulnak a falusi élet elemei — állatok, virágzó növények és gyümölcsfák, két emberpár és egy leány — talán falusi Szűz Mária — felfelé fordított tenyerén madarakkal. A kézimunka későbbi eredetét bizonyítja a szélére hímzett kétfejű madár, bár távol áll a Habsburgok sasmadarától. Sőt, akár milyen jellegzetes is Charlie Chaplin alakja, mégis alá van rendelve az általános rajzmintának és elsősorban díszítő elemül szolgál.

Ezekben a hímzésekben rendszerint nincs meg a részarányosság, ami pedig az európai, sőt még az ázsiai népművészetnek is alapja. De magukban a rajzokban még is megvan a bámulatot keltő kiegyenlítődés; színezésük élénk és tarka, de sohasem nyugtalan vagy ízléstelen.

A mexikói völgy kézzel szőtt anyagai között jólismert a *sarape*. Ez színes mértani rajzokkal díszített takaró, a közepe lyukas. Köpönyegül szolgál a síkságon lakó embereknek, mert ott napközben meleg, hajnalban és napnyugta után pedig hideg van. Ugyanilyen a szövésük azoknak a nehézkes öveknek, amelyeket néhány törzs visel. Hosszú, nehéz, keskeny csíkok ezek s szép rajzuk szabályosan ismétlődik. A mexikói asszony mindig magával hordja a *rebozó*-nak nevezett szépszövésű gyapotkendőt, amely olyan lágy és símulékony, mint a selyem s díszesfonású rojtban végződik. Színe általában sötét, — mert spanyol tanítók megtiltották az indián asszonyoknak, hogy más színt viseljenek, mint kéket vagy feketét. Rajzuk mindig finom, változatos és érdekes. Mintázatuk pettyes vagy csíkos, apró virágos négyszögekkel tarkázott, vagy sötét alapon aranszállal átszőtt cikk-cakkos vonalakkal díszített. Még az olyan közszükségleti cikk, mint a közönséges, olcsó függőágy is nagy gonddal készül. Színes, csipkeszerűen ható minta van beleszőve. Egy másik, még most is virágzó, ősi művészeti ág a cserépedény készítés. A bennszülöttek a legváltozatosabb nagyságú és alakú edényeket gyártották, anélkül, hogy ismerték volna a fazekas korongot. A spanyolok már csak a tökéletes fénymáz készítésére taníthatták meg őket. Gyorsan megtanulták tehát a mór Spanyolország fényes majolika cserepeinek gyártását és sokféle célra, így a tetők

és falak díszítésére s a templomok ékesítésére használták fel. Az indián cserépedények rajza éppen olyan meglepő és páratlan hatású, mint a bennszülöttek szöveteinek és hímzéseinek mintázata.

Az égetett agyagból készült nagy karos gyertyatartókat Puebla környékén készítették s a színeket csak az égetés után alkalmazták. Ezeket a szokatlan templomdíszeket, melyek gyakran a húsz-harminc hüvelyknyi magasságot is elérték, keresztelők és esküvők alkalmával tették ki az oltárra. A tizenkilencedik század elmúltával már nem készítettek ilyeneket. Ezekben a gyertyatartókban nehéz felfedeznünk a keresztény művészet nyomait. Hiába vették körül festett agyagból készült dícsfénnel az alapon és a külső szélen lévő kis alakokat, mégis közelebb áll az egész az őseik tömjéngetőjéhez, mint a keresztény templomok bármelyik világító eszközhöz. A gyertyatartókban annyi egyéni találékonyság nyilvánul meg, hogy mindegyik szembe-tűnőn mutatja sajátos rendeltetését.

Hogy a tehetséges indián őslakók milyen jól tudják elkészíteni az ősi hagyományaiktól idegen dolgokat is, mutatják a bennszülöttek bőr- és játékarúi, továbbá a régi eljárás útján, de új rajzokkal és új célokra készített lakkozások és fafaragások. Vannak a tizenhatodik és tizenhetedik századból származó fénymázzal bevont szekrények, amelyeknek ragyogó színezésű mintái a perzsa és arab kézművesek munkáira emlékeztetnek. A Corteznek 1522-ben ajándékozott ezüstcsésze fülén lévő alak középkori spanyol lovagot ábrázol. Ezt a bennszülöttek csak a Cortez társaságában levő katonák valamelyikéről mintázhatták. Az alakot sokkal pontosabban és szebben ábrázolták, mint ahogy az akkori idők európai művésze az indiánokat szoborba tudta volna önteni. Viszont a csésze felületére vésett jelenet azt a barbár képet mutatja, amikor az alattvalók hódolatát fogadó uralkodó feje fölött a nagy kígyó tekereg.

A tervezők és az ötvösök még ma is a hagyományos, meseszerű ékszereket készítik. A turistaforgalomra szánt és nagy mennyiségben piacra dobott olcsó karkötők és ezüst csecsebecsék alakja és rajza szintén művészi, úgy, hogy

amint messze jutnak a mexikói partoktól, máris ritka és érdekes emléktárgyakká válnak. Sajnos, az új ruhadivat nem mozdítja elő ennek a művészeti ágak a felvirágoztatását.

Ez a maga lassú ütemében élő, tehetséges nép mély megértéssel viseltetik a virágok lelke iránt. Azok, akik megfigyelték a mexikói virágpiacot, ahol a szegfűcsokroktól kezdve a keréknagyságú koszorúig sorakoznak az áruk, észrevehette, hogy a virágok nem csupán árucikkek, hanem valósággal tartozékaik az emberek életének. Ősi vallásukban külön virágisten szerepelt és a különféle virágoknak sok jelképes jelentést tulajdonítanak az indiánok. Legkedveltebb a szegfű és a liliom, míg az orchideát a babonák köde veszi körül. S bár a mocsaras vidéken pompás orchidea-példányok nőnek vadon, indián kezek ritkán tépik le vagy viszik a piacra.

Az indián ifjúság művészi kiképzése az ősi hagyományokhoz tartozott. A Kolumbus előtti egyházi nevelés rendszerét a keresztény szerzetesek vették át és folytatták. A katolicizmus gyengülésével az állam kezébe került a jövő nemzedék oktatása. Amikor Humboldt 1803-ban meglátogatta Mexikó várost, olyan művészeti tanfolyamról ír, amelyet az Academia de los Nobles Artes-ben tartottak és amelyen mulattok és indiánok vehettek részt. Nagy elragadtatással beszél a fiatal bennszülöttek tehetségéről. Homályos gyertyafénynél dolgoztak az esti órákban, mert nappali elfoglaltságuk miatt tanulmányaik számára nem maradt más idő.

Egy napfényes reggelen útnak indultunk, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium modern freskóit megtekintsük. De az igazi nagy hatást nem ezek tették ránk, hanem az udvarban felállított szoboresoportozat. Kérdezősködésünkre fölényesen tudomásunkra hozták, hogy indián iskolásfiúk tervezték és állították fel valamiféle szabadtéri színpad céljaira. A finom vonalvezetés, a díszítésül használt állatalakok eredetisége s az egész mű szerkezetében megnyilatkozó érett gondolkodás mutatja azt az erős tehetséget, amely ebben a fajban szunnyad.

Ma az indián fiú modern iskolákban fejlesztheti örökölt tehetségét. S a tizennégy-tizenhat éves vidéki fiatalság festményei megdöbbennek erejükkel és művészi merészségükkel, ami nem is annyira merészség, mint inkább a tehetség ősi ereje. Némely kép annyi egyszerűséget, ritmust, olyan érett felfogást és a színek olyan pompáját mutatja, hogy ezekről a rövidnadrágos kis fiúkról fel se tudunk tétélezni ilyen alkotásokat.

A gyermekekben ugyanaz az ősi művészi ösztön dolgozik, mint amelyet a faj csendben, szerényen, nemzedékeken át megőrzött. Ez a faj, amely már tehetséges államférfiakat és politikai vezetőket, híres írókat és tudósokat termelt ki, egy napon bizonyára olyan művészt is szül majd, akinek a neve és hatása túlnő az idő és az ország határain. Alkalmasint egyike lesz azoknak az iskolásfiúknak, akiket az európai uralomtól távol, megértéssel és szeretettel nevelnek. Erős lesz benne a népi elem. Olyan valamit fog alkotni, amiben sok az életerő s ami nem Madridon, Párison vagy Moszkván át teszi meg ide az utat, hanem egyenesen ennek a földnek művészi talajából fakad.

Ereklyetartó a villámfényben.

Eljött búcsúkirándulásunk napja. Az országút, amelyen haladtunk, egy Cortez előtti töltés alapjain épült s valamikor a sekély Texcoco-tavon keresztül vezetett az azték fővárosba. A száraz tómederből különös csigavonalakban száll fel a por. Kocsink lassan emelkedik a fennsíkról a hegyi falvak felé. Minden mérföld úgy tűnik fel, mintha egy évtizeddel vinne vissza bennünket a multba.

Amecameca piacterén a magas, fehér templombejárat előtt egy pillanatra megállunk. Néhány öreg indián asszony ballag vecsernyére a száraz, összetaposott fűvön. A templomtoronyban barna fiúk kongatják zajosan a harangot s kezükkel lökik a himbálódzó fémtömeget. Távolabb a vidék az örök hóval fedett hegycsúcsok felé emelkedik. Ixtacchiuatl, a régen pihenő vulkán uralkodik a tájon, a Popocatepetl magasra kinyúló csúcsa messzebb van s félig elvész a ködben.

Az esti órákban megélénkül a forgalom a piacterén. Lassan haladunk a falu határában fekvő Sacro Monte felé. A hegyre nem vezet más út, mint a Kálvária, a zarándokok útja. Férfiak és asszonyok csoportja jön lefelé az út széles, lejtős lépcsőjén. Előttünk gyermekek ugrándoznak. Széles szalmakalapjuk karimája alól félénken köszöntenek bennünket.

A keresztút tizennégy állomása, a Golgotára haladó körmenet jelképes megállóhelyei, keskeny, alacsony, szerény és egyszerű téglapítkezés. A felületükön levő sárga vakolatot megrepesztette az idő s össze-vissza karcolták a zarándokok, hogy neveiket megörökítsék. Az építmény felső részén levő mély fülkéket fényes lapok borítják. Ezeket díszes kék

betűkkel kirakott vallásos feliratok láthatók. Az út mellett levő fák mohával fedett ágain régi ruhadarabok, színes rongyok lógnak; emlékek azoktól, akikre az indián zarándokok áldást kérnek. A lépcső vonala nagyot kanyarodik és a tizennegyedik állomás után megpillantjuk az ereklye fölé emelt kápolnát.

A tizenkét szerzetes, Mexikó első hittérítője, Spanyolországból jött át 1523-ban. Egyikük, a jámbor Martin de Valencia atya, ezen a helyen dolgozott, halt meg és itt is van eltemetve. Sírjánál csodálatos gyógyulások történtek és a hely nagy hírnévre tett szert az indiánok között, mert az ősrégi Amecameca név afféle indián Mekkát jelent. A huszadik század elejéig messze földekről tódultak ide az indián zarándokok, különösen a hamvazó szerdai szertartásokra. Térdenecsúszva vonszolták fel magukat a négyszáz lábnyi magasságba és bíztak abban, hogy ájtatosságukkal testi és anyagi jólétet szereznek maguknak és szeretteiknek.

Az apostol sírja fölött zömök, keleties templom áll. Kívülről lépcső vezet fel a templomot körülövező előtérre. A kápolna egyik falához egyszerű plébánia támaszkodik. Kivájt, fiatal fatörzsek szolgálnak csatornául és a lapos tetőről messzire kinyúlnak a száraz kertek fölé.

Az előtér alatt széles ajtó vezet a szent hely kápolnájába. Alacsony, sivár szoba ez, amelynek fala és boltozata hideg kékszínűre van festve. Az egyik sarokban fogadalmi képek függnek a falon és fehérre mázolt talapzatokon néhány szent szobra áll. A falemezekre festett képek kezdetleges módon készültek, de meglepő bennük a kifejezés ereje. Egyik-másik hálás egyházközségi taggal történt csodákat ábrázolnak. A festmények tárgyai különfélék; van olyan, amely azt mutatja, hogy komoly betegségből hogyan gyógyult fel valaki az imádság segítségével, a másik viszont a Szentlélek hathatós közbenjárását ábrázolja, amellyel gyilkosságokat akadályoz meg. A csodák megjelenítése olyan őszinte és áhítatot keltő, hogy még a hitetlenkedő is alig érezhet szívében kétséget a tények valódisága miatt.

Az oltár előtt levő emelvényen faragott fa- és üvegkoporsóban a halott Krisztus életnagyságú alakja fekszik.

A bennszülöttek *Señor de Sacro Monte*-nak nevezik. A legenda szerint a Szent Hegy Krisztusát maga Martin de Valencia atya készítette kukorica-torzásból. Különleges anyagánál fogva az ereklye nagyon könnyű és csillogó, ez pedig különösen gyönyörködteti az indiánok képzeletét.

Az a Krisztus, aki itt fekszik, lesóványodott, megtört ember. Ebből a talajból született, ugyanabból az anyagból, mint az indiánok «kukorica-istene». Érthető tehát, hogy az indiánok miért vallják ezt a helyet a magukénak. Még ma is, amikor már négyszáz éve keresztények, szívesebben térdelnek a multjuktól eredő indiánarcú szentek előtt. A gyertyák százait égetik az oltárok előtt, de az Európában annyira kedvelt Szent Ferenc és Szent Antal szobrait elhanyagolják — mert ezeknek a szenteknek tettei és vezető eszméi idegenek maradtak számukra.

Amikor a hegyen fölfelé jöttünk, indián asszony haladt közvetlenül előttünk két fiával. Most az ereklyetartó előtt imádkoznak. Az egyik gyermek mellette térdel. Meztelen sarkait egymáshoz szorítja, kezét ájtatosan összekulcsolja. A másik még olyan kicsi, hogy a földön ül és gondtalanul játszik. Az anya szép csokor virágot vesz ki kosarából és nagyobbik fiának adja. A titokzatos légkörben félénken tipeg a gyermek lábujjhegyen az ereklyetartóhoz, leteszi és ügyes ujjáival gondosan elrendezi a virágokat. Azután keresztet vet, megcsókolja az oltárt és visszamegy az anyjához. A jelenetben annyi gyermeki báj nyilatkozik meg, hogy a közelben levő idegen asszony is odahívja a fiút és szintén átadja neki virág-adományát.

Abban az időben, amikor az Egyház még nagyobb megbecsülésnek örvendett, mint manapság, évente egyszer végnélküli körmenet élén vitték körül a városban az ereklyetartót, a hegyen pedig tüzeket gyújtottak. Izzó fényük mérföldnyi távolságokban látható volt a tiszta hegyi levegőben. A világító tűz gyújtásának ez a szokása, úgy látszik, mind a mai napig tart. Füstölgő parázshalmokon kell átlépkednünk, ha a hegy szélére akarunk jutni, hogy jobban gyönyörködhessünk a havas vulkánra nyíló kilátásban. A kápolna előtt viharvert deszkafal zárja el a kilátást.

Valószínűleg arra szolgált, hogy a zarándokokat megvédje a templomban a hómezőkről jövő szelektől.

A kápolna körül elhagyatott temető besüppedt sírjait látjuk. A lenyugvó nap rőt sugarai árasztják el a tájat és emlékezetünkbe idézik azt a korszakot, amikor nagy és virágzó község terült el a hegy lábánál. Azt mondják, hogy Cortez innen pillantott le első ízben Mexikó völgyébe. Azokban az időkben a bennszülöttek a «Tollas Kígyó» képével díszített templomokban ajánlották fel áldozataikat. Tiszteletére állandóan szent tüzek égtek, amelyek messziről láthatók voltak. A nép zenével és lobogókkal jött Cortez elébe, hogy az első fehér embert üdvözölje. A papok égő tömjénnel illatosították a levegőt és virágokkal szórták tele az utat.

Az «adobe» téglából épített, zsupfedeles kunyhók, üvegnélküli ablakaikkal majdnem olyanok ma is, mint a hódítás idejében. A házak köré kitett korszokban és cserepekben levő virágzó növények, a köralakú gabona-raktárak, a sárral tapasztott, óriási agyaggolyóhoz hasonló, szalmatetős magtárak, a gőzfürdők céljaira épült zömök kőházak, a csirkeudvarok és a gabonaszemek őrlésére szolgáló *metate* nem változtak az idők folyamán. A havas vulkánok a kukorica- és a maguey-földek, a fennsík öntözésére szolgáló csatornarendszerek érintetlenül maradtak a keresztény századok alatt. A Szent Hegy fészületeivel, kápolnáival és Kálváriájával sem változtat sokat ezen a képen, ahol az ősrégi növényzet, a lecsüngő mohától szakállas ijesztő fák, a természetnek mindent elborítani akaró ereje nyeli el a keresztény épületeket. Olaszországban, Nyugat-Európában és Spanyolországban az egyházi épületek a táj alkotórészei és uralkodnak rajta. De itt a keresztény századok csak beleépítkeztek olyan tájba, amelynek sajátosságai már hosszú idők előtt kialakultak és megerősödtek. Még nem telt el elég idő ahhoz, hogy ezek az épületek beleolvadjanak a tájba.

Fenyegető felhők jelzik az eső közeledését és a hirtelenül sötétedő alkonyatban lemegyünk a hegyről. A város egyetlen vendégfogadójának kis kertjében bozontos kutya

ugrik felénk s ugatása kicsalja a tulajdonost. Kívülünk bizonyára nincs más vendég az emeletes épületben. A golgotavirág-lugas alá asztalt állítanak számunkra. Tűz lángol fel a konyhában. Egy kisfiú kirohan és leszalad az utcán. Kis idő múlva sörrel tér vissza. Körülöttünk a szép virágok bólogatnak az erősbödő szélben és úgy látszik, mintha belélegzenék a hómezőről áradó friss levegőt. Közeleg az eső. Ma éjjel nem lesz holdvilág. A vihar eltakarja a csillagokat, sietünk tehát a vacsorával.

Az indián leány, — hosszú, lengő hajfonatával — éppen elvitte a tálakat, amikor nagy erővel kitör a vihar. A mennydörgés robaja végighömpölyög a havason. És mintha a régi istenek ki akarnák nyilatkoztatni, hogy még élnek, villámok cikkcakkos, ragyogó vonala villan fel az égen az ereklyetartó fölött.

KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
Festett mexikói terrakotta tömjénező. — Mexikói jade-fejek. — Azték fejdísz csillogószínű madártollakból, aranylemezekkel. — Áldozópap. — Maya kődombormű. — Repülőfelvétel Chichen-Itzáról ..	24
A chichen-itzai «zárdá». — A «Caracol» Chichen-Itzában. — Chichen-Itza: «El Castillo». — Álarcra illeszthető, vertaranyból készült száj-és szemkeretek.....	40
Chichen-Itza, a «Harcosok temploma». — A hacienda különvonata. — A Harcosok templomának tetőépítménye. — A chichen-itzai ünnepi tér faragott és festett oltára. — A «Tigrisek temploma» Chichen-Itzában. — Copan, a maya kukorica-isten kőszobra. (Kr. u. III. század.)	56
Uxmal. Mesterséges terraszkok. — Az uxmal kolostor Kukulcan templomából nézve. — Részlet az uxmal kolostor udvari homlokzatáról. — Chichen-Itza: Píactér. — Uxmal: Kukulcan temploma, másnéven a «Törpe háza»	72
Kőfríz az uxmal kolostorról. — Vezetőnk, a szerző és a három Tutul-Xiu herceg egy maya-kori épület előtt a régi Chichenben. — Azték állatszobor. — Pikkelyes páncélú harcos terrakotta-szobra. — Képek a Sahagun-kódexből. — A maya-kori «Codex Dresdensis» egyik lapja. — A Corteznek ajándékozott indián ezüstserleg....	88
Mexikó város székesegyháza. — Szent Kristóf. — Feszület Xochimilcóban. — Stallumok Mexikó város székesegyházában. — Istenes Szent János.....	106
A székesegyház főhomlokzata. — Taxco: Templomrészlet. — Oltár a mexikói székesegyházban. — Színes majolika kupolák. — Jelenet egy tengerparti maya faluban. — Azték képirásos imádságoskönyv	114
Hármas lépcsőzetű templomalapzat Calixtlahuacában. — Faragott kőoszlopok Chichen-Itzában. — Kilátás a templom alapfalai közül. — Arany melldísz. — Kariatidák a régi Chichenben. — A calixtlahuacai kerektemplom alapfalai. — Xochimilco: Csatornarészlet..	130
Amecameca főtere. — Oltártartó atlaszok a Harcosok templomában. — Templomalapzat Tenayucában, festett stukkóborítással és kígyófejes párkánnyal. — Faragott koponyákkal díszített kerítésrészlet a Halottak-kertjében. — Faragott koponyákkal és csontokkal díszített kerítésrészlet az uxmal temetőben. — Maya-kori részlet a kormányzó házában. — Maya-kori lépcső a Harcosok templomában	148

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezetés	7
A mexikói öböl bejárata	9
Cortez és kapitánya, Mexikó meghódításáról szóló leírásuk alapján ...	15
A maya indiánok	30
Hacienda	36
Építészeti remek az őserdőben	42
Két amerikai jogász, Stephens és Prescott	55
A vadgalambok tanyája	63
Találkozások Yucatanban	69
Két ferences barát, Landa és Sahagun	75
Az azték császári székhely	85
Mexikó város arca	93
A székesegyház	97
Gazdátlan lelet	104
Krisztus Mexikóban	109
Churrigueresque, a mexikói barokk	115
A régiségek földje	119
Xochimilco, Mexikó Velencéje	124
Hontalanok	128
A régebbi kutatások	132
A Kolumbus előtti művészet	140
Három festő	150
A nép művészi tehetsége	158
Ereklyetartó a villámfényben	164
Képek jegyzéke	169

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 2532/19 57 N. SZ.